

DEBRECENI EGYETEM
Mezőgazdaság-, Élelmiszertudományi
és Környezetgazdálkodási Kar

Surányi Béla

A magyar mezőgazdasági szakoktatás története

DEBRECENI EGYETEM
Mezőgazdaság-, Élelmiszertudományi-
és Környezetgazdálkodási Kar

Surányi Béla

A magyar mezőgazdasági szakoktatás története

Egyetemi jegyzet

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrece University Press

2021

Lektorálta:

DR. JUHÁSZ CSABA
egyetemi docens

A szövegben szereplő képek forrása

Komáromi S.–Pálfi Gy. (2004):

A magyar mezőgazdasági ismeretterjesztés 1100 éve. Kétegyháza

ISBN 978-963-318-921-4

© Surányi Béla

© Debreceni Egyetemi Kiadó Debrecen University Press,
beleértve az egyetemi hálózaton belüli elektronikus terjesztés jogát is

Kiadta a Debreceni Egyetemi Kiadó Debrecen University Press
dupress.unideb.hu

Felelős kiadó: Karácsony Gyöngyi

Készült a Debreceni Egyetem sokszorosítóüzemében, 2021-ben

Tartalom

Bevezetés.....	5
A honfoglaló magyarok mezőgazdasági kultúrája.....	7
A mezőgazdasági szakismeret forrásai a rendszeres szakoktatás megszületése előtt.....	9
A szerzetesrendek szerepe Európa mezőgazdaságában.....	14
Oktatás-nevelés a középkorban.....	17
A magyar iskolaügy kezdetei.....	19
A reneszánsz világképe, a humanizmus eszmeáramlata.....	21
A reformáció és a katolikus megújulás.....	23
A felvilágosodás eszméi, hatásuk a tudomány fejlődésére és az iskolakultúrára.....	27
Az „új mezőgazdaság” megszületése Európában.....	29
Magyarország a Habsburg birodalomban – a bécsi udvar agrárpolitikája.....	32
Az első és a második Ratio Educationis.....	34
A mezőgazdasági (szak)oktatás az I. és II. Ratio Educationis-ban.....	36
A hazai mezőgazdasági szakirodalom kialakulása.....	47
A reformkor – Széchenyi és Kossuth programja.....	49
A reformkor oktatási-nevelési törekvései.....	52
Széchenyi és Kossuth oktatási elképzelései.....	54
A mezőgazdasági szakoktatás a 19. század második felében.....	56
Az 1868. évi népoktatási törvény és a mezőgazdasági szakoktatás 1874. évi reformja.....	63
A mezőgazdasági szakoktatás Magyarországon a 20. század fordulóján.....	71
A mezőgazdasági szakoktatás külföldön (19. sz. vége – 20. sz. első fele).....	78
A két világháború közötti évtizedek (1920–1944) oktatáspolitikája.....	82
Mezőgazdasági szakoktatási intézmények működése 1945-ig.....	90
A magyar gazdasági élet 1945 után.....	96

A 20. század második felének közoktatása.....	97
A magyar mezőgazdasági oktatás 1945 után	99
A magyar iskolaügy a 20. század utolsó évtizedében.....	102
A magyar mezőgazdasági szakoktatás kronológiája.....	103
A magyar mezőgazdasági szakoktatás kiemelkedő személyiségei.....	109
Felhasznált és ajánlott irodalom.....	113
Térképek.....	118

Képek forrása: Komáromi S. – Pálfi Gy. (2004): A magyar mezőgazdasági ismeretterjesztés 1100 éve. Kétegyháza

Bevezetés

„Nil est agricultura dulcius, nil uberius, nil homine libero dignius” – azaz nincs kellemesebb, hasznosabb és szabad emberhez illőbb foglalkozás a gazdálkodásnál – írja két évezreddel ezelőtt *M. T. Cicero*. Az antik világból származó megállapítás ellenére azonban a gazdálkodás ismerete századokon keresztül a földművelők körében csak apáról fiúra hagyományozódott mesterségnek számított, ami egyúttal kijelölte a gazdálkodó helyét a társadalomban. Amint *Sporzon Pál* írja: „... a földművelés a rabszolgák és jobbágyok foglalkozása, a pór nép mestersege maradt: megvetve a gazdagoktól, lenézve a tudomány által. Nyugat-Európában korábban, Magyarországon jórészt a 19. században változott meg jelentősen a mezőgazdaság társadalmi megítélése. „Most már nem olyan könnyű foglalkozás ez, mit a fiú az apjától kevés fáradsággal megtanulhatott. A modern gazdaság hosszú, tudományos előkészültséget, fárasztó tanulmányozást és sokoldalú beavatást igényel mindazoktól, kik ezt kellő sikerrel gyakorolni óhajtják” – írja a szerző 1874-ben.

A rendszeres mezőgazdasági szakoktatás gyökerei hazánkban a 18. századba nyúlnak vissza, amire hatással volt a Nyugat-Európában kibontakozó és tért hódító „új mezőgazdaság”. Ez az új szemlélet és gyakorlat a takarmánynövények termesztésére, az istállózó állattartásra, a tenyésztésre és a szántóföld tárgyázására irányította a figyelmet. Az agrárkonjunktúra élenkülésében közrejátszott a népesség számának látványos növekedése. Az új gazdálkodási mód megjelenése ösztönözte a tőkebefektetést, az agronómiának, mint alkalmazott tudománynak a fejlődését és vele párhuzamosan a korszerűsödő gazdálkodás ismeretének oktatását, vagyis a mezőgazdasági szakképzés megindítását. Minden ellentmondása ellenére a felvilágosult abszolutizmus osztrák agrárpolitikája Magyarországon hozzájárult a mezőgazdaság fejlődéséhez, a kapitalizálódás útjára terelte a hazai gazdálkodást, előmozdította a mezőgazdasági *szakirodalom és szakoktatás kibontakozását*, amely azonban a 19. század második felétől éreztette hatását. Elindított egy szemléletváltást is, ami a nemzetgazdaságon belül nagyobb szerepet szánt a mezőgazdaságnak.

Az **1874-es reform** bevezette a háromszintű mezőgazdasági szakképzést hazánkban és szinte teljes mértékben állami feladattá tette, megteremtve a 19. század második felétől kibontakozó tőkés gazdálkodás szakmai hátterét. A hazai agrárpolitika sajátosságai közé tartozott, hogy az elmúlt másfél évszázad alatt viszonylag mindig alkalmazkodott a magyar mezőgazdaság elvárásaihoz.

A mezőgazdasági szakoktatás a határtudományok csoportjába tartozik, egyúttal fejlődését befolyásolják a politikai, társadalmi és gazdasági viszonyok. Szerves része az oktatástörténetnek, de egyúttal jelzi a mezőgazdaságtannak, mint tudománynak és alapvető gazdasági ágazatnak a társadalom részéről történő megítélését.

Annak ellenére, hogy gazdag a magyar agrárpolitika történetének az irodalma, jóllehet az elmúlt évtizedekben számos önálló munka született, ugyanakkor egyelőre hiányzik a hazai mezőgazdasági szakoktatás átfogó igényű feldolgozása. Hasonló a helyzet az agrárpolitika közvetlenül szolgáló jegyzetkiadás terén is. Hiszen évtizeddel ezelőtt jelent meg utoljára – 1920-ig bezárólag – szakoktatástörténeti jegyzet, **Heckenast József** és **Zsinka Józsefné** tollából, kiegészítve egy kétkötetes szöveggyűjteménnyel.

Az 1980-as évek második felétől, főleg 1989 után, sorjáznak az *intézmény-történetek*, elsősorban a *felsőoktatás* terén, néhány *középfokú* szakiskolával bővülve. Sőt tudományos konferenciák is foglalkoznak már a magyar mezőgazdasági szakképzés múltjával.

A jelen összeállítás a tantervi követelményekhez igazodó rövid, de átfogó áttekintést igyekszik adni az egyetemi hallgatóknak és érdeklődőknek a magyar mezőgazdasági szakoktatás történetéről a *20. század végéig*, mint kultúránk fontos területéről.

A honfoglaló magyarok mezőgazdasági kultúrája

A magyarság etnogenezise során számos népcsoporttal került lazább vagy szorosabb kapcsolatba. Ezek a találkozások jelentősen bővítik – többek között – a mezőgazdasági gyakorlathoz szükséges ismereteket, bővítik a tapasztalati kultúráját a magyaroknak. A mezőgazdaság szempontjából különösen fontos volt mindaz a népi tudás, amely a földművelő gazdálkodás terén hasznosult. A természeti haszonvételek – a gyógynövényektől a vadon élő állatok elejtéséig – szintén jártasságot igényeltek művelőjétől. Ezek a később kiegészítő tevékenységnek számító foglalatosságok még a 20. század elején is gyakoriak voltak.

Hagyományozódott ismereteket jelentettek pl. az agrárkultúrában sajátos helyet elfoglaló dinya- és dohánykertészetek. A későbbiek során a kertből a szántóföldre kerülő növényfélék termesztésének technológiai fogásai még napjainkban is jórészt a paraszti termesztés hagyományaira épülnek. Legtöbb esetben egy-egy tájhoz, szűkebb közösséghez kötődve.

„A földművelés megléte vagy hiánya a honfoglalás előtti és utáni évszázadban rendkívül nagy jelentőségű, mert választ ad arra, hogy itt Közép-Európában (vigyázat: nem Kelet-Európában) meghonosodásunkat ez tette lehetővé. Ha a népességünk döntő többsége nomád pásztor lett volna, akkor a környező népek között éppen úgy eltűntünk, felszívódtunk volna, mint az a népvándorlaskor számos néppel megtörtént .../.../... a honfoglaló magyarok egy része földműves, és ennek megfelelően többé-kevésbé letelepült lehetett” – írja *Balassa I. (1994)*. Mindez azt jelenti, hogy a magyarok akárhány hullámban is érték el a Kárpát-medencét, az állattartáson túl földművelési és kertészeti ismeretek birtokában is voltak.

A Kárpát-medence mezőgazdasági kultúrája is több rétegű volt már a magyarok bejövetele előtt. Ebben a régióban a növénytermesztés közel 8.000 éves múltra tekint vissza. Jóval későbbi eredetre vall a zöldségtermesztés kialakulásának az időpontja. Mintegy két évezred óta beszélhetünk tudatos gyümölcstermesztésről. A gabonafélék zöme a neolitikum népességével került be a Duna-Tisza völgyébe. A hüvelyesek jórésze már a középső bronzkorban vált a szántóföldi termesztés részévé. A szőlő- és gyümölcskultúra a rómaiak révén honosodott meg, főleg Pannóniában (*Gyulai F., 2001*). A népvándorlás századai alatt bővült a termesztett kultúrnövények köre, beleértve a magyarok keletről hozott növényeit, művelésük ismeretét. Mindez a gazdálkodási szakismeret gazdagodott a nyugati – bencések, ciszterek – hittérítő szerzetesek betelepülésével. De a bizánci egyházzal fenntartott kapcsolatok ezirányú hozadékát sem lehet teljesen kizárni. Az Újvilág felfedezésével új korszak köszöntött be, hiszen az ottani gazdálkodási kultúra tovább bővítette Európa, és vele együtt a Kárpát-medence kultúrnövény-választékát, új távlatokat nyitott a földhasználatban, gyarapítva Európa mezőgazdasági szakismeretét. Az archeobotanikai, archeozoológiai leletek is egyértelműen igazolják a honfoglaló magyarok több-rétegű mezőgazdasági ismeretét, amit a nyelvi emlékeink is alátámasztanak. A földműveléssel kapcsolatos jövevény-szavaink döntő többsége bolgár-török eredetű. Kertművelésünkben is jelentős arányban fordulnak elő hasonló eredetű szavak. Állattartásunk szókincse szintén bővelkedik bolgár-török örökségben. Ez a forrás a kazár kapcsolatból származott, amely kiegészítette, nem egy esetben pótolta az addig használatos finn-ugor eredetű fogalmakat. Nem beszélve arról, hogy ez utóbbiak közül jónéhány eltűnt a századok során a köznyelvből, de nem kevés azok száma sem, amelyek napjainkig fennmaradtak: pl. köles, kenyér, fűrt, meggy, fű, ág, falu, ház, stb.

A Kárpát-medence 10–11. századi természetföldrajzi viszonyai nem kedveztek a legelőváltó állattartásnak. Ennek ellenére nagyon is valószínű, hogy korlátozott mértékben – főleg az Al-

földön – a nomád állattartás kiegészült kezdetleges földműveléssel. Vagyis a „félnomád” jelzővel illetett korai magyar mezőgazdaság fogalmába beletartozott a korlátozott mértékű földművelés is. Ismerték a keleti szlávok ágyekéjét, és a 10. században feltűnt a rövid kasza is. A korabeli mezőgazdasági szakismeret birtoklása ad feleletet arra, hogy röviddel a honfoglalás után, alig egy évszázad múlva, már a kor színvonalának megfelelő agrárkultúra virágzott a Duna-Tisza medencéjében.

„Mezőgazdasági kultúránk a honfoglalástól a 12–13. századig egységes, törésmentes fejlődést mutat (a Kárpát-medencében élő népektől átvett földművelési ismeretek) ... a feudális állam kialakulásával ezek az ismeretek – csakúgy, mint az itt élő népek – hamar egységbe kovácsolódtak” (Gyulai F., 2001). Mindez kiegészült a Nyugatról érkező kultúrnövény-félék és a hozzájuk kötődő gyakorlati fogások, továbbá a bekerülő háziállatfajták meghonosodásával.

A mezőgazdasági szakismeret forrásai a rendszeres szakoktatás megszületése előtt

Mint bárhol másutt Európában, így a Kárpát-medencében is a mezőgazdaság, mint foglalkozás (egyúttal életforma is), s mint ismeret *számos forrásból* merített a szakképzés megindulása előtt. Annak ellenére, hogy az antikvilág társadalomszemlélete eltér a későbbi európai kultúrától, mégis van bizonyos folyamatosság az antik és a középkori gazdálkodás terén, jórészt egymásra épül. A *honfoglaló magyarok* mezőgazdasága – az itt talált népek ismereteivel ötvöződve – századokon át a jobbágy/paraszti keretek között nemzedékről nemzedékre öröklődött. A népi kultúra eme vonulatának a kutatása a *néprajztudomány* körébe tartozik. A szájhagyomány útján fennmaradt gazdálkodási ismeretek felölelik a termelés teljes vertikumát, a földhasználatól a növénynevelésig, a kert- és gyümölcsstermesztéstől a termékfeldolgozásig, kiegészülve a haszonvételek széles körével (erdő, gyógynövény, halászat, vadászat). Ezeket az íratlan forrásokat a *kollektív emlékezet* őrizte meg az utókor számára.

A földművelő népesség körében nagy népszerűségnek örvendtek az ún. *csíziók*, amelyek a gazdálkodással kapcsolatosan sok régi tapasztalatot is rögzítettek. Közülük némelyik még a mai tudomány fényében is megállja a helyét. Ez a kiadványtípus már a könyvnyomtatás korában született. Hasonló szerepet játszottak az évről-évre megjelenő, mezőgazdasági ismeretet is közlő *kalendáriumok*, amelyek sok hasznos eligazítást adtak az év minden napjára a gazdálkodóknak. De a Biblia sem a hitigazságok gyűjteményeként szerepelt, mivel a lapszéli bejegyzéseiből az utódok is okulhattak, különösen az időjárást illetően. Gyakoriak voltak az egyes uradalmak tulajdonosai által íródott kéziratos feljegyzések – *kasznári utasítások (intéző)* –, amelyek felölelték az egész évre vonatkozó gazdálkodási tennivalókat, a vetéstől a kazalozásig. A római hagyományok, az ókor mezőgazdasági szakismerete – mezőgazdasági szakirodalom – az újkorig való fennmaradása annak köszönhető hasznosítását, hogy az „új mezőgazdaság” beköszöntéig, színvonalban nem tudta felülmúlni az antik Róma gazdálkodását, azt, ami a szakirodalom révén vált ismertté Európa gazdálkodó népessége számára. Nem feledve azt, hogy az antik gazdálkodás szinte érintetlenül hagyta Európának azon térségeit, ahol a későbbiekben az „új mezőgazdaság” megszületett (Németalföld, Anglia). Végző soron Róma mezőgazdasága példaértékű volt Európa számára, mert tisztázódott a mezőgazdaság fogalmi köre, valamint körvonalazódott az ún. vegyes gazdaság szerkezeti felépítése. Bár a római agrárium a mediterrán éghajlathoz igazodott, amely merőben eltért az Alpoktól északra eső tájak adottságaitól. Talán a *Szerémség* jelentett kivételt hazánkban, mert a rómaiak meghonosították a szőlőtermesztést, hasonlóan a *Rajna-menti* szőlőműveléshez.

Az antik-világ bukása után a *kertkultúra* volt az összekötő kapocs az ókor és az Európában formálódó feudalizmus között. Ebben a születendő világban – a korai időszakában – az új növényfélék terjedésében – citrus-félék, cukornád, gyapot, eperfa, lucerna (újból), rizs – az *arabok* játszottak fontos szerepet. A Földközi-tenger medencéje az Újvilág felfedezése után azonban elveszítette korábbi gazdasági szerepét, a súlypont áthelyeződött Észak-Nyugat Európára és az Újvilágra, ami azt is jelentette, hogy az antik agrárkultúra és *mezőgazdasági szakismeret* fokozatosan háttérbe szorult. De az antik mezőgazdasági szakismeret nem enyészett el, egy jelentős része beépült a születendő feudális Európa mezőgazdasági kultúrájába. A könyvnyomtatás (Kr. u. 1440) korától a legrangosabbnak ítélt *ókori műveket* újból megjelentették, némelyek több kiadást is megértek, sőt gyakoriak voltak a fordítások is.

A klasszikusnak számított római szakmunkák írói saját gazdálkodási tapasztalataik mellett felhasználták a „kortársi” és a korábbi századok mezőgazdasági munkáit. A legkeresettebbek közé

tartozott pl. M. T. **Varro**: De re rustica c. műve, M. P. **Cato**: De agricultura c. munkája, a legnagyobb hatású római szakíró, L. J. M. **Columella**: De re rustica c. kötete a római mezőgazdasági kultúra legteljesebb, szinte tudományos igényű összefoglalója volt. Tematikája számos későbbi műnek szolgált mintaként. Ez utóbbi szerző az említett műve, kiegészítve a fákról szóló munkával századokon át közkedveltségnek örvendett a gazdálkodók körében. Columellától kiadtak egy gyűjteményes kötetet *Lipcsében* (1774–1779) **Scriptores rei rusticae** címmel, amely 1794-ben **Debrecenben** is napvilágot látott. A szerző magyar nyelvű kiadása 1819-ben volt Pesten, Nemes Fábrián József fordításában, Trattner János nyomdájában. A feltehetően gall származású R. T. A. **Palladius** a római illetőségű szerzők utolsó képviselője volt, aki a földművelésről, állattgyógyászatról és a gyümölcsfa oltásáról értekezett. Ez utóbbi szakíró előfutára volt a középkorban oly népszerű mezőgazdasági kalendáriumoknak. Az említett szerzők modern fordításai a Szegedi Egyetem Ókortörténeti Tanszékének gondozásában kaptak nyomdafestéket.

Antik örökséget képvisel a Kr. u. 10. században megjelent **Geoponica** c. összeállítás, amelyet az utódállamként létező Bizánci császárság idején állítottak össze, mint *gyakorlati* munkát. „A *Nonosz Georgikosz* – földműves törvény – nemcsak a 9–10. századi Bizáncban jelentett újat az *ember* és a *háziállatok* közti kapcsolat *szabályozása* terén, hanem egész Európa viszonylatában is nagy jelentőségű volt” (Kádár Z. – Tóth A., 2000).

Az „új mezőgazdaság” tudományra alapozott szakismeretéig, a rendszeres magyar mezőgazdasági szakoktatás megindulásáig, a hazai mezőgazdaságban szintén tovább éltek az antik hagyományok. Sőt számos mű magyar tudósok közvetítésével vált ismertté Európában, amire példa Zsámbéki János fordítása, amely 1574-ben Bázelen jelent meg. **P. Crestentius: Opus ruralium commodorum** c. munkáját – 1304-ben adták ki Itáliában – az 1400-as évek elején már hazánkban is ismerték kézíratos formában. Az itáliai szerzőt (1230–1310) az **okszerű földművelés** megalapítójának tekinti az **agronómia** tudománya, aki viszont a latin Columella-ra hagyatkozott.

A 16–17. század mezőgazdasági szakirodalmának zömét a **fűvészkönyvek** jelentették. Az első hazai kiadású, *gazdálkodást* is érintő mű: **Méliusz Juhász Péter Herbárium**a, amely 1578-ban jelent meg Kolozsvárott. Érdeme elsősorban abban mérhető le, hogy a különféle, főleg természetben lévő növények, magyar neveit vetette papírra.

A korabeli botanikai irodalom becses darabjai közé tartoznak **Beythe István** (1583), **Frankovith Gergely** (1588) és **Beythe András** (1595) munkái. Ez utóbbi fűvészkönyvet a Debreceni Egyetem Agrártudományi Centruma 2003-ban, a 135. évforduló alkalmából, reprint kiadásban – első kiadása óta nem jelent meg – újból megjelentette. **Apáczai Csere János Magyar enciklopédiája** 1653-ban Utrecht-ben látott napvilágot. Bár eredetiségre nem törekedett, forrásként az antik szerzőket vette pártfogásba, továbbá korának hasonló tartalmú munkáit, mégis jelentős műről van szó. Túlmutat a tankönyvi kereteken és közművelődési célokat is szolgál. Fontos szerepet tulajdonított a természettudományoknak és az anyanyelvnek. Hazánkban elsőként vetette fel az összefüggő, népiskolára épülő iskolarendszer tervét, amelyet alsó-, közép- és felsőfokú szintre tagolt.

Az első magyar nyelven írt botanikai szakkönyv

A Magyar Enciklopédia címlapja

A hazai nevelésügy és oktatástörténet jeles képviselője-
 ként kell említést tenni Johannes Amos **Comenius**ről,
 aki Apáczai Csere János kortársa volt. A *mezőgazdasági
 szakismeret* terén is szerepet játszott, hiszen papírra ve-
 tette *Orbis sensualium pictus* c. munkáját sárospataki ta-
 nárkodása idején (1650–1654). Ebben a munkájában kü-
 lönn érinti a mezőgazdasági szakoktatást is, amelyről em-
 lítést tett beköszöntő beszédében – *De cultura ingenio-
 rum* –, a magyar műveltséget a földművelésünkkel, gaz-
 dasági életünkkel állította párhuzamba. Az *Orbis pic-
 tus... c.* munkája tankönyvként íródott, ennek ellenére a
 középkorra jellemző öncélú bölcselkedés helyett a pol-
 gárosodó világ igényeihez igazodó ipar, kereskedelem és
 mezőgazdaság ismereteinek az összefoglalására helyezte
 a hangsúlyt, ami egyúttal gyakorlati forrást is jelentett a
 gazdálkodóknak. Művének nyolcadik fejezetében foglal-
 kozik a mezőgazdasági ismeretekkel, amely a terjedelem
 közel egy negyedét foglalja el. A kötet előnyét szolgálja,
 hogy ábrákkal teszi érthetőbbé mondanivalóját. E mező-
 gazdasági fejezet áttekinti a mezőgazdaság egészét, bele-
 értve a gazdálkodáshoz kapcsolódó mesterségek sorát is.

Johannes Amos Comenius

A 17. század szülötte **Lippay János** (1606–1666) jezsuita szerzetes, aki eredetileg orientalista (keletkutató) volt, akit nagybátyja, **Lippay György** esztergomi érsek ösztönzött az érseki kert tudományos leírására. Személyében a magyar nyelvű **kertészettudomány** és **szaknyelv** megteremtőjét tisztelhetjük. A *Calendarium*-ot a szerző a korszakhatárt jelentő **Posoni kert** három kötetének bevezetőjének szánta. Olyan dolgokról téve említést – hazánkban gyakorlatilag *először* –, mint a szántás, a vetés, a majorsági birtok. Alapművének első kötete, a *Virágoskert* (1664) lényegében a reneszánsz hangulatú érseki kert leírása. A második kötet *Veteményeskert* (1664) címmel látott napvilágot. Végül a harmadik kötetben a szerző a *Gyümölcsös kert* (1667) kérdéseivel foglalkozik. A három kötet együttes kiadására 1753-ban került sor Győrött. 1966-ban, Lippay János halálának 300 éves megünneplésekor reprint kiadásban tették közkinccsé. 2002-ben egy újabb teljes kiadás ért meg ez a kiváló munka. Lippay Jánost az utókor – méltán – a „kertészet atyjának” tekinti hazánkban. Munkássága további művek megírására is kiterjedt. (Ezeknek a feltárása Surányi Dezső jelenlegi kutatásaiban is előtérbe kerül.) De az is elképzelhető, hogy ezek a munkák örökre elvesztek. A kertészettel kapcsolatban az alábbi szentenciát fogalmazta meg a szerző: „az, aki a becsületes kerti munkától irtózik, és annak gyönyörűségét megveti, azt én több okos emberekkel együtt, az emberi természettől elfajult állatnak ítélem”. Műveiben rögzítette a kertészkedés alapvető kérdéseit. Foglalkozott a termelés technikájával, a művelésbe vont növényfélékkel. Megállapításai közül jónéhány ma is helytálló. Kitűnő munkája forrásértékű a kertkultúra, a művelődéstörténet, a szaknyelv és az agrártörténet és az általános magyar kultúra számára.

A mezőgazdasági szakirodalomnak a 18. századig terjedő hazai korszakának egy jelentős területét öleli föl az ún. **Hausvater-irodalom**, amely önálló gazdaságok irodalmának indult a német nyelvterületről, és **Magyarországon** is meghonosodott. Mondandóját tekintve a gazdálkodás körüli teendőket taglalja, továbbá a megtermelt javak feldolgozásának a módjait, valamint a házkörüli munkálatokat. Az összeállítókat a gyakorlati tanácsadás vezérelte, és nem minden esetben a jobbágyparaszti gazdálkodók ismereteit kívánta gyarapítani. Így pl. **Lackner Kristóf** (1619) a soproni polgárok továbbképzését kívánta elősegíteni, amelyben a szőlőkultúrára – termesztés, borkészítés – helyezte a hangsúlyt. A **kamerálisztikai**-irodalom elsősorban az **államháztartás** gazdasági kérdéseiről értekezett. Hazánkban ez utóbbi „műfajnak” a képviselője volt **Ehrenfels Gáspár Pál**, pozsonyi kanonok. Német nyelvű munkái 1770- és 1771-ben jelentek meg Nagyszombatban, amelyekben javasolta a földosztással kialakított kisparaszti birtokok létrehozását. **Szentiványi Márton** (1633–1705) jezsuita szerzetes munkája a **tudományos igényt** és az **oktatási szándék** ötvözését testesítette meg. Szakkönyve a későbbiekben a **közép- és felsőfokú mezőgazdasági oktatásban** is szerephez jutott. **Miskolczi Gáspár** – az első magyar nyelvű állattani könyv – művében foglalkozik a **gazdasági haszonállatokkal**, így a lóval, a sertéssel, a juhval, a kutyával, a libával és a kacsával, az édesvízi halfélékkel, továbbá a méhvel, mint „hasznos bogaracskával”.

„A 18. században Magyarországon megjelent mezőgazdasági munkák – eltérő célkitűzésük, különböző módszereik ellenére – nagyjából hasonló szinten ábrázolták a gazdálkodást. Abban a korban, amikor a szokás uralkodott, s Európa nagy részén még alig találkoztunk a hagyományos módszerek alapvető megváltoztatására tett kísérletekkel, a földművelés és állattenyésztés elérni kívánt színvonala legfeljebb szorgalmi fokában emelkedett a valóságos szint fölé, s nem módszereinek különlegességében. A háromnyomás és ugaroltatás, a mérsékelt, időszakos (főleg téli) takarmányozás uralmát még nem veszélyeztette gyökeres változás, a szakkönyvek – akár tudományos jellegűek, akár gyakorlati kézikönyvek – ezt írták le, ezt támogatták, javígták” (*Barta J., 1982*).

Mindent egybevetve, a 18. századig az antik hagyományoknak és a középkor gazdálkodási módszereinek a túlsúlya érvényesült, amelyhez a jobbágy/paraszti gazdálkodás gyakorlati kultúrája társult, bizonyos fokig bővítve, sőt szélesítve az ókori világ mezőgazdasági hatókörét, amely csak az „új mezőgazdaság” megszületésével enyészett el Európában, így hazánkban is. Természetesen a 18. század beköszöntéig megszabta a gazdálkodás színvonalát.

A szerzetesrendek szerepe Európa mezőgazdaságában

A kereszténység Kr. u. 313-ban a milánói ediktummal államvallássá vált. Polgárjogot nyertek az addig üldözött rétegek, és anyagi javaikat visszakapták. Klodvig **Meroving** megtérése – frank király – a **középkor** beköszöntét jelentette. A kialakuló **keresztény Európa** az antik világ romjaira épült, de megmentette annak gazdasági, kulturális örökségét. A formálódó nemzetállamokat a keresztény vallás kötötte össze, egyúttal kialakította szellemi arculatát. Az egyháznak a világhoz való kapcsolódását a **szerezetesség** biztosította. A korai középkor kezdetén több szerzetesrend született meg, amelyeknek az államhatalomtól való függetlenedését kolostorok, monostorok alapítása biztosította, megfelelő, adományként kapott földterület birtoklásával egyetemben. A keresztény szerzetesség intézménye az egyiptomi őskeresztény Remete Szent Antalhoz kötődik. De a világtól való teljes elfordulás eszméje – Észak-Afrika kivételével – nem vált általánossá Európában. **Nursiai Szent Benedek** regulája századokra irányt mutatott a nyugati szerzetességnek. „Ora et labora” – imádkozzál és dolgozzál – vezérelve a **bencések** követendő példajaként él, akik nemcsak a keresztény hit terjesztői voltak, de megtanították Európát gazdálkodni.

A monostorok, kolostorok birtokai a mezőgazdaság „kis műhelyei” voltak. Tevékenységük nyomán Európa hatalmas erdősegei igencsak megritkultak, amelynek ideológiai alapja is volt, hiszen az erdő, a vadon a pogány szellemiség megtestesítőjének számított. Az irtás nyomán megszületett termőföld és annak földműveléssel való hasznosítása – a gazdasági növények művelése – az **új hit** (vallás) fényében a kereszténység diadalmas terjedését is jelentette. Mindez az jelentette, hogy a kereszténység térhódításával kezdetét vette a természet átalakítása. Egyetemesnek tekinthető az a tény is, hogy a **szőlőművelés** alaptevékenységnek számított a szerzetesi gazdálkodás keretében. S ebben a munkában a bencések már kezdettől fogva meghatározó szerepet tölthettek be. A gazdálkodás ágazatai között az **erdő**, a **rét**, a **szántóföld** és a **halastó** volt jelen. A **nagyállattartás** a korlátozott kiterjedésű füves területek miatt nem volt számottevő. A bencésekhez kötődött a **diófa** korai elterjedése Európában, amelynek olaját is hasznosították. A normandiai **almatermesztés** és **borkészítés** hagyományai is a korai időszakból erednek. A francia **szilvatermesztés** szintén bencés tevékenységre utal. A legszebb **gyümölcsösöket** és **konyhakerteket** az apátságok birtokolták. Lehetetlen felsorolni mindazon bencés szerzetesi közösséget, ahol a mezőgazdasági termelés magas színvonalat ért el (*Ph. Schmitz, 1998*).

A korabeli szerzetesrendek – főleg a bencések – fontos szerepet játszottak az antik mezőgazdasági szakmunkák „**átmentésében**” és más elődök műveinek megőrzésében. Ugyanakkor számos koraközépkori – mezőgazdaságra vonatkozó – **szereződés** maradt fenn, amelyek a bencések tollából származik. Említhetjük a **kalendáriumokat** is, melyeknek dátumaihoz egy-egy fontos gazdasági munkát jegyeztek föl. A bencés rendházak szinte „napjainkig” folytatták a mezőgazdasági ismeretek átadásának – sokszor –, iskolai keretek között történő gyakorlatát. **Mintagazdaságokat, mezőgazdasági iskolákat** létesítettek, de ez már az újkorra, sőt a legújabb korra esik.

De nem volt kisebb a szerepük az **állattartás** terén sem. Az apátsági birtokoknak köszönhetően terjedt az **istállótrágya** használata. Egyes uradalmaikban különösen dívott a **szarvasmarha-** és a **juh**tartás, példának okáért Angliában. Tisztában voltak a **szelekció** szerepével. A nyugat-európai rendházak általában **juh**ot és **sertést** tartottak. Az angol bencések kihasználták a **gyapjúkonjunktúra** kedvező hatását. A **sertéshús** jelentette – a böjti napokat leszámítva – az egyik legfontosabb élelmiszerforrást.

Az **einsiedelni apátság** a 11. századtól kezdve **lónemesítéssel** is foglalkozott. Az erdőművelés, változatos növénykultúrák termesztése, állattartás és a hozzájuk kapcsolódó technikai eszközök

kialakítása révén a bencés közösségek Európában nagy szolgálatot tettek a középkor-újkor folyamán az agrárkultúra minőségi színvonalának megteremtésében és terjesztésében.

A **magyar mezőgazdasági kultúra** terén is meghatározó volt a Géza fejedelem által behívott bencés szerzetesek, akik Kr. u. 996-ban telepedtek le Szent Márton hegyén. Az apátsági rang elnyerése tovább növelte szerepüket. A 13. században már több, mint 90 rendház működött a Kárpát-medencében, amelyek gazdasági központok is voltak. Az átmeneti hanyatlás után a 16. század elejétől újabb virágzásnak vagyunk tanúi. A kezdet óta érvényesülő lendületet a török jelenlét megtörte és csak a 17. században kezdett újjáéledni.

A hazai bencések életében is jelentős terepet kapott a *kétkezi* munka, amit kertekben, szántóföldön végeztek. Ami Nyugat-Európában dívott, az hazánkban is érvényesült. A „vadon” művelt vidékké vált, a népeiséget **megtanították** a helyes gazdálkodásra. Amint *Érdúj helyi Menyhért* (1903) megjegyzi: „... a bencések a magyar nemzetet megnyerték a keresztény művelődésnek, s alapját vetették meg az ország gazdasági fölvirágzásának”. A 10. században kibontakozó cluny-i reform hazánkban is éreztette hatását, ami érvényesült a mezőgazdasági kultúra terén is, meghonosítva Magyarországon a Nyugat fejlettebb mezőgazdaságát. Újabb szerzetesrendek is teret nyertek hazánkban, így a *Xanteni Szent Norbert* által alapított **premontreiek**, melyeknek kolostorai **mintagazdaságok** voltak. Hiszen az alapító szándéka nagy szerepet tulajdonított a fizikai munkának, közte elsősorban a földművelésnek, állattartásnak. Számos területen felülmúlták a sokkal tevékenyebb **cisztercitákat** (fehér bencések) is. A rendalapító *Clairvaux-i Szent Bernát* az egykori bencés ideál visszaállításáért alapította rendjét, ahol a mezőgazdálkodás erőteljes hangsúlyt kapott. A „reform bencéseket” *II. Géza* hívta be az országba, és *III. Béla* alatt jelentősen bővült kolostoraik száma. Szerepük különösen kiemelkedő volt a **kertkultúrában**, és főként a **gyümölcsstermesztésben**. Mind ezek a francia mezőgazdaság erősségei közé tartoztak. A környezetátalakítás a fejszék révén nagy léptekkel haladt, és nagymértékben **gyérült** Európa erdősültsége. *Mocsarak* lecsapolása, *csatornák* építése, *vízimalmok* működtetése, *rétek* öntözése jelezte sokoldalúságukat. A majorságokat *kertekkel*, *szőlőkkel* vették körül, amelyek egyúttal nemes borok előállításának szinterei voltak.

A megtelepedett szerzetesrendek hazai tevékenysége nagyban hozzájárult az ország mezőgazdasági színvonalának javulásához, felzárkózva Nyugat-Európaéhoz. A szerzetesi gazdálkodás jelentős mértékben járult hozzá pl. a **háromnyomásos** földhasználat elterjedéséhez. A termőföld táperezének fenntartását célzó **trágyázás** is gyakori volt az egyházi birtokokon. Ismerték és használták a vasekét, a kaszát, a sarlót. Viszonylag változatos volt a **szántóföldi növények** kínálata: búra, árpa, rozs, zab, tönköly, hüvelyes vetemények (pl. lencse). *Szt. László* tizedszabályozása igazolja a kender művelését is. Nem szabad elfeledkezni a **Tihanyi-apátság** területén a francia eredetű *levendula* termesztésének meghonosításáról vagy a kolostorkertek **gyógynövénytermesztéséről**.

A bencések, ciszterek és premontreiek a középkorban a magyar mezőgazdaságot nyugat-európai színvonalra emelték. Monostoraik, kolostoraik megannyi „**mezőgazdasági szakiskolaként**” működtek az ország különböző tájain. A közel 200 rendház befolyásolta környezetének mezőgazdasági termelését.

A **káptalani birtokok** gazdaságai már a 12. században hasonló színvonalon gazdálkodtak, mint a kolostori, monostori gazdaságok. A hazai alapítású **pálosok** rendje 1526 előtt 170 kolostort birtokolt földterülettel ellátva, amelyet maguk műveltek. A rendek száma bővült **Szent Ágoston remetéivel**, továbbá az egyes – főleg német – **lovagrendekkel**, amelyek földbirtokban szintén bővelkedtek. Ezeket az élenjáró gazdálkodói egységeket bátran lehet nevezni a korabeli **mezőgazdasági szakoktatás** központjainak, hiszen munkájuk tapasztalati ismereteit átadták környezetüknek, amely évszázadokon át érvényesült a **szervezett szakképzés** kibontakozásáig.

A Pálos rendi szerzetesek prédikációjában megjelentek a mezőgazdasági ismeretterjesztés elemei

Oktatás-nevelés a középkorban

Az egyház és a világi hatalom kapcsolatát a keleti és a nyugati kereszténység eltérő módon értelmezte. A *keletiek* azon a véleményen voltak, hogy az egyház közvetlenül nem Istennek, hanem a császárnak van alárendelve. Nyugaton viszont Szent Ágoston véleménye érvényesült, miszerint a világi hatalom alsóbbrendű az Isten országához képest. A súrlódás *dogmatikai* téren is kiütközött, amely végül 1054-ben *egyházszakadáshoz* vezetett. A koraközépkori kultúra az egyház „*kettős látásmódjának*” érvényesülését jelentette. (Elítélte a pogány antikvitást, de szellemi termékeit megmentette az utókoroknak, más értelmezést adva neki.) A *skolasztika* megjelenésével az ezredforduló után sajátos európai értékke formálódott, vagyis a pogány világ teremtette anyagi és szellemi kultúra „*megszentelődött*” a keresztény egyház keretei között. Nemcsak a *kétkezi munkát* fogadtatták el és megteremtették a mezőgazdaság mellett a középkor iparát, de legalább ekkora szerepet játszottak az *oktatás* és a *nevelés* terén.

A terjedő *kolostorhálózat* keretei között folyó oktatás változó tartalmú és színvonalú képzést takart. Különösen fontos volt az ún. írószobák hálózata, ahol fordították és másolták az antik világ klasszikusait, közte a mezőgazdasági munkákat is. Kr. u. 800-ban, Nagy Károly császárra koronázása alkalmával egy nagyszabású művelődési programot hirdetett meg: egyrészt bővítette a *kolostori iskolák* hálózatát, másrészt létrehozta a településeken működő *plébániai iskolákat*, és az egyházi központokban pedig a *székesegyházi iskolákat*. Nyugat-Európában a 9. században kialakult az oktatás rendje, a tantárgyak köre, sőt tankönyvek kiadására is gondot fordítottak. Annyi bizonyos, hogy ezekben az iskolákban még nyomokban sem lelhető fel a mezőgazdasági szakismeret elemi ismereteinek az oktatása, hiszen a népesség zöme a nemzedéki tapasztalat nyomán gazdálkodott, és az alapvető gazdálkodási fogások széles körben ismertek voltak. Az egyházi kezelésben lévő iskolahálózat nagyrészt a klerikális képzést szolgálta.

A középkori *egyetemek* kialakulásának gyökerei visszanyúlnak a 11–12. századba, melyeknek oktatói kara a székesegyházi iskolák tudós tanáraiból szerveződött. A korabeli intézmények neve *studium generale* (egyetemes tanulmányok) volt. Az első ilyen oktatási központ *Bolognában* jött létre 1088-ban. Párizsban a 12. század közepén a Notre Dame székesegyház és a Szent Genovéa kolostor iskolájának összeolvadásából született meg a nagy hírű *Sorbonne*, amely nevét IX. Lajos egyik udvari klerikusától nyerte. Két típusú egyetem létezett ebben az időszakban:

1. A párizsi típusú egyetem: a rektort a tanárok választották, de az egyházi hatóság megerősítésére volt szükség (egyetemi kancellária). Ide tartoztak az angol, a német és a francia egyetemek.
2. Bolognai típusú egyetem: a rektort az egyetemi polgárok választották, de a rektor csak klerikus lehetett. Ilyen típusúak voltak az itáliai, a spanyol egyetemek és Krakkó.

A természettudományok oktatása közül csak az orvoscépzés kapott teret, a műszaki tudományokat nem sorolták a tudomány részének, csak mint mesterség jött számításba. Nem beszélve a későbbiekben az alkalmazott tudományként kiteljesedő agronómiáról.

A világi nevelés sem vette számításba a mezőgazdasági szakismeret elsajátítását úgy a fiatal férfiak, mint a nemesi származású leányok képzését illetően. Talán a leányok esetében a feudális udvarház vezetéséhez szükséges tudnivalók megszerzése jelentett kivételt. A városi polgárság igényeit kielégítő oktatás nyújtott gyakorlati képzést, amelyet azonban magániskolákban sajátítottak el. Fontos szerepet töltöttek be a kézműipar érdekvédelmét szolgáló céhek, ahol a

jövő szakembereinek az oktatása is zajlott. Ildomos összehasonlítani a céhes és az agrárképzés közötti időbeli különbséget, amit jelez, hogy jelentős előny mutatkozik a céhesképzés javára. A mezőgazdaság harmadik forradalmát jelentő **új mezőgazdaság** megjelenésével (18. század) válik szükségessé az ágazatban a szakképzés megindítása, hiszen a gyakorlati gazdálkodásban a **tudomány** veszi át a szerepet, a tapasztalat bizonyos mértékig háttérbe szorult.

A magyar iskolaügy kezdetei

Géza fejedelem művét, vagyis az egész Kárpát-medencére kiterjedő államhatalom kiépítését Szent István fejezte be. Megszervezte a független, csak a pápának alárendelt magyar keresztény egyházat, az ország igazgatására a királyi vármegyék rendszerét. Az egyházi szervezet kialakítása együtt járt az egyházi iskolák alapításával. A király több monostort, kolostort hívott életre a bencések számára. A szent hegyen iskola is működött, ahol szerzeteseket neveltek. A helyet külön jelölő **Pannonhalma** 1810-ben kapta a nevét, maga a település neve **Győrszentmárton** volt. A település és a monostor az 1960-as években nyerte el ma használatos megnevezését. Első királyunk több bencés közösséget hívott életre. A püspökségek és az érsekségek egyúttal székesegyházi iskoláknak is otthont adtak. A jobbágyok, a szolgarendűek tetemes hányada azonban semmilyen oktatásban nem részesült, nem beszélve a mezőgazdaságról. Nyugathoz hasonlóan elterjedt hazánkban is a 12–14. században a világi-lovagi műveltség. Ebben az időszakban kezdődött el az alacsonyabb származású fiatalok egy részének külföldi **egyetemjárása** (peregrinusok), akik korábban Bolognába és Párizsba mentek, de később a környező országokba, mivel 1348-ban a **prágai**, 1364-ben a **krakkói**, 1365-ben a **bécsi** egyetem nyitotta meg kapuit. Kiváltképpen e két utóbbit látogatták szívesen.

A Pannonhalmi Apátság

Vilmos pécsi püspök szorgalmazására Nagy Lajos 1367-ben megalapította a **pécsi** egyetemet, amely azonban néhány évtized után bezárta kapuit. Zsigmond uralkodása alatt, 1395-ben jött létre **Óbudán** a studium generale, amely csak 1414-ig működött. A pécsi és az óbudai universitás **székesegyházi iskolából** alakult ki, megszűntével újból káptalani iskolaként működött tovább.

„1358 – ez az év felfogható szimbolikusan: ebben az évben jelent meg az iratokban *Vilmos* soproni iskolarektor neve. Ő világi ember volt, s egyben a város jegyzői tisztét is betöltötte. Ettől az időszaktól kezdve hazánkban is az egyházi értelmiség lassan, fokozatosan kezdi átadni

az értelmiségi feladatok bizonyos posztjait *világi férfiaknak*” (Mészáros I., 1999). Ez nemcsak szimbolikus jellegű, hanem egyre markánsabban érhető tetten, előre vetítve a szekularizáció erősödését, a *humanizmus* és a *reneszánsz* földközponút, természetelvű és emberirányultságú világképének érvényesülését az iskolai oktatásban.

A reneszánsz vilásképe, a humanizmus eszmeáramlata

A Kr. u. 1300–1600 között egy új világvélemény körvonalazódik az európai művelődéstörténetben, amely folytatódik a 18. század felvilágosult racionalizmusában. Egy új társadalmi erő, a *polgárság* lép színre a történelem színpadán, amely a pénzgazdálkodás révén egyre nagyobb gazdasági hatalomra tett szert. Mindez egy szellemi átalakulás kíséretében következik be. Messzeemenően elüt a középkor transzcendens (a tárgyi világon túli) világvéleményétől. Felértékelődik az emberben a *földi élet* jelentősége, a *természeti világ* szerepe. Mindezt összefoglalóan reneszánsz kornak nevezzük (megújulás, újjászületés), amely egyrészt művészeti irányt, másrészt korstílust, illetve életformát jelentett. Noha ez a korszakváltás Európában jelentős idő- és térbeli különbségeket takar (*J. Huizinga, 1970*). Ez a korszak elválaszthatatlan a *humanisták* mozgalmától, amely az antik szerzők újrafelfedezésével a reneszánsz kultúra meghatározó tényezőjévé vált. Mint termékeny kulturális program, a **tudomány** elsőbbségét helyezte előtérbe a hittel szemben. A művelt világi tisztviselők – literátusok – térhódítása a korszak egyik szembevető jelensége volt. A tudományban jártas világi emberek átvették a szellemi irányítást a korabeli világban, amely új pályára terelte a társadalom fejlődését, közte a későbbiekben a **mezőgazdaság** megújulását is, jövőbeli távlatait.

A reneszánsz embereszmény és kultúra jellemző vonásai:

1. a reneszánsz az emberi egyéniség érvényesítésének a korszaka;
2. a középkorban még alárendelt szerepet játszó ember a középpontba kerül;
3. az egyén és az Isten kapcsolata átalakul, személyessé válik;
4. az ókori klasszikusok műveinek újrafelfedezése (többségét a kolostorokban másolták le), kéziratok kiegészítése, az eredeti görög nyelvű szövegek latin fordítása, a latin szerzők műveit szövegkritikai módszerekkel felülvizsgálják;
5. a könyvnyomtatás révén egyre több ókori klasszikus mű jelent meg nyomtatásban, a könyv terjedésével az ismeretszerzés vizuálissá válik;
6. a természettudományok iránt megnő az érdeklődés, kísérletezés, vizsgálódás térnyerése, az empiria (tapasztalat) szerepének felértékelődése;
7. az univerzalitásra való törekvés, az egyén sokoldalúságát nem szorítja kalodába a specializáció béklyója.

Ennek a korszaknak tudományos szereplői elképesztő sokoldalúságról tettek tanúságot, polihistorok voltak, életük célját a teljesség eszményének kitűzése vezérelte. A természettudományok jelentőségének felismerése ösztönözte az *alkalmazott* tudományok, így a **mezőgazdaságtan** (agronómia) megszületését is.

A műveltség tartalma jelentősen átalakult **Magyarországon** is. Hiszen lépésről-lépésre kezdett leválni a tanultság, a műveltség fogalma a klérus tagjairól. A korábban literátusként elkönyvelt megnevezést a magyar nyelvű iratokban a *diák* vagy *deák* szóval jelölték, amely már világi személyekre vonatkozott. Noha ez akkoriban *nem* jelentett **szakképzettséget**. A magyar iskolákban is megjelentek a **világi pedagógusok**, erősítve a **világi művelődés** helyzetét. A hazai reneszánsz „központja” Mátyás király udvara volt, ahol Itália szellemi pezsgése otthonra talált. Uralkodása alatt nemcsak a *falusi*, hanem a *városi* iskolák száma is gyarapodott, amelyek kiegészítették a céhekben folyó *mesterképzést*.

A pécsi és az óbudai egyetem rövid életűnek bizonyult. Mátyás ezirányú törekvéseit Vitéz János valósította meg (Janus Pannonius nagybátyja volt). A pozsonyi székhelyű **Academia Istropolitana**

tana a kor szokásának megfelelő karokkal működött, kiegészülve az orvosképzéssel. Az intézmény valószínűleg 1474-ben bezárta kapuit. Rangos eseménynek számított a **budavári domonkos-rendi kolostor iskolájának** szerepe, ahol európai színvonalú teológiai-filozófiai oktatás folyt, hacsak rövid ideig is.

1473-ban kezdte meg működését **Hess András** nyomdája Budán, amely az első hazai alapítású intézmény volt a Kárpát-medencében. Mátyás király világhírű **Corvina** könyvtárában mintegy 400–500 kódexet őriztek, amelyek átfogták a korszak tudományos ismeretét. Köztük bőven előfordultak természettudományi művek is.

Jelentős mozzanat volt a magyar iskolatörténet szempontjából, hogy 1554-ben **Oláh Miklós** esztergomi érsek újjá szervezte *Nagyszombatban* a városi káptalani iskolát, és nevéhez fűződik a *kollégium-típusú* iskola megteremtése is, amely a későbbi századok során sem veszítette el a hazai oktatásügyben betöltött szerepét. Oláh Miklós jelentette meg nyomtatásban az első magyar nyelvű abc-s könyvet is.

Mészáros I. (1999) a hazai iskolaügy első nagy időszakát az alábbiak szerint korszakolta:

1. 11. századig: alapozó időszak
2. 12–14. század: szerkezeti-tartalmi megszilárdulás, területi térhódítás, világiasodás kezdete
3. 15–16. század: a humanizmussal gazdagodott egyházi és világi oktatás-nevelés korszaka
4. 16. század második fele: átmeneti periódus, magába foglalja a többfélekezetiség folyamatosan változó évtizedeit
5. 16–17. század fordulója: egy közel fél évezred zárult le, új nevelési elvekkel, iskolaszerkezettel, új tananyaggal vette kezdetét a következő időszak
6. az említett századforduló idején néhány mozzanat már jelzi a mezőgazdasági szakképzés kezdeti csíráit

A reformáció és a katolikus megújulás

1517. október 31-én **Luther Márton** – ágoston-rendi szerzetes – a wittenbergi vártemplom kapujára kifüggesztette 95 pontos plakátját, amely elindította a reformációt Európában. Noha a bűcsú elleni támadás szerepel fő mondandóként, de ez csak látszólagos, hiszen a „hitből való megigazulás tanát alkalmazta erre a konkrét bűcsúra” (Chadwick, O., 1998). Sőt a bűcsú elleni fellépés mellett olyan kérdések is szerepeltek, mint a böjti napok táplálkozása: mit szabad fogyasztani a 140–150 *böjti napon* a hívőknek. Vagyis fellépett Luther Márton a „**vajlevelek**” ellen is, hiszen egy bizonyos összeg lefizetésével a kérelmező vajlevelet kapott és megehetette az állati terméknek elkönnyelt vaját, és mindamellet nem vétett az egyházi előírások ellen sem.

Vagyis a reformáció tett pontot a több évszázados vita végére, amely a józan ész és a Vatikán között folyt, azaz megszületett a „**drezdai vajaskenyér**”. Ez mutatja, hogy a reformáció nemcsak az igére terjedt ki, hanem az „étekre” is. Tehát a **mezőgazdaság**, közelebbről az **állattartás** is érdekelt volt a megújulásban.

Fontos hozadéka volt a hazai tájon gyökeret eresztő reformációnak, hogy az új hitre tért protestáns földesurak, erdélyi fejedelmek a *magyar nyelv* széleskörű használata mellett és Bécs ellenében, a *nemzeti önállóság* védelmezőiként léptek föl. A keresztény egyház megújítására irányuló mozgalomban a *polgárság* nagy részében az *egyház társra* lert, **Erdélyben** ez kevésbé érvényesült, hiszen a reformáció elsősorban az *önálló nemzeti lét* jelképévé vált, túlmutatva az egyénnek a társadalomban elfoglalt helyétől.

A 16. században az oktatás-nevelés ügyére egyrészt a humanizmus hatott, amely megtörte a középkor klerikus műveltségét és emberléptékű pedagógiát teremtett, másrészt a reformáció az egyházi hierarchiához kötődő vallásosság helyett a személyes indítékú, mélyen átélt vallásosságot helyezte előtérbe. Későbbiekben a reformáció hozzájárult a humanizmus társadalmi körének szélesítéséhez. Bár kezdetben a lutherizmusról *Rotterdami Erasmusnak* is az volt a véleménye, hogy „ahol csak lutherizmus van, ott veszendőbe mennek a tudományok”. Eleinte az állandó *hitviták* jelentősen csökkentették a **világi tudományok** iránti érdeklődést, s az egyes felekezetek prédikátorai hevesen támadták az antik „pogány” klasszikusokat. Az 1530-as évek után mind többen ismerték föl, hogy milyen jelentős befolyást gyakorol az *iskola birtoklása*, a *köznevelés* irányítása.

Ezen túlmenően azonban a reformáció a széleskörű és rendszeres népoktatást Magyarországon sem alakította ki. Ugyanakkor a természettudományok felkarolásával tetemes előnyre tett szert a katolikus iskolákkal szemben. A „*cuius regio, eius religio*” elv érvényesülése előnyt nyújtott a hitélet terén az egyszerű nép körében. Az egyes irányzatok közül *Luther* tanítása főleg a királyi városok német származású polgárai körében, *Kálvin* hitelvei pedig a mezővárosok parasztpolgárai között találtak visszhangra. Ami az iskolaszervezést illeti, *Luther* munkatársai közül kiemelkedő szerepet játszott *Melanchthon*, *Philipp* (1497–1560) és *Trotzendor*, *Valentin* (1490–1556), és a kálvinista *Sturm*, *Johannes* (1507–1589). A német iskolatípusok hatással voltak a hazai protestáns iskolaügyre is, amely a külföldön tanuló prédikátor-tanárok hazai tevékenysége révén vált ismertté. Bártfán működött *Stöckel Lénárd*, Debrecenben *Méliusz Juhász Péter*, Besztercén *Schremmel Ábrahám*, Brassóban *Honterus János*. A 16. század második felében további, wittenbergi mintát követő kollégium létesült, és a 17. század elejétől ez tovább bővült: Kolozsvár, Debrecen, Nagyvárád, Sárospatak, Kecskemét és Nagykőrös intézményeivel.

A protestáns iskolaügyet felkaroló erdélyi fejedelmek közül kiemelkedő szerep jutott *II. Rákóczi Györgynek* és feleségének, *Lórántffy Zsuzsannának*, akikhez kötődik **Comenius** hazai tevékenysége. De nem kisebb az érdeme *Bethlen Gábornak* sem, aki céltudatosan törekedett egy új, népesértelmiségi réteg kinevelésére. Így **törvényt** hozott jobbágyfiúk iskoláztatásáról, az erdélyi ösztöndíjasok legjobbjait külföldi egyetemekre küldte, és a gyulafehérvári káptalani iskolát *főiskolává* fejlesztette. Nem véletlen az, hogy már a 16. században a leghíresebb **nyomdák** azokban a városokban voltak, ahol jól szervezett protestáns iskolák működtek:

1. Kolozsvárott (1550) – *Heltai Gáspár* ösztönzésére
2. Debrecenben (1561) – *Huszár Gál* alapítása
3. Bártfán (1578) – *Gungesl Dávid* alapítása

A reformáció megjelenése példátlan kihívást jelentett a „megszületendő” *katolikus egyház* számára, és a válasz sem sokáig váratott magára. A megújulás sürgetőleg hatott (ellenreformáció, rekatolizáció) a közoktatás és a pedagógia terén is. A több ülészből álló **tridenti zsinat** (1545, 1551–52, 1562–63) a reformációval szembe a katolikus reformot állította. Ne feledjük, ettől a zsinattól kezdve beszélhetünk katolikus egyházról, ugyanis ezzel határolta el magát az egykori keresztény egyház a protestantizmustól. A katolicizmus felmérte azt, hogy azé az egyházé a jövő, amely az oktatást kézben tarja.

A katolikus megújulás „előmunkálataiban” elsősorban a vezető szerep a *jezsuitáké* volt (S. J.). A rendet *Loyolai Ignác* (1491–1556) – baszk származású – nemes alapította. Csatlakoztak hozzájuk a *kapucinusok* (OFMC) a ferencesek harmadik önálló ága, valamint az *orsolyiták* (*Merici Angela* alapítása). Ez utóbbi női rend főleg a leányok nevelését tűzte ki célként. Kétségtelenül a legnagyobb hatása a **jezsuiták** tevékenységének volt. A véglegesített iskolaszabályzat 1599-ben összefoglalta iskoláik *tanulmányi rendszerét*. Az első kollégium-típusú intézetüket 1548-ban Messinában nyitották meg.

A katolikus és protestáns iskolák jellemzői a 16. század végétől már jól érzékelhető, noha mindkét felekezet lényegében azonos szerkezetű iskolarendszert épített ki. Az eltérés az volt, hogy a **katolikus** népiskolák, gimnáziumok és akadémiák külön szervezeti egységként működtek, viszont a **protestánsoknál** egyetlen összefüggő rendszerbe vonták össze mindhárom szintet.

A katolikus iskolaügy újjászervezésében oroszánrészt vállalt *Oláh Miklós* esztergomi érsek, aki 1553-ban foglalta el a főpapi széket. Kapcsolatban állt a korszak nagy humanistájával, Rotterdami Erasmussal, ismerte Mátyás király híres könyvtárát, a Jagellók idején Budán széleskörű humanista műveltséget szerzett. Első érseki tevékenysége volt a káptalani iskola újjászervezése (nagyszombati-esztergomi egyesítése). 1558-ban Oláh Miklós a nagyszombati iskolát főiskolává fejlesztette. Az 1560. évi nagyszombati zsinat elrendelte az ún. kisiskolák létesítését a plébániák keretében. Ez jelentős mérföldkő a hazai népoktatás terén. Az esztergomi érsek 1561-ben behívta az országba a jezsuitákat, akik elsősorban a legjelentősebb protestáns iskolavárosokban telepedtek le (pl. Nagyszombat, Kassa, Pozsony, Kolozsvár, Sopron, Lőcse, Sárospatak, stb.). 1716-ig további 28 jezsuita kollégium létesült. Az ideológiai párharcnak ez volt talán a legjelentősebb eredménye. A hazai katolikus megújulás legnagyobb hatású alakja **Pázmány Péter** volt (1570–1637), aki haláláig a magyar egyház élén állt. *Egyetemet* alapított, a nagyszombati egyetem filozófiai és teológiai karra tagolódt, egyúttal újabb szerzeteseket hívott az országba, és sokat tett a magyar nyelv fejlesztéséért (*Szántó K., 1985*). Végző soron nagyban elősegítette a *rekatolizáció* hazai térnyerését. Érdemei elismerést váltanak ki az utókorból. 1623-ban megalapította a bécsi *Pázmáneumot*, amelynek növendékei a bécsi egyetemen tanultak. A *középiszkolai hálózat* bővítését is igyekezett napirenden tartani. Újabb *jezsuita kollégiumok* létesítésében úgyszintén segédkezett.

elfoglaltságai, a nemességnek a hadvezetés művészetével és a **tudományokkal** kellene foglalkoznia, és a fejedelemnek udvarával együtt abban kell kitűnnie, hogy példát adjon.”

A *köznemesség* soraiban kiemelkedett már az 1690-es években egy műveltebb réteg, amely fogékony volt a felvilágosodás eszméi iránt, egyúttal támogatta az anyanyelvi kultúrát. A *városi polgárság* nem részesült magasabb képzésben, az ismereteket a városi iskolákban sajátították el a gyermekek. A *falusi jobbágy/parasztság* a 17. században a *szájhagyomány* útján terjedő szóbeli kultúra közegeiben élt. De egyre erőteljesebb igény mutatkozott e társadalmi rétegben az ismeretszerzés iránt is, beleértve a **mezőgazdaságot** és a korabeli *természettudományos tudnivalókat*.

XIV. Kelemen 1773-ban feloszlatta a jezsuita rendet és VII. Pius csak 1814-ben engedélyezte működésüket. Ez a közel fél évszázados tilalom jelentősen hozzájárult a piaristák térnyeréséhez, akik először vették fel a tananyagba pl. Newton fizikáját.

A leányok nevelésével – a fiúkénál jóval szűkebb körben – a már említett *orsolyitákon* kívül a *Notre-Dame apácák* foglalkoztak. 1770-ben pedig Mária Terézia az *angolkisasszonyok* rendjének Budán leánynevelő intézetet alapított.

A protestánsok által fenntartott iskoláik jóval nehezebb körülmények között működtek, különösen az evangélikusok esetében. A Budán székelő Helytartótanács gyakran intézett támadást ellenük. A korszakból ki kell emelni **Bél Mátyást** (1648–1749), aki az oktatás terén számos **újtáást** vezetett be. Ő volt az, aki a *megértésen alapuló tanulást* részesítette előnyben. Nagy szerepet tulajdonított a szegény, de értelmes diákok *anyagi támogatásának* (tehetséggondozás).

A református kollégiumok közül a két legjelentősebb központ **Debrecen** és **Sárospatak** volt, amelyek kiterjedt partikuláris hálózattal rendelkeztek. A többi hasonló intézmény szerényebb keretek között végezte oktatási tevékenységét. Debrecen a 18. századra megerősödött. Hatosztályos gimnáziuma, akadémiai tagozata egymásra épült. Elkülönült tanító- és tanárképzés nem volt. Az intézmény szellemiségét fémjelezte *Maróthy György*, *Hatvani István*, Nagykőrösön pedig *Losontzi István* intézményi igazgató tevékenysége.

A felvilágosodás eszméi, hatásuk a tudomány fejlődésére és az iskolakultúrára

A nagy földrajzi felfedezések, a világ kitérülése, a csillagászat és a térképészet fejlődése együttesen hozzájárult földi világunk teljesebb megismeréséhez. Ennek a szellemi kalandnak fontos állomása volt *Kopernikusz* 1543-ban megjelent munkája: Az égi pályák körforgásáról címmel. Bebizonyította, hogy a Föld nem a világegyetem központja, hanem egy beláthatatlan univerzum egy kis eleme. Nézeteit *Johannes Kepler* igazolta, sőt továbbfejlesztette. A 16–17. század már hangos számos természettudományos felfedezéstől. *Isaac Newton* matematikailag leírhatóvá tette a természeti világot. *Francis Bacon*, mint az empirizmus megteremtője, a kísérletekből nyert tapasztalatoknak elsőbbséget adott. Ere alapozódott, vagyis az empirizmussal vitázva formálódott egy másik ismeretelméleti irányzat a racionalizmus, amely az általános elméletekből kiindulva próbálta magyarázni az egyes jelenségeket. Megtestesítője *Rene Descartes* volt. A természettudományok látványos fejlődése megváltoztatta a természet és a társadalom kapcsolatát és vele együtt felértékelődött az emberi értelem és a tudomány jobbító erejében való hit. Ez nem volt más, mint a **felvilágosodás** megjelenése, a feltörekvő polgárság szellemi irányzata, az ún. immanens (evilági) világnézet markáns megtestesítője. Mindez a németalföldi és angol polgári átalakulás eredményeként a 18. századi *Franciaországban* teljesedett ki. A legnagyobb alakja az angol (skót) **John Locke** (1632–1704) volt, aki megfogalmazta a hatalmi ágak, a törvényhozás, a végrehajtás és a bírói hatalom szétválasztásának elvét. Locke munkája francia fordításban vált ismertté, jelezvén azt, hogy az új eszmerendszer francia földön váltott ki legnagyobb hatást, és innen indult térhódítása Európa-szerte. A felvilágosodás a francia szellemiség nagy kalandja volt a 18. században. A megjelent műveik mintegy előkészítették a *polgárság politikai hatalomátvételét* Európában. Ez az új eszmerendszer nem kímélte a monarchista királyi udvarok hatalmát sem, így Bécsét sem. Elősegítve a feudalizmus, mint eszme, mint hitélet és gazdálkodás, sőt oktatás felszámolását, illetve átalakítását.

A **magyar felvilágosodás** szerves része volt az európainak, de attól bizonyos eltérést is mutatott. Míg Nyugat-Európa társadalmában már jelentős arányt képviselt a polgárság, addig Közép-, Kelet-Európában ez a réteg még jelentéktelen szerepet játszott. Így erre a szerepvállalásra Magyarországon a *középnemesség* és az akkor kibontakozó *értelmiség* lehetett alkalmas (*Fehér K., 1999*). A felvilágosodás francia nagyjai jelentős befolyással bírtak a hazai szellemi életre, noha számos mű tilalmi listán volt. Továbbá a *német felvilágosodás* írói munkássága jóval olvasottabb volt, különösen az 1795–1825 közötti évtizedekben. Mindehhez társult az *italiai* irányzat, amely főként a *magyar piaristák* révén játszott szerepet a hazai szellemi életben. Ennek a Nyugatról beszivárgó szellemi felfrissülésnek voltak előzményei, ami főleg Bél Mátyáshoz kötődött. A késői barokk időszakában a *pietista* (jámorság szóból ered) és *egyéb protestáns* mozgalmak törekvései elősegítették a barokk kultúra fellazulását. Az addig kizárólag egyházi kézen lévő oktatás a 18. század utolsó harmadában változott **állami irányítású közoktatássá**.

Az oktatási rendszer modernizálásában a piaristák eredményesebbnek bizonyultak a jezsuitákkal szemben. Az állam (világi hatalom) nem csupán a vallásos, hanem a *hasznos munkát* végző alattvalók nevelésére törekedett, amely magába foglalta a **mezőgazdaságot** is.

A bécsi udvar politikájában jelentős változás következett be a 18. században. *Mária Terézia* mindent megtett a birodalma egységének megszilárdításában. Ez a központosítási törekvés érvényesült a politika, a gazdaság, a közegészségügy és az iskolapolitika terén is. A háborúban esedékes hadiszállítások a magyar **mezőgazdaság fejlesztését** indokolták, egyúttal az osztrák manufaktúrák számára nyersanyagot biztosított. Az 1760-as évektől egyre erőteljesebben bontakozott ki a bécsi udvar politikájában a **felvilágosodás** elemeit érvényesítő **abszolutisztikus**

kormányzás. Ez az elv érvényesült *Mária Terézia és II. József oktatáspolitikájában*, a Habsburg-birodalom közoktatásának irányításában, amely a magyar közoktatást sem hagyta érintetlenül. A legfontosabb elvek:

1. Oktatás-ismeretterjesztés állami érdek.
2. A közvetlen hasznosság elvének érvényesítés, gazdálkodással kapcsolatos tudnivalók elsajátíttatása, ezzel összefüggésben természetrajz, földmérés oktatása. (Ebben az időszakban erősödött a nem nemesi származású világi értelmiségi réteg.)
3. A vallási türelem érvényesítése.
4. Az iskolaügy államhatalmi kérdés, vagyis az iskolaállítás, fenntartás és irányítás az uralkodó hatáskörébe került. Noha az udvar nem zárkózott el az egyházi iskoláktól, de csak saját irányítása és ellenőrzése alatt.

Mária Terézia nagyszabású iskolareformot hajtott végre az 1770-es években. Az 1773-ban feloszlott jezsuita-rend vagyonából jórészt tanulmányi alapot hozott létre mind a három szint számára. A katolikus fenntartású iskolák államhatalmi függősége egyre jobban érvényesült.

Az „új mezőgazdaság” megszületése Európában

A *földrajzi felfedezésekkel* megváltozott a világ gazdasága. Új kereskedelmi útvonalak születtek, a világ gazdasági súlypontja áthelyeződött *Észak-Nyugat-Európára* a Földközi-tenger medencéjéről. A gazdálkodás, ezen belül a mezőgazdaság modernizációja elsőként *Németalföldön* vette kezdetét, különösen Észak-Hollandiában. A holland (flamand) mezőgazdaság már a 15. század végén *termelékenységben* jóval felülmúlta az európai átlagot, ami a városiasodó települések piacának volt köszönhető. A holland mezőgazdaság a 16–17. században nagymérvű változáson ment keresztül, amely összekapcsolódott a holland kereskedelem látványos bővülésével. Az átalakulás záloga a *területi specializáció* volt, ami azt jelentette, hogy a hagyományos élelmiszerfélék termeléséről átálltak *zöldség- és gyümölcsstermesztésre*, továbbá *tejgazdaságok* létesítésére. Eltűnt háromnyomásos gazdálkodás, és az ugar kiiktatásával lehetőség nyílt *ipari növények* termesztésére (festőbuzér, indigó, kender, len, komló, dohány). A tagosítással hatékonyabbá vált a földhasználat. A gabonafélék helyett, az ipari növények mellett jelentős szerepet kaptak a takarmánynövények (zab, lóhere, marharépa). Mindamelllett a hüvelyesek és a zöldségfélék művelése is a változást támasztották alá. Az új módszer iránt a kis- és középgazdaságok mutattak nagyobb hajlandóságot. Gondot fordítottak a *talaj termőerejének* a pótlására, sőt bizonyos mértékű *talajjavítást* is végeztek. Ezen túlmenően nagymértékben nőtt az *állattalomány* létszáma, a *szarvasmarha-ágazat* vált az állattartás gerincévé, amire *tejgazdaság* épült, továbbá a *vágóállattermelés* bővülése is az idők változását jelezte. A *kertművelésben* tért hódított a melegágyas művelés, egyre nagyobb szerepet töltött be a *zöldség- és virágkertészet*. Kialakultak a *városellátó övezetek*. A piaci igények folyamatos növekedését *új területek* művelésbe vételével igyekeztek kielégíteni (mocsarak lecsapolása, tőzeglápok felszántása, tengertől elhódított területek bővítése). Európában kevés olyan régió volt, amelyik lépést tudott tartani a holland mezőgazdaság fejlődésével (Cameron, R., 1998).

A világ műhelyévé formálódó *Angliában* a modern ipar kialakulásának kezdete a 18. század közepétől datálható, amelynek színtere a *textilipar* volt. Ami azt jelentette, hogy – leegyszerűsítve – az ipari forradalom „kirobbantója” a gyapjújáért tartott *juh* volt. A természettudományok iránti érdeklődés növekedése, a tudományos kutatás eredményei, annak gyakorlati hasznosítása áthatotta a társadalom legkonzervatívabb rétegét, a parasztságot is. A 18. századi Anglia már akkoriban a *mezőgazdasági termelés éllovasának* számított Európában. A lakosságának csupán kb. 60%-a tartozott közvetlenül a gazdálkodók közé. Bár ez területenként változó értéket takart, a csökkenés az idő múltával egyre szembetűnő volt, és a 19. század közepére már csak 20–22%-ot mutatott. Elterjedt a vetésforgó, új haszonnövények termesztése vette kezdetét. A *tarlórépát* és *lóherét* (vöröshere) már a 16. században behozták Németalföldről, de széleskörű művelése a következő évszázadban vált általánossá. A tudományos agrotechnika 19. századi elterjedése előtt a legjelentősebb újításnak a *vetésforgó* alkalmazása volt, amelynek előfeltétele volt a *földek tagosítása*, de hasonló feltételeket támasztott a minőségi állattartás megteremtése is, mivel a *szelekciót* a közös nyájban tartott állomány esetén jóval nehezebben lehetett elvégezni.

Az „új mezőgazdaság” elsőként valósította meg a *tudomány* gyakorlati alkalmazását. A tudományra alapozott talajhasználat módszerét *Liebig, J.* dolgozta ki. Megírta alapvető munkáját, az angolok jelentették meg, amelyre a *talajkémia* és a *táplálkozástan* eredete vezethető vissza. A természettudomány fejlődése a 18. század második felétől, a mezőgazdaság technikai színvonalának javulása, új növényfajok, -fajták megjelenése, a kor igényeihez igazodó háziállatfajták kinemesítése, az agronómiában, mint alkalmazott tudományban is nagyarányú változásokat idézett elő. Az említett felfedezések közé tartozott pl. a növények széndioxid anyagcsereje.

A szántóföldi kísérletezés elindítása **Boussingault, J. B.** (1802–1887) munkásságához kötődik, akinek méltó társa volt **Liebig, J.** (1803–1873), felállítva a növényi táplálkozás minimum-törvényét. A pillangósnövényeknek a *nitrogén* megkötésében játszott szerepére **Hellriegel, H.** (1831–1895) adott magyarázatot.

Az európai mezőgazdaságra talán a legnagyobb hatással **Thaer, A.** (1792–1828) volt, akit az új (vagy racionális) tőkés mezőgazdaság megteremtőjének tekinthetünk. A legnagyobb érdeme, hogy bevezette a mezőgazdaságba a természettudományt, és munkássága révén vált az agronómia (alkalmazott) tudománnyá. A „**Grundsätze der rationellen Landwirtschaft**” (1809–1812) című alapműve fordulópontot jelentett a mezőgazdasági tudomány és gyakorlat történetében. A talajfizika alapjait **Schübler, G.** (1787–1834) rakta le. A mikrobiológia **Pasteur, L.** (1822–1895) által került be az agronómiába. Az új mezőgazdaság korszaka (1750–1850) egyúttal új művelési eszközök, gépek, technikai újítások megszületését is jelentette. Ezt az évszázadot a mezőgazdaság technikai forradalmának is nevezhetjük, amelynek első darabja **Tull, J.** (1674–1744) *sortvetőgépe* volt, aki elsőként foglalkozott a *kapásnövények* nagyobb arányú termesztésével, hangsúlyozva a morzsás talajszerkezet fontosságát. **Young, A.** (1741–1820) szakíróként és gazdálkodóként tűnt ki, terjesztve Angliában **Townshend** által 1734-ben „feltalált” *norfolki négyes vetésforgót*. **Schubart, J. C.** (1734–1787) felhívta a gazdálkodók figyelmét Szászországban az évelő pillangósok művelésére, főként a vöröshere szántóföldi termesztésére, a háromnyomásos gazdálkodás felszámolására és az istállózó állattartás bevezetésére. A bécsi udvar nemesi rangot adományozott számára. **Lipinsky-Rosenberg, A.** (1797–1881) pedig a tarlóhántás terjesztésén fáradozott.

A *mezőgazdaságtan* a 19. század elejétől – a fejlődés eredményeként – *három ágra* vált szét:

1. *földműveléstan*, belőle alakult ki a *növénytermesztéstan*, amit később általános *növénytermesztésként* illetve *földműveléstantként* neveztek, és a *részletes növénytermesztéstan*, vagyis a *szántóföldi növénytermesztés*, az egyes növényfélék termesztésének a tudománya
2. *állattenyésztéstan*
3. *mezőgazdasági üzemtan*

A 18–19. században a *mezőgazdaság Európában régióként* más-más szerepet játszott, amit az iparosodáson kívül befolyásolt az egyes országok történeti fejlődése, azaz a nagy átalakulásig milyen fejlettségi színvonalat értek el:

1. Egyesült Királyság: a feudális nagybirtok átalakulása, gyors tökefelhalmozódás, modern nagyipar létrejötte, termelékeny mezőgazdaság megszületése, nagyarányú technikai fejlődés, szakosodás
2. Franciaország: kisparaszti birtokok hazája, kevésbé fejlett ipar, a mezőgazdaság technikai színvonala elmarad az angolokétól, nagybirtok jelentős szerepe a városok ellátásában, élelmiszerexport
3. Németalföld, Svájc: fejlett agrárgazdaság, állattenyésztés, zöldség- és virágkertészet
4. Az egyesítés előtt: délnyugati területek: kisparaszti gazdaságok, eltérő termelési színvonal, északon-keleten: nagybirtok uralma, bérmunkások túlsúlya, változatos termelési színvonal
5. Észak-Európa: alacsony lélekszám, jelentős élelmiszer kivitel, agrárreformok végrehajtása a 18. század végétől a 19. század közepéig. Finnország: orosz fennhatóság, alacsony szintű mezőgazdaság
6. Mediterrán-országok: agrárreformok hiánya, alacsony a termelés hatékonysága, magas az agrárnépesség aránya, gabona behozatal, bor-, gyümölcs-kivitel

7. Oroszország: agrárország, falusi jellegű országgép, elmaradott termelékenység, élelmiszerből önellátó, gabonakivitel
8. DK-Európa: szegénység agrárjellegű, primitív technikai ellátottság, alacsony termelékenység, mezőgazdasági termékek kivitele
9. *Habsburg-birodalom*: kelet-nyugat határán, nyugati tájai fejlettebbek az ipar terén, hasonló a mezőgazdaság területi megoszlása is, a magyar ipari termelést a mezőgazdasági termékek feldolgozása uralja, kiemelkedő szerep jutott a malomiparnak, a nagy belső piac – vámmentes áruforgalom – konzerválta a gazdasági élet kialakult hagyományait

A 15. század végére a magyar feudális gazdálkodás és társadalom sokban hasonlított Nyugat-Európához. Növekedett a falvak népessége, a beköltözés révén a mezővárosok lakossága is. Bővült a megművelt terület nagysága (erdőirtás, mocsarak lecsapolása, stb.) A mezőgazdasági termelés fő színtere a jobbágyi kisüzem. A késői középkor folyamán kezd elkülönülni Magyarország egyes nagytájainak mezőgazdasági termelése (tájgazdálkodás). A török utáni etnikai sokszínűség hozzájárult a nagytáji mezőgazdasági kultúra megszületéséhez. A 16–17. században technikai összetétele is bizonyos átalakuláson ment keresztül, jóllehet a földművelés eszközei jórészt saját készítésű darabok voltak. A gabonatermesztésre kevésbé alkalmas területeken jó szolgálatot tett a kukoricatermesztés megindulása, melyet akkoriban kizárólag irtásföldek vagy nyomáson kívüli kertekben ültettek. A hazai kertművelés a török időszakban nemcsak növényfélékben gazdagodott, hanem pl. feldolgozási eljárásokban is (pl. aszalás). A magyar diákok egyetemjárása Nyugat-Európában szintén haszonnal járt. Az állattartásban a magyar szürke marha virágkorát élte, hiszen részt vett a kontinens húsellátásában. Egyidejűleg a juhtartás is fontos ágazatot képviselt. A török alatt a sertés jelentősége visszaszorult. A századok igaerőváltása jótékony hatást váltott ki (ökört helyett ló) a Kárpát-medencében.

Magyarország a Habsburg birodalomban – a bécsi udvar agrárpolitikája

A török kiűzése után a magyarság újból birtokába vette az országot, amely a 18. század közepére újból benépesült, egyrészt belső *áttelepüléssel* (nyugati, északi részokról elszökött jobbágyok), másrészt *szervezett betelepítéssel* (az 1720-as években a földesúri és a kincstári birtokokra német telepeseket hoztak be), harmadrészen pedig a környező országokból *bevándorlók* érkeztek: szerbek, szlovákok, románok. A népmozgások hatására a 18. század végére az ország lélekszáma túllépte a 8 millió főt, amelyből a magyarok nem tették ki az összlakosság felét sem. Ne feledjük azt sem, hogy *Mohács előtt* is az ország lakosságának mintegy *háromnegyede* volt csak magyar eredetű.

A földtulajdon kizárólag a földesúri társadalmat illette meg. Új arisztokrácia jött létre a bécsi udvarhoz hűséges főurakból. A mezőgazdasági termelés viszont a népesség négyötödét kitevő jobbágyok gazdálkodására épült. A földesúr-jobbágy viszonyt a majorsági gazdálkodás (a földesúr kezelésében folytatott termelés, bár továbbra is a robotra hagyatkozott) térnyerése szabta meg. A 18. század közepére azonban a háborús konjunktúra hatására egy nagy fellendülésnek vagyunk tanúi. Az osztrák ipari fejlődés, a napóleoni háborúk ösztönözték az allódiális (földesúri) gazdaságok kiépítését, bővítését. Ez megnövelte a jobbágyság terheit, ami újabb szolgáltatások bevezetését jelentette. Mindez feszültséget gerjesztett a hazai társadalomban, a jobbágyság köreiben. Így a bécsi udvar politikájában a jobbágy-kérdés kardinális helyet foglalt el, amelyet tükrözött az 1767. január 23-i úrbéri pátens, mint a két alapvető társadalmi réteg közti kapcsolat törvényi szabályozása.

A mezőgazdasági termelés támogatásának hagyományos módszerei közé tartozott a *telepítések* kiterjesztése, főként az ország déli részén. A német települések gazdaságait Bécs mintának szánta az ottani lakosság okulására (Barta J., 1982). A hagyományos módzatok közé tartozott a mocsarak lecsapolása, a csatornázás, de a fásítás is. Új művelési ágak meghonosítása is átalakította a táj arculatát. A Temesközben Bécs ösztönözte a *szőlőtelepítést*. Új *növénykultúrák* jelentek meg a szántóföldeken, pl. a dohány. De a *gyapot* termesztése is ehhez az időszakhoz kötődik, vagy a *rizstermesztés* is a déli részeken. Sokkal eredményesebb volt a *kender* meghonosítása. Sikertörténet a *kukorica* széleskörű térhódítása is. Támogatta Bécs a *merinó juh* behozatalát, a *méhészetet* és a *selyemhernyó-tenyésztést*, és az alapját jelentő *eperfatelepítést* szintén felkarolta. Az új mezőgazdaság abban az időben egyet jelentett az angol mezőgazdasággal, amelyben meghatározó szerepet játszott a *takarmánynövények* szántóföldi termesztése. Az *ugar felszámolása* pedig a burgonya, a takarmányrépa, a hüvelyesek művelésének nyújtott színteret. A *takarmányozás* színvonalának javulása az állattenyésztés fellendülésének a sarokpontját jelentette, és végső soron a *trágya* a talaj termőképességét tartotta fenn. A bécsi udvar felvilágosult abszolutista agrárpolitikájának eredményeként egyre jobban kibontakozott a *nagyüzemi gazdálkodás* fölénye, noha eleve erre épült a korabeli politikai rendszer. De arról sem szabad megfeledkezni, hogy a 18. században a nagybirtok nagyobb fogékonyságot mutatott az *újdonságok* befogadására, annak ellenére, hogy Magyarországon a 19. század lett a *nagybirtok százada*. Az ún. *porosz-utas fejlődés* – az Elbától keletre – nem kedvezett a paraszti gazdálkodás létének és eredményességének.

Bécs reformjaival a feudális központi hatalmat kívánta erősíteni, de végső soron a mezőgazdaság kapitalizálódását segítette elő, mivel korlátozni igyekezett a nemesség földbirtok-monopóliumát, és „kitermelt” egy olyan reformréteget – közöttük nagy számban voltak nemesek is –, akik idomultak a polgári mentalitáshoz. Minden esetre Magyarországon a 18. században a me-

zőgazdaság fejlődésnek indult. A **gazdasági szakirodalom** önálló szakterületként kezdett megjelenni úgy a könyvkiadásban, mint a mezőgazdasági sajtóban, és ebben a században nyitották meg kapukat hazánkban az első **mezőgazdasági szakoktatási intézmények**.

A felvilágosult abszolutizmus oktatáspolitikája kapcsán említést kell tennünk **Bél Mátyásról**, mivel az oktatásra vonatkozó általános kérdések mellett, munkáiban foglalkozott a **mezőgazdasággal** is. Az 1730-as években papírra vetett kéziratok művében: *Tractatus de Rei Rustica Hungarorum*-ban felvázolta a 18. század eleji hazai mezőgazdaság helyzetét, és ebben a művében az intenzívebb gazdálkodási formák mellett tette le a garast, továbbá a földművelés és az állattartás szoros kapcsolatát vallotta, az utóbbinak adva az elsőbbséget. Az 1753-ban megjelent *Compendium Hungariae Geographicum* című munkájában szintén szót ejtett a mezőgazdaság akkori állapotáról, egyúttal bemutatta a korabeli parasztság életét. Jelentős szerepet játszott már ebben az időszakban a **debreceni kollégium** oktatása, ahol olyan kiválóságok oktatták a hallgatókat, mint **Maróthy György** (1715–1744), a polihisztor **Hatvani István** (1718–1786). Debrecenhez kötődik **Diószegi Sámuel** (1760–1813) és **Fazekas Mihály** (1766–1828), akik megírták a *Magyar füvészkönyv* című (1807) munkájukat, megteremtve a *magyar botanikai nyelvet*. Egyúttal közel 350 új növénynevet alkottak, egyrésztük ma is használatos. **Piskárosi Szilágyi Sámuel** (1719–1785) a debreceni oktatás jelentős képviselőjeként, járatos volt a korabeli természettudományokban, *fia* pedig lefordította *Wiegand, J.: Az ausztriai paraszt iffúságot a jól rendelt mezei gazdaságra oktató kézi könyvecske* című munkáját.

A korszak katolikus oktatásügyének a „zászlóshajóját” a **piaristák** jelentették. A világiasság szelleme – beleértve a természettudományokat – sokkal jobban érvényesült, mint a jezsuitáknál. Az előbbi rendnél az alapítási szándék – vagyis eredetileg is tanítórendként született meg – jól kitapintható. Térhódításuknak kedvezett, hogy a *merev* jezsuita szellemiség visszatetszést váltott ki a hazai társadalomban. A piarista rend sokat tett a **reáliák** (tantárgyak) hazai elterjedéséért. Nevelési elveikben nagy súllyal esett latba a *tudomány teljességének* és az *egész életen át tartó tanulásra* való ösztönzés életelvként való elfogadtatása.

Az első és a második Ratio Educationis

1775-ben a bécsi udvar *Ürményi Józsefet* bízta meg a magyar iskolarendszer átfogó reformjának a kidolgozására. A tervezetet Mária Terézia 1777. augusztus 22-én hagyta jóvá. A protestánsok elutasították, noha a törvény nem vette figyelembe az iskolarendszerüket. Noha csak a katolikus fél szerepelt benne, mégis mérföldkő a hazai oktatásban. A Ratio... első ízben kísérelt meg létrehozni egy olyan oktatási-nevelési rendszert, amely az **állam** (uralkodó) felügyelete alatt áll, egyúttal viszont igazodik a hazai viszonyokhoz és **önálló fejlődést** tesz lehetővé. A Ratio Educationis három részre tagolódik:

1./ Első rész: a szakigazgatás kérdéseit taglalja. Az országot 9 tankerületre osztotta, élükön a tankerületi főigazgatókkal és a népiskolai felügyelőkkel. Az előírások a protestáns iskolákra nem vonatkoztak. Némi módosulással a rendszer valójában 1945-ig fennmaradt. Székhelyei: Pozsony, Buda, Besztercebánya, Kassa, Győr, Pécs, Ungvár, Nagyvárad, Zágráb. A rendszer Erdélyre nem vonatkozott.

2./ Második rész: a tanulmányi tervezettel, a tantárgyakkal és az iskola-típusokkal foglalkozott. Minden iskola számára előírták a kötelező tananyagot. Az alapfokú iskola-típus a 3 éves anyanyelvi népiskola volt, amely tovább tagolódott az alábbiak szerint:

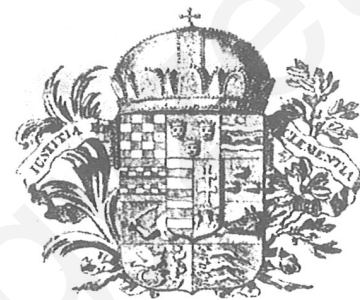
- egy tanítós falusi,
- két tanítós mezővárosi és
- három tanítós városi iskolára

A törvény alacsonyabb színvonalú tananyagot írt elő a falusi iskolák számára. Nem volt általános tankötelezettség. Egyik iskola-típusban sem történik említés a magyar nyelvről, annak bevezetéséről a latin helyett. A Ratio Educationis-ban a legjobban kimunkált iskolatípus a *középszkola* volt (*Pukánszky B. és Németh A., 1997*). A törvény előírta a német nyelv oktatását a középszint minden típusában. A **tanárképzés** ügyét figyelmen kívül hagyta a törvény, erről a későbbiekben az iskolát fenntartó egyháznak kellett gondoskodni. Mindegyik tankerület székhelyén akadémiát kellett szervezni, ahol 1777 előtt – Eger kivételével – teológiai-képzés folyt. Az ellentmondások közé tartozott, hogy az államnak joga volt felügyeletet tartani az intézmény fölött, ugyanakkor az anyagi fenntartás alól a hatalom kivonta magát.

II. József 1781 őszén aláírta az ún. **tűrelmi rendeletet**, amely minden protestáns és ortodox alattvalónak szabad vallásgyakorlatot biztosított. II. József alatt korszerűsítették Erdély oktatását. Az állami irányítás 1848-ig volt érvényben. Az erdélyi rendelkezéseket a **Norma regia** tartalmazta, amely kizárólag Erdélyre vonatkozott. Az erdélyi protestánsok elutasították a rendeletet. II. József alatt felelősödött a német nyelv szerepének erősítésére irányuló uralkodói törekvés, így a latin helyett a német nyelv lett volna az országgyűlés hivatalos nyelve. II. József halálos ágyán visszavonta rendelkezéseit.

3./ Harmadik rész: a rendtartás előírásait tartalmazza. Rögzítette a tanárokkal szemben támasztott követelményeket és a tanulókra vonatkozó szabályokat.

RATIO EDUCATIONIS TOTIUSQUE REI LITERARIÆ PER REGNUM HUNGARIÆ ET PROVINCIAS EIDEM ADNEXAS.

TOMUS I.

VINDOBONÆ,
TYPIS JOAN. THOM. NOB. DE TRATTNERN,
SAC. CÆS. REG. MAI. TYPOGR. ET BIBL.
MDCCCLXXVII.

Az 1777-ben megjelent új oktatási-nevelési rendszer

Mária Terézia és II. József reformjai – minden ellentmondás ellenére – lendületet adtak a hazai pedagógia fejlődésének. Az sem véletlen, hogy a 18. század utolsó évtizedeiben előtérbe került a *mezőgazdasági szakismeretek* terjesztésének az ügye, vagyis az *agrárképzés*, amelyre kétségtelenül hatással voltak az ipari oktatás terén elért eredmények.

A tapasztalatok felhasználásával összeállították a *II. Ratio Educationis*-t (1806), amely továbbra is csak a katolikusokra vonatkozott. A protestánsok viszont papírra vetették saját elgondolásukat a hazai oktatásról, többek között *Budai Ézsaiás* tollából 1807-ben, *Ratio Institutionis* címmel. Az előző törvényhez képest a legnagyobb változást a *nemzetiségi és vallási türelem* kimondása jelentette. A második törvény lerakta a polgári iskolák elődjének az alapjait. Külön gondoskodott a leányok neveléséről. Kimondva azt is, hogy a magyar nyelv nem egy a többi nyelv között, hanem kiemelt jelentőséggel bír. Nagyobb szerepet kapott a természettudomány, sőt az első törvény hibáinak a kijavítására is gondot fordítottak.

A mezőgazdasági (szak)oktatás az I. és II. Ratio Educationis-ban

AZ 1777-ben kiadott I. Ratio Educationis 178. §-ának 4. fejezetében törvényes óhajként fogalmazódik meg, hogy „semmi sem felel meg jobban az egyes vármegyékben felállítandó mezőgazdasági iskolák iránti széles körű igénynek, mint az, hogy a királyi akadémiákon az ifjúság alapos kiképzést kapjon ebben a nagy jelentőségű tudományban”, vagyis a reformtervezet összeállítói az önálló mezőgazdasági iskolák helyett az akadémiái képzés keretén belül tervezték meg a mezőgazdasági szakoktatást (*Mészáros I., 1981*). Az oktatóanyag tárgyak körébe tartozó témakörök a következők voltak: földművelés, dohány- és komló-, valamint szőlőtermesztés, rétgazdálkodás, talajművelés, méhészet, továbbá a termékek feldolgozása és tartósítása. Akkoriban a földművelés a szántóföldi növénytermesztés gyakorlatát jelentette. A 20. században vált a földműveléstan önálló tudománnyá, ami a talaj kedvező termőképességének megteremtését, fenntartását foglalta magába. Ebbe a csoportba sorolták be a városi gazdálkodás, valamint a kereskedelem ismeretanyagát is, a mezőgazdasági termények feldolgozását és tartósítását végző mesterségekkel együtt.

A Ratio Educationis kimondta, hogy a *falusi iskolákban* is oktatni kell azokat az ismereteket, „amelyek segítségével a paraszt emberek becsületességre és vagyonuk figyelmes gondozására nevelhetők”. Az akkoriban működő ún. *grammatikai iskolákban a földműveléssel* foglalkozó antik szerzőket – *Cato, Varro, Columella* – latinul olvassák, még pedig úgy, hogy „... műveikhez a *magyar mezőgazdaságra* vonatkozó megjegyzések legyenek fűzhetők”. A *gimnáziumban* „... ugyancsak nagyon kívánatos, hogy az ún. *kettős könyvvitel* némi általános ismeretét elsajátíthassák”. Az *akadémiákra* vonatkozóan pedig azt írta elő, hogy a mennyiségtannak azt a részeit kell előnyben részesíteni, ami kapcsolódik a *mezőgazdasághoz, vízműtanhoz*. Mindez a *fizikára* is vonatkozott. Előírta a törvény, hogy az akadémiák rendelkezzenek *földbirtokkal*, ahol *gyakorlati munka, kísérlet* folytatható. (Az akkori akadémia nem a későbbi mezőgazdasági akadémiát jelentette, hanem a korabeli főiskolai képzést képviselte.) Az első törvény 199. §-a kimondta, hogy az *egyetemhez botanikus kert* is kapcsolódik, amely a növénytan tanárának igazgatása alatt áll, valamint egy mezőgazdasági gyakorlókert, ami szintén oktatási célokat szolgál.

A *II. Ratio Educationis* 4. fejezetének 192. §-a előírta, hogy a nagyobb királyi városok anyanyelvi iskoláinak tananyagában szerepeljen a *házi- és családi gazdálkodás elemei* című tantárgy, továbbá a *mezőgazdaságtan* alapjainak ismeretanyaga. Még az *akadémiák* filozófiai tagozatán is, a második évben oktatták a mezőgazdaságtant. A már Pesten működő – Nagyszombatról átkerült – *egyetemen* is folyt (agronómia) oktatása. Ösztönözték azokat is ilyen ismeretek elsajátítására, akik *falusi-mezővárosi* anyanyelvi iskolák tanítói lettek. De nem maradtak ki a sorból azok a fiatalok sem, akik *gazdatisztek* mellé kerültek ki gyakorlókertek. A mezőgazdaságtan oktatásához *kapcsolódó intézmények* körét szintén rögzítették: könyvtár, mezőgazdasági eszközök gyűjteménye, gyakorlótér, állatállomány. A tervezet számolt azzal is, hogy az egyes földbirtokosok uradalmaikban lehetővé teszik a hallgatók nyári gyakorlatát. A már említett *Pázmány Péter* alapítású nagyszombati (jezsuita – 1635) 1777-ben Budára, majd Pestre költözött. Nem hiányzott a mezőgazdaságtan sem. A Pestre való költözést II. József 1784. októberében kiadott rendelete írta elő. A pesti székhelyű egyetemen mezőgazdaságtani tanszéket is létesítettek, amelynek vezetésével *Mitterpacher Lajost* (1734–1814) bízták meg, aki haláláig állt a tanszék élén. Bár 1785-ben megszűnt önállósága, a második törvény (1806) azonban elrendelte önállóságának visszaállítását. Ez volt az első eset Magyarországon, amikor *egyetemi keretek* között oktatták a *mezőgazdaság tudományát*. A tanszékvezető nem csak mint oktató, hanem szakíróként is úttörője volt a mezőgazdasági ismeretterjesztésnek. Legjelentősebb munkája:

Elementa rei rusticae I–III. (1777–1794) címen jelent meg. Mitterpacher Lajos a mezőgazdaságot tudománynak tekintette és felemelte a szavát azok ellen, akik csupán gyakorlati tevékenységnek tekintették. Alapvető munkáját a korabeli mezőgazdaságtan enciklopédiájának tekinthetjük, amely külföldön is elismerésnek örvendett. A pesti egyetem mezőgazdaságtani tanszéke akkor született meg, amikor még *csírájában sem* létezett a hazai mezőgazdasági szakképzés rendszere, az egymásra épülő, különböző szintű iskolahálózat. Sőt *jogfolytonosságban* is elmaradt a mezőgazdasági szakképzés egy másik területétől, az *állatorvoslástól*, amely az 1787-ben a pesti egyetem *orvosi karán* létesített *állatgyógyászati tanszékből* nőtt ki **Tolnay Sándor** vezetésével, és jogfolytonosságát megtartva, töretlen fejlődést tudhat magáénak. A későbbiekben jelentős megbecsülést vívott ki Európában.

Noha a két említett felsőfokú intézmény a 18. század második felében született meg, s *közép- és alsófokú* intézményekben sem szűkölködött Magyarország, számos esetben *megelőzve* Európa nyugati részét. Pozsony megyében Szempcen **Esterházy Ferenc** életre hívta Európában az elsők között, *számviteli iskoláját* – Collegium Eoconomicum (1763) –, ahol a képzési idő három évet tett ki és az oktatás nyelve a német volt. Tantárgyai között említendő: természettan, szántóföldi és szőlőtermesztési ismeretek, közgazdaságtan és számvitel. Az intézmény vezetője, **Valero Jakab** vezetése alatt az iskola 1776-ig folytatta tevékenységét. Elfogadva a vezető véleményét, hogy a *gazdasági tudományok* segítségével javítani kell a gazdálkodás rendszerét Magyarországon. Elősegítve a megművelt területek bővítését, termelőképességük fokozását, amely hozzájárul a haza boldogulásához, az egyén jólétének javulásához.

1763-ban *Tallóson* egy királyi árvaházat alapítottak, ahol a tananyag az 1770-es években elemi mezőgazdaságtannal bővült. 1764-ben *Tallóson*, 1765-ben *Tatán*, 1769-ben *Vácott* Teréziánium (lovagiskola) nyitotta meg kapuit, ahol a mezőgazdasági ismeretek az oktatott tárgyak sorába tartoztak. A tanítás nyelve viszont *német* volt. Ezek a szoros értelemben nem vett kezdeményezések bizonyára ösztönzőleg hatottak a későbbi alapításokra.

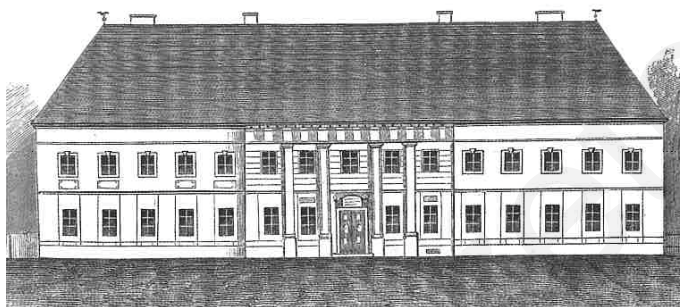
Az 1735-ben alapított *selmecbányai bányatisztképző intézet* 1763-tól akadémiaként folytatta tevékenységét, és az 1770-es évekre Európa egyik legkorszerűbb intézeteként vették számításba. Tevékenysége 1808-ban *erdészeti* tanintézettel bővült, és 1846-tól *Bányászati és Erdészeti Akadémiaként* szolgálta a hazai felsőfokú szakoktatást. Az állatorvosláshoz hasonlóan, a *bécsi udvar* kezdeményezésére kezdte meg működését. *Megjegyzendő*, hogy az állatorvosi, a selmecbányai (1920 után *Sopron* adott otthont neki) mellett a későbbi alapítású alsó-, közép- és felsőfokú intézmények nagyrésze napjaikban is a magyar mezőgazdasági képzés jelentős intézményei, jóllehet korunk igényeihez igazodtak szervezeti felépítésükben, a képzés fokozatában, stb.

*Az első bányászati főiskola Selmecen, 1770.
1808-tól erdészeti részleggel bővült*

Tessedik Sámuel

Gyakorlati Mezőgazdasági Iskola, 1779. Szarvas

Sajátos helyet foglal el **Szarvas** a magyar agrár-oktatás történetében, hiszen **Európa első gyakorlati gazdasági iskolája** volt, megszületése **Tessedik Sámuel** (1742–1820) evangélikus lelkész személyéhez kötődik, aki egyúttal „néptanító” is volt. Hajnóczy Józsefhez hasonlóan, ő is eljuttatta véleményét a Művelődési Bizottsághoz Budára. Beadványának címe: Tizenkét paragrafus a magyar iskolaügyről címmel, amelyet 1791-ben állított össze. Ez a kritikus hangú röpirat külföldi tanulmányainak, kint szerzett tapasztalatainak a magyar valósággal való összevetéséből született meg. Tessedik bírálata gyakorlati ismeretére épült, hiszen **1779 óta** már működött az önerőből létesített mezőgazdasági „szorgalmatossági” iskolája (*Practico oeconomicum institutum*), amely **alsófokú** parasztképző intézmény volt, és sokáig önerőből tartott fent. A Haruckken családtól 45 kat. hold szikes területet kapott, ahol kísérleti telepet alakított ki a gazdasági növények termesztésére. Bécsből **lucernamagot** hozatott, és alig egy évtized alatt meghonosította művelését Szarvas környékén. Rövid idő alatt elterjedt, és az Alföld fontos szalastakarmány-növénye lett. Ugyancsak ő hozta be az országba 1790 körül a **burgundi répát** is és terjesztette a jobbágyok körében. Hazánkban foglalkozott az újvilági **akácfa** hazai honosításával is, valamint a **méhészkedés** és a **selyemhernyó** elterjesztésével, ami együtt járt az **eperfa** telepítésének a felkarolásával.

1784-ben németül megjelentette: *A parasztember sorsa milyen és milyen lehetne Magyarországon* című munkáját. Véleménye szerint a legfőbb akadály az **újraosztásos földközösség** és a **nyomáskényszer** és a **földterület széttagoltsága**. Annak ellenére, hogy számos új növényfaj művelését ösztönözte, azonban ezek zömét a **kertművelésben** kívánta megvalósítani, nem az ugar megszüntetésével kívánta megoldani. Ez talán nem tekinthető véletlennek, mert az Alföldön a szántóföldek kialakítása és a legelőtől való elkülönítése jelentette a legfőbb gondot.

Földműves iskolájában az első osztályban elemi, másodikban mezőgazdasági, a harmadikban ipari ismeretek elsajátítása folyt. A **tantárgyak köre** magába foglalta: írás, olvasás, fogalmazás, számtan, földrajz, történelem, az ember és a természet kapcsolata, természetismeret, egészségügyi tudnivalók, végül a **mezőgazdaságtan**. A szöveg és festés „tudományának” megismerése mellett a hallgatók rendelkezésére állt egy hat holdas **kert** és egy 39 holdas **tangazdaság** (Csiki L., 1943). Tanterve felölelt minden olyan ismeretet, amely az ifjúság számára a gazdálkodáshoz szükséges volt. Noha alapítása a paraszti ifjúság képzését szolgálta, később kibővült **ipari** és **néptanítói** évfolyamok beindításával. Noha az oktatás súlypontját a **gyakorlat** jelentette, az **elméleti** képzés sem szenvedett hátrányt. Az **ipari feldolgozás** és **értékesítés** is az elsajátítandó

tárgyak körébe tartozott. Szívügyének tekintette a **szikések** javítását és a **füves területek** bővítését. Tessedik Sámuel iskolalapítása és pedagógiai munkássága túlmutatott Szarvas határán.

II. József 1787-ben kitüntetést adományozott neki, de a fenntartás anyagi forrásainak hiánya az oktatás szüneteltetéséhez vezetett (1795–1799). Időközben a bécsi udvar is ráébredt a képzett gazdálkodók kinevelésének szükségességére, és ettől kezdve minden tankerületből **tanítóknak** készülő fiatalokat küldtek – kétéves szakképzésre – Szarvasra. De az anyagi források szűkössége miatt **1806 őszén** véglegesen bezárta kapuit. Tessedik Sámuel próbálkozása mégsem maradt eredménytelen, hiszen 1797-ben **Festetics György** megalapította a keszthelyi **Georgikont** – mint széles skálájú intézményt –, és **Nákó Kristóf** a nagyszentmiklósi intézményt, mint a hazai **alsófokú földművesiskola** első képviselőjét.

Gróf Festetics György

A Georgikon utóda ma Agrártudományi Egyetem

Tessedik és a mezőgazdaság kapcsolata egy különleges viszonyt tükröz, amelyben a gazdálkodás csak egy segédlet a messzetekintő „néptanító” gondolkodásban. Amint *Penyigey Dénes* írja (1980): „A mezőgazdaság fejlesztése ... elsősorban **eszköz** volt nála, hogy a parasztság helyzetének javítását ezáltal alapozza meg, s gazdasági megerősödése után jött volna a politikai fejlődé, a **felszabadítás**. Tessedik azonban eddig ment el, csak hangoztatta a **parasztság földtulajdonának** a szükségességét, mert ez hovatovább ki fog hatni a gazdálkodás szintjére és eredményességére is.” Eszmetársa, **Berzeviczy Gergely** (1763–1822) szintén fiziokrata elveket vallott, így a mezőgazdaság mellett nagy szerepet tulajdonítottak a külkereskedelemnek, ami maga után vonta a **hazai ipar** fellendülését is. Másik kortársa, **Skerlecz Miklós** (1731?–1799) szintén a parasztság földtulajdonhoz való juttatásában látta a parasztság, a mezőgazdaság fellendítésének zálogát.

Tessedik Sámuel „szellemi szülőte” volt a nagyszentmiklósi „gazdasági-ipari iskola”. Az 1780-as években Macedóniából bevándorolt Nákó Kristóf megvásárolta a nagyszentmiklósi uradalmat. Végrendeletében vagyona terhére egy gyakorlati (alsófokú) iskolát alapított. Tettében **Tessedik példája** vált valóra. A helytartótanács Tessediket bízta meg a tervezet elkészítésével, amely végül 1802-ben nyitotta meg kapuit, és hosszú ideig a **földművesiskolák mintájaként** szolgált. Vezetését Tessedik tanítványai, **Incze János**, majd **Jandák Imre** igazgatták. Kisebbszűnnetekkel, magániskolaként tevékenykedett, amely végül 1887-től **állami kezelésbe** került.

Tessedik az **Alföld** jobb hasznosítása érdekében a tanyák helyett **községek** létesítését javasolta. Felvetette a Tiszántúlon az **öntözés** mielőbbi megvalósítását. A parasztkérdést és a mezőgazdaság fejlesztését együttesen kezelte, amelyet nem anyagi támogatással, hanem megfelelő körülmények kialakításával megoldhatónak talált. **Bírálta** az elmaradott agrotechnikát, kiemelte a

tájtermelés célszerűségét. **Új gazdasági növények** meghonosítására komoly erőfeszítéseket tett: lucerna, vöröshere, kukorica, tavaszi bükköny (zabos bükköny), tökfélék. Kísérletezett a baltacímval, muharral, csibehúrral, sáfránnyal. Foglalkoztatta a **festőnövények** művelésének elindítása és a borsos menta Szarvas környéki művelésének meghonosítása. Az elsők között volt, aki szorgalmazta a **cukorrépa** termesztését és a cukorgyártást. Síkra szállt az **istállóállattartás** széles körű elterjesztéséért, amely egyet jelentett a mezőgazdaság általános fejlődésével. A szántóföldi **takarmánynövények** termesztésének a felkarolása is elképzelései között szerepelt, karöltve a meglévő **rétek-legelők** műveléskultúrájának javításával.

Az újvilági **akácfa**t 1798–1800 között kezdte el telepíteni, és még életében elterjedt az Alföldön. Hasonló gonddal honosította az **eperfa**t is. A **kertészetet a mezőgazdaság költészetének** tekintette. A **pomológiai**ban is nagy jártasságra tett szert. Míg Nyugaton a szőlő- és gyümölcs-termesztés állami feladatként lett felkarolva, addig hazánkban csak egyéni kezdeményezésnek köszönhető térhódítását. „Tessedik alkotó módon járult hozzá a faiskolai munkához, a csemete-neveléshez, mikor korát messze meghaladó eljárásként az **irányított nevelést** (magról vetett) vezette be” (Penyigey D., 1980).

Az állattenyésztés terén érdeklődésének homlokterében a **szarvasmarha** állt. Tessedik hatása kiviláglik az intézmény, elsősorban a **tejtermelés**, de nem kisebb szerepet kapott a **húsmarhatartás** sem. Ösztönzésére Szarvason az 1790-es évek közepén megjelentek az egyszerűbb **méhkapta**rok. „Szorgalmatos iskolájában” az epeskert a **selyemhernyó-tenyésztést** szolgálta. Az iskolai képzés keretében igyekezett minden újat a szűkebb-tágabb környezetében megkedveltetni.

A **keszthelyi Georgikon** szintén a 18. század utolsó évtizedében – 1797 – nyitotta meg kapuit, amely egyszerűsmond **Európa első** mezőgazdasági „főiskolája” volt.

Festetics György (1755–1818) iskolaalapító szándékában elvitathatatlan érdemei voltak **Tessedik Sámuelnek**. Az alapító kikérte véleményét és hasznosította tapasztalatait. Érdemei elismeréseként 1817-ben – mint a legelső mezőgazdasági iskola alapítójának – a Georgikonnak az ülnökévé választották. Tessedik hatása kiviláglik az intézmény szervezeti felépítésében, hiszen több oktatási egységet – különböző szintűeket – egyesített magában. A másik jelentős szakember **Nagyváthy János** (1755–1819) volt, akit Festetics György Bécsben ismert meg, és 1792-ben meghívta Keszthelyre jószágkormányzónak. Nagyváthy János: **A szorgalmatos mezei gazda** című munkájával (Pest, 1791) országos hírnevet vívott ki magának. Sőt a Georgikon alapításának az ötlete is tőle származik. Rövid idő alatt az uradalmat jövedelmezővé tette. 1797-ben nyugdíjazását kérte, és visszavonult gazdálkodni a gróf által adományozott csurgói birtokára. Nagyváthy az intézmény igazgatója is volt fél évig, a vezető testületnek pedig haláláig az elnöki tisztjét töltötte be.

Nagyváthy János

Az intézmény hírneves tanárainak kötelékébe tartozott *kisszántói Pethe Ferenc* is (1763–1832), akit 1792 őszén hívott meg tanárnak Keszthelyre Festetics György. Pethe Ferenc az oktatás mellett a tangazdaság irányításából is kivette a részét. Gazdálkodási eszményképe a *tőkés birtoküzem* volt, és az alkalmazott tudományok tantervébe vétele is ennek érdekében történt (pl. vegytan, ásványtan, meteorológia, stb.). Magyar nyelven adta le óráit. Széleskörű szakirodalmi munkássága a magyar mezőgazdaságtan történetében korszakalkotónak tekinthető. Alapműve: *Paléozott mezei gazdaság I–III. Sopron-Pozsony-Bécs. 1805–1814.*

Pethe Ferenc

Az iskolaalapító (Tolnai) Festetics György a göttingeni évek, a katonai pálya befejezése után minden előképzettség nélkül kezdett el gazdálkodni. Németalföldön ismerkedett meg a korszerű mezőgazdasággal, és ez ösztönözte hazai birtokain folyó gazdálkodás megújítására, de ezt a munkát legfőképpen a szakképzett gazdatisztek hiánya akadályozta. De még egy alapvető indok volt, amelyben eltért egymástól Keszthely és Magyaróvár az alapítási szándékot illetően. Míg az óvári intézmény létesítését kizárólag a gazdasági szükségszerűség diktálta, addig a Georgikon alapításánál szerepet játszott – az alapító kötődése révén – a *jozefinizmus* (II. József császártól ered a megnevezése, amely az államot függetleníteni kívánta az egyháztól) szellemi, politikai törekvése is.

Az intézet hármast kíván elérni:

- 1./ a „művelt osztály” fiaiból jól képzett, a gazdálkodásban jártas gazdatiszteket kívánt képezni, a saját és „idegen” uradalmak számára;
- 2./ a paraszti (jobbágy) gyermekeket felvértezni a mezőgazdaság gyakorlati ismereteivel;
- 3./ lehetőséget nyújtani a földbirtokosok számára, hogy a szükséges mezőgazdasági ismeretek birtokába jussanak.

A Georgikon szervezeti tagolódása az alábbiak szerint alakult:

1./ *Tudományos gazdasági iskola* (1797): gazdatisztek képzése, amely földbirtokosok számára is lehetőséget teremtett korszerű szakismeretek elsajátítására. A tanulmányi idő az ösztöndíjasok részére 3 évet vett igénybe. A külső hallgatóknak viszont 1–2 év volt előírva. A felvételi feltételei közé tartozott a filozófiai végzettség vagy legalább 6 osztály elvégzése, továbbá latin, magyar, német nyelvismeret. 1839-ben Festetics László a felvételi kor alsó határát 18 évben jelölte meg. A tanéveket negyedéves időtartamra bontották, ami újdonságnak számított. Az ún. trimeszterenként a tananyag megoszlott a mezőgazdaság, az alkalmazott mennyiségtan és az állatgyógyászat, valamint alapozó tudományai között.

2./ *Parasztiskola* (1798): uradalmi cselédek oktatását szolgálta. A tanulmányi idő tartama nem volt rögzítve, néha 6–8 évet is felölelt. A felvétel 12–15 életkorhoz, írás és olvasás ismeretéhez volt kötve. A képzés időtartama alatt a hallgatók jártasságot szereztek írásban, számtanban, gazdálkodási alapismeretekben, gyümölcsstermesztésben, méhészetben és szelvényhnyó-tenyésztésben.

3./ *Pristaldeum* (1804): az uradalmak jogi igazgatására nyújtott képesítést, 2 év alatt. Jogot végzett hallgatókat vettek fel (vagyis posztgraduális képzés volt), akik végzés után uradalmi ügyvédek, jogtanácsosok lettek. Gazdasági jogot, alapvető mezőgazdaságtant, urbáriumot és számvitelt tanultak.

4./ **Erdész- és vadásziskola** (1806): erdészeti, vadászati ismeretek oktatására terjedt ki, felső- és alsó tagozattal. A német nyelvű elméleti felsőbb tagozat 3 évig, a gyakorlati egy-, ill. két évig tartott. A végzett hallgatókat erdészként és „vadgazdálkodási” szakemberként alkalmazták. Az alsóbb tanfolyamon viszont erdőkerülőket, erdőőröket képeztek, akik földműves iskolákból kerültek ki. Az előzőhöz képest ez egy középszintű, főként gyakorlati jártasságot nyújtó képzési forma volt.

5./ **Kertésziskola** (1806): a növendékek az elemi iskolai tárgyakon kívül gyakorlati jellegű kertészeti ismereteket sajátítottak el 3 év alatt. A gyenge előmenetelű hallgatókat az első év ismétlésére kötelezték. Felvételi követelmény között szerepelt a 15 év alatti életkor, írás és olvasás ismerete.

6./ **Ménestester- és lovásziskola** (1807): az uradalmi ménesek számára képeztek szakembereket. A kezdetben 2 éves képzést 1819-ben 4 évre emelték. Felvételt nyertek azon 15. életévüket betöltött fiatalok, akik magyar és német nyelvtudással rendelkeztek. Felvettek kívülálló személyeket is, sőt a mezőgazdák is hallgathatták az előadásokat. Az első 3 esztendőben ló, ménes és lóorvoslás ismerete volt napirenden. A 4. tanévben a gyakorlatra helyezték a hangsúlyt, és ugyanebben az évben folyt a szigorlatok letétele is.

7./ **Mérnök- és építész iskola** (1808): 2 éves elméleti oktatás során a hallgatók tanulmányozták a gazdasági építészetet, a csatornázást, az öntözést, hidak, malmok, ipari üzemek építését. Ezután a gyakorlat következett. A sikeres befejezés után Pesten vizsgát tettek és mérnöki oklevelet kaptak, amely képesítette őket arra, hogy uradalmi mérnökként helyezkedjenek el. Közülük kerültek ki a Georgikon ezirányú oktatását végző tanárok is. A felvételi feltétel közé tartozott a mérnöki „előismeret”. A földmérők már 2 év sikeres elvégzése után megkapták az oklevelüket.

8./ **gazdasszony iskola** (1808): a 3 éves képzés alatt háztarastant, kézimunkát baromfiteenyésztést, rajzolást, egészségtant, illetant és általános ismereteket tanultak a lányok. A tagozat azonban 1820-ban megszűnt.

A Georgikon – amint már említettük – más uradalmak részére is képzett szakembereket. A tanintézethez 932 kat. hold **tangazdaság** tartozott, amelyet mintaszerűen kezeltek. A gazdálkodáshoz kikérték **Thaer, Albrecht** véleményét is. Noha magyar anyanyelvű tanárok is voltak, ennek ellenére az előadások kezdetben **német** nyelven folytak, majd 1799-től **latinul**. A **bizonyítványokat** is latinul állították ki. 1839-ben Festetics László elrendelte, hogy az **ökonómiát** és a **technológiát** magyar nyelven oktassák, noha a bizonyítvány továbbra is latin nyelven íródott. Az **1844. évi országgyűlés** törvénye a **magyar nyelvet** tette államnyelvvé, és **1846-ban** a Georgikon tanára is kizárólag a magyar nyelvet használta (oktatás, ügyvitel, bizonyítvány). A hallgatóság két csoportra oszlott: az ún. **belső tanulók** voltak azok, akik a végzés után az uradalomban maradtak. Teljes ellátásban, ruházatban és ösztöndíjban részesültek. A másik csoportot az ún. **külső tanulók** alkották, akik saját vagy küldőik költségén végezték tanulmányaikat. Az ösztöndíjasok minden esetben három évig tanultak. Nagy súlyt helyeztek a hallgatók magaviseletére. A felügyeletet az intézményen belül a pedellus, kívül viszont két primator látta el. Ez a rendelkezés 1805-ben lépett érvénybe. Festeticsék nagy súlyt helyeztek a külföldi tanulmányutakra, amely minden évben a tanárok rendelkezésére állt. Kezdetben a vezetést Nagyváthy János látta el, amely később változott. A későbbi igazgató jogkörébe minden fegyelmi kérdés beletartozott. A tangazdaságot a tiszttartó vezette, aki egyúttal a mezőgazdaságtan tanára is volt. Nagyon szigorúan vették a hallgatóság óralátogatását. 1837-től azokat, akiknek 6 igazolatlan mulasztása volt, nem engedték vizsgázni. A tanulók évente vizsgáltak, amely 1817-től

nagyszabású, ún. „Helikon ünnepélyek” keretében történtek meg. A diploma egy-, két- és háromkoszorús fokozatú volt. Az arra érdemes hallgatóknak Festetics György pályadíjakat adományozott.

A Georgikon 1848-ig működött. 1848. május 24-én a hallgatók bejelentették, hogy nemzetörnek jelentkeztek. **1848. május 25-én** megtartott utolsó ülésel és bizonyítvány osztással az intézmény bezárta kapuit. Fél évszázados fennállása alatt 97 tanára – köztük 47 fő a Georgikonban végzett – és 1.444 fő hallgatója volt a szakképzőnek.

Nevesebb tanárok közé tartozott: *Angyalffy Mátyás András* (1776–1839), *Asboth János* (1768–1822), *Bulla Károly Nándor* (?), *Lencsés Antal* (1797–184..?), *Pethe Ferenc* (1762–1832), *Rumy Károly György* (1780–1847).

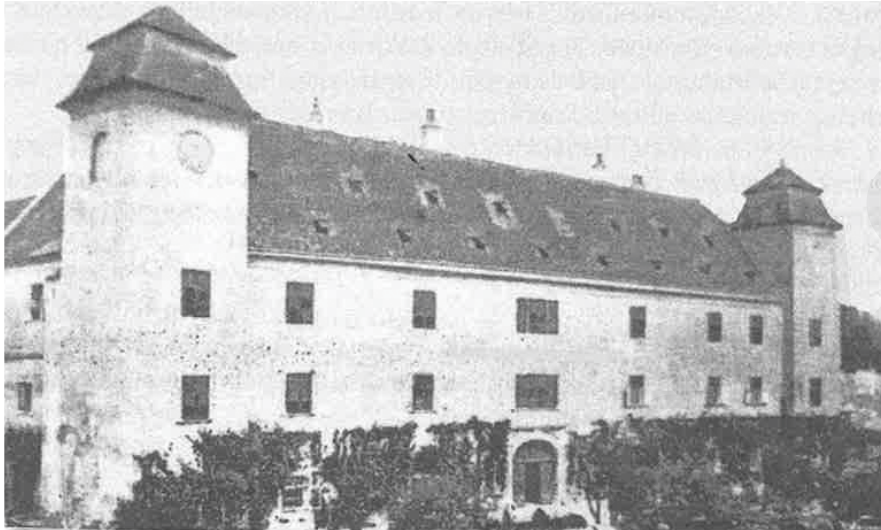
A Georgikon jelentősége abban van, hogy „... ez az iskola a legmodernebb agrárgazdasági elvek és agrártudományos eredmények megismeréséhez adott lehetőséget ... (ezen túlmenően) a képzettség értéke, a műveltség eszménye erősödött (meg vele) a feudalizmusból a polgári átalakulásfelé törekvő Magyarországon” (*Kurucz Gy., 1996*). A racionális gazdasági elvek, tudományos eredmények magyarországi meghonosítása érdekében nagyon sokat tett a Festetics György alapította Georgikon. Az oktatás színvonalát mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy a tanári karban találjuk meg a kibontakozó *hazai agrárirodalom* kiemelkedő alakjait.

A reformkor idején – a már említett három intézmény, *Szarvas, Keszthely, Nagyszentmiklós* mellett – a magyar agrárképzés fellegvárának számító *Magyaróvár* mellett jónéhány szakoktatási intézmény is megnyitotta kapuit, amelyeknek csak szakoktatástörténeti jelentősége van. A *rohonci gazdasági tanintézet* (1839–1841) a nemzeti megújulás szellemében felállítandó magyar tannyelvű felsőbb szintű szakiskola tervének a szülőtte volt. E tervet *Károlyi Lajos, Batthyány Gusztáv* és *Kázmér* valósította meg, amikor *Klauzál Imre* (1799–1847) jószágigazgató vezetésével megnyitotta kapuit. Rohoncon (Vas megye) elsősorban uradalmaik számára alapították gazdatiszt-képző intézetüket. Az oktatás csak a téli időszakban folyt, nyáron kizárólag gyakorlati képzésben részesültek a hallgatók. Rövid fennállása alatt jelent meg a „*Rohonci közlemények*” című kiadvány tudósításokkal, értékezőkkel.

Egy egészen más szervezeti felépítésű kezdeményezésnek tekinthető a református tanítóképző intézet keretében működő *mezőgazdasági tanszék Nagykovácsán* (1840–1850), ahol a néptanítók a szakszerű mezőgazdasági ismeretekből készültek fel. A város 25 kat. hold földterületet ajándékozott az intézménynek a gyakorlati oktatás céljaira. A tanszék vezetője 1848–1850 között *Galgóczy Károly* volt, noha rövid életű volt tevékenysége, mivel a főgimnáziummá történő átalakulás után véglegesen megszűnt a tanszék. Szintén rövid ideig működött a *zeleméri földműves iskola* (1845–1848), amelyet *Diószegi Sámuel* és *Karap Sándor* a Fellenberg-féle svájci hofwyli árvanevelő intézet mintájára hoztak létre 1845 tavaszán a Debrecen melletti zeleméri pusztán. Az iskola vezetője *Gönczy Pál* (1817–1892) volt, aki mezőgazdasági ismeretek oktatását kibővítette a *selyemhernyó-tenyésztéssel* és *faműveléssel*. (A korabeli szakirodalom a haszonfák nevelésével, hasznosításával foglalkozó elméleti és gyakorlati ismeretek összefoglaló megnevezése.) A zeleméri iskola a népies szakoktatás terén nagy jövő előtt állt, de 1848/49 hadi eseményei folytán a bevonuló cári csapatok az épületet lerombolták és vele együtt az iskolát is. De rövid életűnek bizonyult a Cegléd közelében felállított *szőkehalmi földműves iskola* is (1846–1848), amelyet *Török János* (1809–1874), az egykori rohonci gazdasági intézet egykori tanára hívott életre, saját költségén. A 3 éves képzés során *majoros* és *telkes gazdák* képzését kívánták megoldani. Évente 10 főt vettek fel a 17–25 év közötti korosztályból, olyanokat, akik tudtak írni, olvasni és számolni. Tandíjat fizettek, sőt egyenruhát viseltek. A gyakorlati ismereteket a közel 400 kat. holdas gazdaságban sajátították el. Ez az iskola is az 1848/49-es évek martalékául esett.

1801-ben az *alsófokú erdészképzés* is megindult hazánkban, amely *Wisner Ferenc* nevéhez fűződik, *Liptóújváron*. Ezen a területen ez volt az első iskola, hiszen *Selmecbányán* csak 1809-ben vette kezdetét az *erdészettan* oktatása, noha 1813-ban már bezárta kapuit.

Az *óvári gazdasági tanintézet* (1818–1850) a nagy formátumú, a *későbbiekben is* meghatározó szerepet betöltő mezőgazdasági tanintézetek sorában, az *alapítási idejét* tekintve az utolsók közé tartozik.

Császári és Királyi Gazdasági Felsőbb Állami Tanintézet, Magyar-Óvár

A 17. században Magyaróvár városa, a hozzá tartozó uradalommal együtt, királyi birtok volt, amelyet Mária Terézia leányának, Mária Krisztinának adományozott, és a férje Albert Kázmér szász-tescheni herceg 1818. október 25-én adta ki a létesítendő intézmény alapító oklevelét, amely rögzítette a jövőre vonatkozó szándékát (*Walleshausen Gy., 1993*):

- 1./ A városban elméleti és gyakorlati intézet felállítása, amely az uradalom keretében működik.
- 2./ Magánintézetről van szó, ahol felkészült tanárok oktatnak.
- 3./ A tanárok kinevezése a mindenkori uradalom tulajdonosának a joga.
- 4./ A tanintézet mindenki számára igénybe vehető, ahol elméleti és gyakorlati képzés folyik. A gyakorlatok színhelye a 700 kat. holdnyi terület-szántó, rét, szőlő, faiskola, botanikus kert, valamint pálinka- és sörfőző, továbbá malom.
- 5./ A filozófiai tudományok fakultatív módon felvehetők, gondolván azokra, akik később teológiára, orvosi vagy jogi képzésre kívánnak átmenni.
- 6./ A hallgatók önellátóak (étkezés, lakás), de 20 –30 fő részére teljes ellátást biztosítanak, tanári felügyelet mellett.
- 7./ A tehetséges, jól teljesítő hallgatók 120 ezüst forint ösztöndíjat kapnak, amely a tanulmányaiktól függően a képzés teljes ideje alatt is megilletheti őket
- 8./ A magyaróvári uradalomhoz tartozó egykori *nezsideri pálosok* birtokának jövedelméből fedezik a tanárok fizetését és a hallgatói ösztöndíjakat. Ez a birtoktest ezen felül még ezer ezüst forintot köteles fizetni a tanintézetnek. Amennyiben a jövedelem nem elegendő a fenntartásra, a *magyaróvári uradalom* köteles kiegyenlíteni a hiányt.

9./ Amennyiben valamilyen ok miatt az intézet fenntartása lehetetlenné válik, az alapítvány értéke az uradalom törvényes tulajdonosára száll át, aki ezt az összeget közhasznú célra köteles fordítani. Amennyiben nincs örökös, a birtok az uralkodóra száll vissza, ebben az esetben is a **magyaróvári uradalom** az utolsó örökös és birtokos, amely 50 ezer ezüst forintot köteles befizetni az uralkodó pénztárába, az intézet további fenntartása érdekében.

Az óvári tanintézet alapításának elsődleges célja az alapító magyar és külföldi uradalmi számára **gazdatisztek** képzése. Az 1811-ben Albert Kázmér szolgálatába szegődő **Wittmann Antalnak** (1770–1842) Magyaróvár nemcsak az **iskola alapítási tervét** köszönheti, hanem a **Lajta folyó szabályozását** is, amely révén eltűnt a település környékén a mocsár-vidék, egyúttal **városi park** létesítése is személyéhez kötődött. 1810-ben jelent meg egy rövid terjedelmű **mun-kája** a rétek és a szántóföldek öntözéséről, valamint a burgonya kertbeni és szántóföldi termesztéséről, továbbá a termőföldek felesleges vizeinek mentesítéséről. Ezek a gyakorlati megoldások hívták fel Albert Kázmér figyelmét Wittmann Antalra, akit a tanintézet szellemi sugalmazójának és alapítójának tekint az utókor (*Walleshhausen Gy., 1993*). Mivel a piaristákkal való részletes egyeztetés nem vezetett eredményre, a birtokos elhatározta az önálló gazdasági tanintézet megnyitását. Kezdetben, amikor **magán** tanintézetként működött, még nem volt ismeretes az igazgatói tisztség, így Wittmann Antal mint **kurátor** vezette a tanintézetet 1818–1834 között.

A felvétel feltételei között – noha az alapítólevél nem említi – bizonyos előképzettség szerepelt, kiváltképpen a filozófiában való jártasság. Az intézet megnyitásakor a **vezető professzor Liebbald Gyula** (1818–1819), őt **Klingenstein Frigyes** (1819), **Schachner Károly** (1820–1834), **Bischof Eduárd** (1834–1846), majd **Kopetz Gusztáv** (1836–1846) követte. Az első hivatalos **tanterv** 1820 lépett érvénybe:

- **első évfolyam** (téli félév) tárgyai és heti óraszámja:
 - mezőgazdaságtan (4–6 óra)
 - mezőgazdasági építészet elemei (3–4 óra)
 - számtan-mértan (4 óra)
 - növénytan elemei (2 óra)
 - állattenyésztés és -gyógyászat (2 óra)
 - sörfőzés, szeszegetés, sajt készítés elemei (2 óra)
- **második évfolyam** (téli félév) tárgyai és heti óraszámja:
 - mezőgazdaságtan II. (4–6 óra)
 - mezőgazdasági vízépítés (2–4 óra)
 - mértan (2 óra)
 - állatgyógyászat (4 óra)
 - erdészet, erdőgazdasági számítási gyakorlat (2 óra)

Magyar-óvári gazdatisztjelöltek gyakorlati feladatok végzése közben

A mezőgazdasági számvitelt gyakorlati foglalkozás keretében oktatták. A nyári félév a mezőgazdasági munkák és az időjárás függvényében zajlottak le. Az intézmény működésének első időszakában a tanulmányi idő 70–75%-át a gyakorlati képzés foglalta el. Az előadások nyelve eleinte a latin volt, amelyet felváltott a német. **Kölcsey Ferenc**: *A magyaróvári gazdasági tanintézet rövid ismertetése* címmel cikket közölt a *Társalkodó* 1837. évi május 10-i számában a tanintézetről. A német nyelvű oktatás ellenére, elismeréssel veszi tudomásul a tanintézet törekvéseit: „Azonban hibáznánk, ha e körülmény miatt az igen hasznos intézetet mellőzni akarnok. Ha a nyelv német, de a **gazdaság magyar ... s magyar földön** hoz szemmel látható **gyümölcsöt**.” Ettől függetlenül kifejezi azon óhaját is, hogy a magyar, mint oktatási nyelv, ne kerüljön hátrányba. A **reformkor** szellemi áramlat ösztönözte a tanulmányi program megújítását, vagyis az elmélet és a gyakorlat arányának a felülvizsgálatát, amely kihatott a géppark bővítésére 1845-ben. Egyúttal növelték a tanári kar létszámát, akik közül került ki az a személy, aki könyvtárosi feladatokkal volt megbízva. Módosult a tanterv is, javítva az elméleti felkészülés színvonalát. 1848/49 hónapjai nem zavarták a téli félév elméleti oktatását, ugyanakkor a nyári gyakorlaton azok vettek részt, akik nem álltak be nemzetőrnek. A schwechati csata hadmozdulatai elkerülték a tanintézetet, noha az osztrák sereg felvonulási útvonala érintette a várost és az uradalmat. 1849 őszén a tanintézet falait nem töltötték meg a hallgatók, amelyhez hozzájárult az új birtokos, **Albrecht főherceg** szándéka is. Ezen túlmenően pedig egy **új elképzelés** kapott lábra, miszerint a **szakoktatásról az államnak kell gondoskodni**. Ezt a nézetet osztották a mérvadó **osztrák** és **cseh** körök is, miszerint a mezőgazdasági oktatást alsó- és középfokon bele kell építeni a **közoktatásba**, a felsőfokról pedig az **egyetemek** és a velük egyenrangú **politechnikumok** mezőgazdasági tanszékei gondoskodjanak, azaz **önálló gazdasági tanintézetekre** nincs szükség. Ez utóbbi vélemény egyezett **Liebig, J.** elképzeléseivel, de **ellentétes** volt a jobbágyszabadságot követő magyar mezőgazdaság igényével. Hiszen **tangazdaság nélküli** tanintézetekben nem lehet jól felkészült gazdatiszteteket képezni. Ennek köszönhetően **Magyaróvár** megmaradt **egyetlen önálló** mezőgazdasági tanintézményként, ahol az **osztrák örökös tartományok** leendő gazdatisztjeinek a felkészítése folyt. 1849 után az országot a Habsburg-Birodalom tartományaként, rendeleti úton kormányozták, a helytartótanács közvetítő szerepével, amelynek élén 1851-től az óvári birtok tulajdonosa, Albrecht főherceg állt, Ferenc József nagybátyja. Albrecht átadta a tanintézetet az államnak és 1850 novemberében újra megnyitotta kapuit, mint **Cs. és kir. Felsőbb Gazdasági Tanintézet**.

A hazai mezőgazdasági szakirodalom kialakulása

Pethe Ferenc és **kortársai** a 18. század utolsó harmadától sokrétű szerepet vállaltak a magyar mezőgazdaság modernizációjának elindításában. Közülük sokan uradalmakat vezettek, mindemellett saját birtokukon is gazdálkodtak, egyúttal kivették részüket a hazai agrár-oktatás szervezéséből, mások gazdasági tanintézeteknél oktatást vállaltak, s a nevesebbek közül szakírói tevékenységet is folytattak. A **szakkönyvek** mellett a 18. század végén megjelent a **mezőgazdasági szaksajtó** is, amely viszonylagos rendszerességével elősegítette az elméleti és a gyakorlati szakismeret terjedését.

A 18/19. század fordulóján a lapalapítók, szerkesztők sorában szép számmal akadtak olyanok, akik az írás mellett a hazánkban formálódó mezőgazdasági szakoktatás egy-egy intézményében tanárként, vezetőként vagy jószágigazgatóként járultak hozzá a mezőgazdasági értelmiség megteremtéséhez. „Egyes adatok szerint Pozsonyban 1778-ban „*Ungarische Agrikultur Zeitung*”, 1783-ban pedig ugyanott „*Királyi Magyar Újság a Földművelésről*” látott napvilágot. (Nincs róla megbízható adat!) A Gazdasági Literatura 1840. évi 2. számában azt olvassuk, hogy 1783-ban egy tudós társaság „*Ephemerides Oeconomicae*” címen gazdasági folyóiratot szándékozik megírni, s kiadni, de sikertelenül. 1789-ben **Szabó Sándor** szerkesztésében magyar nyelvű mezőgazdasági folyóirat jelent volna meg, ennek azonban mindmáig egyetlen száma sem került elő, csak címének német fordításáról tudunk: *Ungarische Oekonomische Zeitung*. **Pethe Ferenc** vállalkozásának tehát lehettek előfutárai, de ténylegesen ma is az **1796**-ban megjelent **Magyar Újság** a legrégebb ismert mezőgazdasági folyóiratunk” (*Turányi K. I., 1958*).

A **Gazdaságot Tzélzó Újság** Bécsben jelent meg 1796-ban, **Pethe Ferenc** szerkesztésében, amely folytatta a Magyar Újság számozását. Ezen a címen megjelenő szaklap a mezőgazdaság minden ágával foglalkozott, sokszor adomázó stílusban. 1796 végén egy újabb névváltozás következett be, de innentől kezdve 1797-ben majdnem heti rendszerességgel látott napvilágot a **Visgálódó Magyar Gazda**. **Pántzél Dániel** és **D. Decsy Sámuel** neve alatt jegyezték 1801–1802 között megjelenő **A mezei gazdaságot tárgyzó jegyzések** című, a Magyar Kurír mellékleteként kiadott szaklapot, szintén bécsi kiadási hellyel. Sajtóalapítási kedvét nem szegte **Pethe Ferencnek** a másfél évtizeddel előtti kudarc, hiszen 1814–1815 között Pesten és Bécsben, 1816–1818 között pedig Bécsben hetente, Pesten kéthetente jelentetett meg **Nemzeti Gazda** címmel egy mezőgazdasági hetilapot, amely szintén a gazdálkodás egészét vette górcső alá.

A **Georgikon tanárai** 1816–1819 között – rendszertelenül – megjelentették az **Aerenlese des Georgikons** című összeállítást, amely a korabeli agronómia és szakoktatás helyzetére enged bepillantást nyújtani.

Az óvári gazdasági tanintézet kurátoraként **Wittmann Antal** szerkesztésében jelent meg 1820-ban Bécsben a **Landwirtschaftliche Blaetter** című időszak kiadvány, amelynek munkatársai között az intézet tanárai, jelesebb hallgatói voltak. A periodika 1825–1826 között, szintén Bécsben kiadva, **Landwirtschaftliche Hefte** címmel folytatódott, szintén Wittmann Antal szerkesztésével.

Nagyobb megjelenési periódust ölelt fel **Angyalffy Mátyás András** szerkesztette **Mezei gazdák barátja** című hetilap, amely feladataként tűzte ki a „... józan gazdasági ismeretek sikeres terjesztését”. A megjelenő szaktanulmányok zöme a **vidéki levelező munkatársak** tollából származott vagy nyugati gazdasági szakíróktól átvett fordítások voltak, hiszen „**Nyugattal szemben el vagyunk maradva**, haladásunk iránya: **felzárkózni** a fejlettebb országok mezőgazdaságához”. A lap már felveti az 1820–30-as évek fordulóján egy **mezőgazdasági társaság** felállítását.

1824–1831 között, többszöri megszakításokkal tarkítva, 1831 nyarán megszűnt. 1832-ben *újból* próbálkozott Angyalffy egy orgánummal, *Mezei gazda* címen, de ez sem bizonyult sikeresebbnek. A mezőgazdasági sajtó csak a **19. század második felétől** vált a gazdasági könyvészet méltó társává, abban a korszakban, amikor „... a mezőgazdaság maga régebbi csendes jellegéből kivetkőzve a szó teljes értelmében üzletté, a gazda pedig üzletemberré alakult át” – vélekedett *Wagner László*, az egykori József ipartanoda gazdasági fakultásának mezőgazdaságtan tanára.

A reformkor – Széchenyi és Kossuth programja

Az 1795–1815 között, a hosszú háború idején, Európában jelentős gazdasági fellendülés volt napirenden, ami elsősorban a gabonaár emelkedésének volt köszönhető, amely Magyarországot is érintette. A francia forradalom, a napóleoni háborúk Ausztria révén a magyar mezőgazdaság számára is biztos piacot jelentettek. A konjunktúra a nagybirtoknak kedvezett, ugyanakkor a főnemesség politikai befolyása már veszített korábbi fényéből. A 18. század vége óta a jómódú középnemesség politikai erővé formálódott. A főnemesek közül, a konjunktúrát kihasználva, jónéhányan modernizálták uradalmukat. Közéjük tartozott – a már említett – Festetics György vagy József nádor alcsúti gazdasága is. E réteg körében utat találtak a porosz agrárkapitalizmus kidolgozójának Albrecht, Thaer eszméi is. Ugyanakkor a vagyonosabb középnemesség is részesült e viszonylagos prosperitásból. Az önellátó gazdálkodás ideje lejárt, és egyre nagyobb érdeklődés nyilvánult meg a pénz és a haszonszerzés iránt. „De a konjunktúra idején a kisbirtokos, szinte paraszti módon élő kisnemes is némi lélegzethez jutott. Nem egy ilyen család ezt a helyzetet arra használta fel, hogy iskoláztassa, értelmiségi pályára irányítsa fiait” (Kosáry D., 1990). A parasztság feudális helyzete nem igen változott, amire rámutatott **Berzeviczy Gergely: De indole rusticorum** (1809) című munkájában is. Ugyanakkor a parasztság módosabb rétegeit sem hagyta érintetlenül a gazdaság megélénkülése, főként a mezővárosokban. A kontinentális zárlat is ösztönzőleg hatott. A kereskedelem bővülése, a piac kiszélesedése, a városiasodás ütemének gyorsulása, a polgárság „izmosodása” mind-mind hozzájárult a feudális rendszer felbomlásához, ami a nemességet is a polgárosodás felé terelte. De végső soron azok a célkitűzések valósultak meg, amelyek háborítatlanul hagyták a nemesi kiváltságokat és a fennálló rendszert. E körbe tartozott a nemzeti nyelv ügye, a nyelvújítás kérdése, bizonyos műszaki, gazdasági, tudományos és irodalmi törekvések, valamint a mezőgazdasági szakoktatás megindítása, a gazdasági sajtó megjelenése, a kémia, az orvoslás és a statisztika magyar nyelvű tolmácsolása. 1802-ben történt meg a **Széchenyi-könyvtár** megalapítása, amely tudományos központként is szerepet vállalt (Széchenyi Ferenc adományaként). Azonban csak az 1922. évi XIX. t.c. írta elő az Országos Széchenyi Könyvtár (OSZK) elnevezést. A bécsi udvar felismerése – Metternich rendszerének gyengülése – és a magyar nemesség érdekérvényesítése vezetett a **pozsonyi országgyűlés** összehívásához. Mindez utat nyitott a **nemzeti reformok** felé. Noha az 1825–27. évi országgyűlési szakasz még nem a reformkor beköszöntét jelentette. Ami viszont távlatot nyitott, az **Széchenyi Istvánnak** köszönhető, ami nem más, mint a **Magyar Tudományos Akadémia** megalapítása.

Az ország történetében a reformkor az **1830–1848** között lévő közel két évtizedet foglalja magába, amelyben megfogalmazták azokat a teendőket, amelyek a polgári-nemzeti átalakuláshoz vezettek és megvalósításukhoz megvolt a politikai akarat is. *Véleményünk* szerint a **reformkor** volt talán a jövőre nézve a **magyar történelem leginkább meghatározó szakasza**.

Széchenyi István az MTA megalapítását követően 1827-ben megnyitja a *Kaszinót*, amely a reformszellem követőinek találkozó helyévé vált. 1828-ban **A lovakrul** című munkája lát napvilágot. A **Hitel** (1830) című kötete lényegében az ország előtt álló program összegzése volt, amelynek summázata a feudális rend felszámolására – a múltba vesző törvények eltörlésére – irányult. Noha a jobbágyfelszabadítást nem mondta ki, az önkéntességre hagyatkozott és nagycenki birtokán ebben a kérdésben az élen járt. (Nem talált követőkre.) Ugyanakkor ragaszkodott az arisztokrácia vezető szerepének megtartásához. Noha a főúri rend ellenállásába ütközött, a köznemesség egyre nagyobb számban állt mögé. Az 1831-ben megjelent **Világ** című kötetével kiállt a jobbágyság mellett, mint a „magyarság utolsó zálogáról” tett említést. Az 1831. évi felvidéki

parasztfelkelés hatására tette közzé *Stádium* című könyvét, eddigi programjának sűrített változatát. Pontjai között szerepelt a hitel biztosítása, az ősiség és fiskalitás eltörlése (a kincstárra szálló birtok, jószág), birtokszerzés joga nem nemesek számára is, a birtok nagyságának arányában történő közteherviselés, a közlekedési hálózat kiépítése, az ipari és kereskedelmi korlátok eltörlése. Kezdeményezésére 1831-ben elkezdődött a Vaskapu hajózhatóvá tétele, belefolyt a Tisza-szabályozás előkészületeibe, szerepet játszott a dunai gőzhajózás megindításában. A mezőgazdaság szempontjából fontos gyakorlati lépés volt részéről a pesti gőzhenger-malom megépítése. A *selyemről* (Pest, 1840) írott könyvében rangos népszerűsítőt talált a reformkori Pesten működő selyem-manufaktúra.

Gyakorlati tevékenységének tetemes hányadát teszik ki a *mezőgazdasági termelés* növelésére, az értékesítés feltételeinek javítására tett erőfeszítései. 1826-ban lóversenyt rendezett Pozsonyban, majd megalakítja az első *Pályafuttatási Társulatot*, amely 1828-ban *Lótenyésztő Társaság*gá alakult át, majd 1829-ben egyesülve az *Állatmutató Egyesülettel*, 1830-ban *Állattenyésztő Társaság*gá alakult át. Ez a társaság tevékenységével fokozatosan átölelte a mezőgazdaság egész területét és 1835-ben fölvette a *Magyar Gazdasági Egyesület* címet, amelynek alelnöki posztját is betöltötte.

Az 1832–1836 közötti éveket ölelte át a kor leghosszabb országgyűlése, amelyen a múlt és a jelen (jövő) képviselői csaptak össze. De a jövőért aggódó nemzedékek magukénak érezték *Kölcsey Ferenc* szavait: „*Jelszavaink valának: haza és haladás*”. Noha nem volt teljes a reformerek győzelme, sikerült részt ütni a feudalizmus omladozó bástyáján, hiszen a jobbágytelken lévő *nemeseket adófizetésre* kötelezték. A felemás eredmények ellenére – mint első reform országgyűlés – megszületett az országos nyilvánosság, amely a monoki születésű *Kossuth Lajosnak* köszönhető, aki a *sajtó* hasábjait vette igénybe. A kormányterror nem törte meg az országgyűlési ifjakat, akik kiálltak igazuk mellett, ami végül a politikai erőviszonyok átrendezéséhez vezetett.

Az 1839–1840. évi ülésmeneten törvénybe iktatták az *önkéntes örökváltságot* és az *ipari üzemek* alapításának engedélyezését bárki számára. A politikai perek áldozatai amnesztiát kaptak. A Kossuth által jegyzett *Pesti Hírlap* megteremtette a politikai újságírást, amely egyúttal lehetőséget teremtett szerkesztője politikai elképzeléseinek kifejtésére is. Írásaiban hangoztatta az önkéntes helyett a kötelező örökváltságot, a független nemzeti államot, a nemesség adóztatását és a közös teherviselést. A politikai szabadságjogok kiterjesztését és a népképviselőket szintén beiktatta követeléseibe sorába. Tisztában volt azzal, hogy Magyarországon a polgári átalakulás csak a *középnemességgel* valósítható meg. (A hazai polgárság szűk réteget képviselt és a letelepült németekből és zsidóságból került ki.) Az 1843–1844-es országgyűlés Bécs elutasítása miatt (önálló magyar védővámrendszer) a *Védegylet* (1844) megalapításával válaszolt. A nemzetté válás egyik fontos mozzanata volt az *1844. évi II. t.c.*, amely kimondta a magyar nyelv államnyelvként való használatát (törvényhozás, közigazgatás, igazságszolgáltatás). Az *1847–1848. évi országgyűlés* jelentett áttörést a *közteherviselés*, az *örökváltság* és *ősiség* eltörlése terén. De a döntő lökést a *pesti forradalom* jelentette a polgári átalakulás felé vezető úton a magyarság számára. Az ún. áprilisi törvények lényegében a magyar királyságra vonatkoztak, *Erdély* nem tartozott ebbe a körbe.

A mezőgazdaság szempontjából nagyon fontos törvény volt a *jobbágyfelszabadítást* rögzítő *IX. t.c.*, amely a *jobbágyok* örök polgári tulajdonába adta a megművelt földterület több, mint 40%-át, a nemesség polgári tulajdona mintegy 50%-ra rúgott. Eltörölték a jobbágyokat sújtó szolgáltatásokat, a papi tizedet, stb. Az erdélyi jobbágyfelszabadítást is rögzítették, amelyről a döntés 1848. június 6-án született meg. A jobbágytörvény azonban csak az úrbéres jobbágyokra és zsellérekre vonatkozott, úgy Erdélyben és az anyaországban. A szőlődézma és egyéb kisebb

nemesi előjogok rendezésére később került sor. Végző soron azonban az **1848. évi törvények** cikkelyei felszámolták Magyarországon a jobbágyság intézményrendszerét.

A reformkor két markáns szellemi tekintélye, **Széchenyi** és **Kossuth** jónéhány kérdésben ellentétes álláspontot képviselt, ami az oktatás és nevelés ügyében is érvényes volt. Széchenyi mindenek fölé helyezte az erkölcsi és művelődési színvonal emelését, Kossuth viszont gazdasági – főleg ipari – kérdésekre helyezte a hangsúlyt. Valójában az ellentétek gyökere abból táplálkozott, hogy **Széchenyi** a nagy belső átalakulást a Habsburgokkal „egyetértésben”, a velük való összeütközés nélkül szerette volna megvalósítani, amihez a főnemességet kívánta megnyerni. **Kossuth** viszont a köznemességet tekintette partnerének. Ellentétük valódi oka abban keresendő, hogy Kossuth a **polgári nemzeti állam** megteremtésén fáradozott, beleértve az önrendelkezés igényét is, ha kellett közjogi viták árán. **Széchenyi** viszont óvakodott konfliktusba keveredni a bécsi udvarral és a **felülről jövő reformokban** bízott. Az **ország** közvéleménye, a reformellenzék azonban Kossuth viszonylagos gazdasági és politikai függetlenséget és polgári átalakulást hirdető demokratikus programja mellé állt. E folyamat azonban már beletorkollott az 1848-as forradalom eseményeibe.

A reformkor oktatási-nevelési törekvései

A polgárosodás útjának egyengetése és a nemzeti önállóságért vívott küzdelem Magyarországon összekapcsolódott. A nemzettudat erősödése során felvetődik a „honszeretetre való nevelés” szükségessége, a magyar nyelvű oktatás igénye, a polgári igényeknek megfelelő közoktatás megteremtése, ezen belül az óvodák, a népiskolák, s vele kapcsolatosan a tanítóképzés megszervezése, a közép- és felsőoktatás, valamint a nők nevelésének ügye. A polgári gondolkodás térhódítása tág teret nyitott a természettudományos gondolkodásnak, a nemzeti irodalomnak, az alkalmazott természettudományok, így a mezőgazdaságtannak a szakképzésbe történő beiktatására. A magyar, mint államnyelv megjelenését megalapozta az 1820-as években életre kelő **nyelvújítás** kibontakozása. S ez ösztönözte, az alsófoktól kiindulva, magyar nyelvű tankönyvek megjelentetését. Fontos mozzanat volt a közoktatás keretében a mezőgazdasági ismeretek oktatásának a megindulása. Két kiadást is megélt az alábbi címmel megjelent tankönyv: *„Mezei gazdaságnak folytatásául a magyar hazának és ehhez kapcsoltatott vidék tartományoknak nemzeti iskolai módjához alkalmazott tanúságok”*.

A magyar nyelvtörvény kiemelte a nyelvoktatást az iskolai tantárgyak köréből. A protestáns iskolák jóval előbbre jártak, hiszen **Sárospatakon** már 1796-ban, **Debrecenben** 1833-ban elrendelték, hogy minden tantárgy nyelve magyar legyen. **Debrecen élen járt** a magyar nyelven megjelent tankönyvek és egyéb kiadványok kiadása terén. A városban élő tollat forgató értelmiség munkássága is magyarul íródott. Köztük találjuk **Diószegi Sámuel**t, **Földi Jánost**, **Révai Miklóst**, **Verseghy Ferencet**. Földi alapos nyelvészeti tudását dicséri **Magyar nyelvkönyv** című munkája, amely beolvadt a **Debreceni grammatika** címmel, Bécsben megjelent (1795) nyelv-tani összefoglalóba. Szintén nevéhez fűződik: **Rövid kritika és rajzolat a magyar fűvésztudományról** című értekezése, szintén bécsi kiadással. Feltett szándéka volt, hogy a botanikának, s általában a természettudománynak megteremtse a magyar szaknyelvét. A tudomány iránti érdeklődés erősödése a polgárosodó társadalom és a nemzeti önállóság megteremtésének igényéből fakadt. A reformkor szellemi pezsgést hozott az oktatás terén, az óvodáktól kezdődően.

Az **alsószintű oktatás** terén a falusi iskolák életében továbbra is jelentős szerepet játszottak az egyházak. A kialakult szervezeti kereteket az I.–II. Ratio Educationis változatlanul hagyta. A katolikus és protestáns egyházak arra törekedtek, hogy minden faluban, a templom mellett, iskola legyen. Az iskolák fenntartásában sem történt – a korábbiakban kialakult – változás. A tömeges oktatást a feudális rendszer nem tette lehetővé. A 19. század elejétől – a mezőgazdasági konjunktúra idején – kezdett kialakulni egy **módosabb jobbágyréteg**, amely bekapcsolódott az áruterelésbe, kereskedelembe, és élt a Ratio Educationis nyújtotta lehetőségekkel: iskoláztatta gyermekeit.

A városi elemi oktatás eltért a falusitól. A 19. század elején már minden jelentősebb városban működött latin iskola. Az oktatási törvény (Ratio Educationis) önálló iskola-típussá fejlesztette a városi elemi iskolát. Latint csak a tovább-tanuló gyermekeknek kellett tanulni. A népoktatási program kidolgozását az 1839–1840-es országgyűlés határozta el, amelyet a helytartótanács szentesített. Az elemi iskolákban csak tanítóképzőt végzett személyek oktathattak. 1839-ben Debrecenben a reformátusok tanítóképzőt létesítettek, amely Nagykőrösön is működött. A hallgatók a természeti ismeretek keretében elsajátították a falusi gazdálkodás elemeit. Az első magyar katolikus tanítóképző 1828-ban Egerben nyitotta meg kapuit. Hasonló létesült 1818-ban Szepesváralján német nyelvű intézetként. Az 1840-es években királyi rendelet tovább bővítette a tanítóképző intézmények körét.

Jóval *szerenyebbek* voltak azok a változások, amelyek a *közép- és felsőfokú oktatás* terén következtek. Noha a polgárosodás, az ipar és a mezőgazdaság fejlődése ösztönözte az addig háttérben lévő szakoktatást. Bár az *1825–27.* évi országgyűlésen már felvetődött a *műszaki* és *ipari* szakképzést nyújtó intézmények létesítése. De néhány magánintézettől eltekintve – amelyről már említés történt – igen *kevés történt 1850-ig a mezőgazdasági szakoktatás fejlesztése terén.*

A felsőfokú intézet volt – a már említett – *Bányászati Akadémia* (1763) Selmecbányán, és az 1782-ben létesített *Mérnökképző Intézet* a pesti egyetemen, ahol földmérő és vízügyi szakemberek képzése folyt. Selmecbánya összbiriodalmi szerepet töltött be. A felsőfokú képzés terén előrelépést jelentett a *József-tanoda*, amely 1846-ban nyitotta meg kapuit. Királyi rendelet hívta életre, ipari, kereskedelmi és *mezőgazdasági* tagozattal. A pesti egyetem felügyeletét a bécsi tanulmányi bizottság végezte, autonómiája csupán formalitást jelentett. Az oktatás nyelve 1844-ig latin volt, utána is csak bizonyos tárgyakat oktattak magyarul. A korabeli felsőfokú képzés alacsony színvonalon mozgott, az orvosképzés kivételével.

Széchenyi és Kossuth oktatási elképzelései

A magyar közoktatás polgári átalakításának kérdése megosztotta a 19. század reform nemzedékét. A két szellemi „vezér” elütő véleményét képviselt az iskolarendszert illetően, mint sok más kérdésben is. **Kossuth** három iskola-típust kívánt kialakítani: **gimnázium** (szellemi munkát végzők számára), **reáliskola** (a szakképzés alapozó formája) és a **falusi elemi iskola** (földművesek részére). **Széchenyi** az értelemre alapozott nemzetnevelés híve volt, de széleskörű közoktatás nélkül. Alapelveként a személyes példaadást részesítette előnyben, elképzeléseinek minden kérdésében. A mezőgazdaság ismeretek terén **Nagyecsen** 1801-től évente néhány ifjú gazdálkodó számára a tőkés gazdálkodás ismereteinek elsajátítását lehetővé tette. Vállalkozása sikeres volt, hiszen az 1840-es években számos, az új iránt érdeklődő gazdálkodó felkereste nagyecsenki birtokát – **gyakornokként** –, tanulmányozva az ott folyó gazdálkodást.

A magyar agrárium másik nagy formátumú képviselőjének tekintjük **Balásházy Jánost** (1797–1857), aki az elmaradottság felszámolásának eszközt az agrárismeretek közkinccsé tételében látta. Elképzeléseit 1829-ben vetette papírra: **Tanácsolatok a magyarországi mezei gazdák számára** (Sárospatak) – a Hitel megjelenése előtt – címmel, amelyben „a honi gazdaságbeli szorgalomnak akadályairól s orvoslása módjairól” szólva, Széchenyihez hasonló gondolatokat fogalmazott meg. Az okszerű gazdálkodás feltételei között a **tagosítást** és a **hitelt** tekintette fontos tényezőnek. Ezen túlmenően szükségét látta a **műveltség** hathatós emelésének, az **egyesületi élet** megszervezésének. Munkáját – Széchenyi Hitelével együtt – jutalmazták. De Balásházy neve összekapcsolódott az ifjú Kossuthéval is, szervezőképességével segítette elképzeléseinek megvalósítását. 1847-ben adta ki Debrecenben: **Politikai és státusgazdasági nézetek** című munkáját, amely alkotmányos és törvényes szellemiségével inkább Széchenyi István politikai elgondolásaival mutatott hasonlóságot. Agrártudományi munkássága is előre mutató volt, elsősorban a juhtenyésztés terén, hiszen 1827-ben jelent meg: **Gyűjtemény a juh-tenyésztéséről I–II.** Kassán, amely ebben az ágazatban az **első korszerű magyar nyelvű** kézikönyvnek tekinthető. **Az okos gazda, vagy gazdasági tudomány** (Pest, 1830) című köteténél jóval átfogóbb, alaposabb műve: **A háztartás és a mezei gazdaság tudománya I–II.** (Debrecen, 1838–1839), amely az agrártudomány, a mezőgazdasági üzemtan valamennyi alapkérdését számba veszi. A mezőgazdaság jövőjét a **belterjes** gazdálkodásra való átállásban látta. Fontos szerepet szánt a mezőgazdasági ismeretek rendszeres terjesztésének, kulcskérdésnek tekintette az állattenyésztés fejlesztését, a vetésforgó meghonosítását, ugyanakkor a tagosítások törvényes keretek közti végrehajtását. A **mezőgazdasági szakoktatás** terén is hallatta hangját, foglalkozott az agrárismeretek iskolai és iskolán kívüli terjesztésének lehetőségeivel. Már az 1820-as években hangoztatta, hogy a **mezőgazdasági szakképzést állami feladatnak** kell tekinteni, és minél több mezőgazdasági szakiskola létesítésére van szükség. Az oktatás terén a mezőgazdasági tudományok élveznek elsőbbséget, a többi tudományterület oktatásának a célja az agronómiai képzés alátámasztása. Rámutatott arra, hogy a tanintézet gazdasága nemcsak a gyakorlati képzés színtere, hanem egyúttal termelő üzem is. Jövedelme alkalmat nyújt tanfelszerelések és ösztöndíjak fedezetére. Munkássága révén az agrártudományok terén elsőként választották a Magyar Tudományos Akadémia tagjai közé. **Váradi Szabó János** (1783–1864), a népiskolai pedagógia hazai megújítója, 1817-ben jelentette meg Pesten azt a munkáját, amelyet elsősorban protestáns felekezeti iskoláknak szánt, és ebben kifejtette, hogy az elemi iskolákban kívánatos lenne a tanulás mellett selyemhernyó-tenyésztéssel, kosárfonással, fafaragással, gyapjúfonással hálókötéssel is megismertetni a tanulókat.

Kölcsey Ferenc (1790–1838) a reformkor nagy nemzedékének képviselője, a családi háttér következtében a mezőgazdaság terén is otthonosan mozgott. A *Parainesis*-ben írja a mezőgazdasági tudományok tanításával kapcsolatban: „Mi a gazdaságunkkal is teszünk, mint nyelvünkkel: egyiket mint másikat naponként használjuk: mégis eszünkbe nem jut, hogy megtanulásukra gondot kellene fordítani. S kell (...) -e csudálnunk, ha mindkettőben számtalan hibát követünk el (...) parányi szántóföldeim éppen úgy béreseim bölcsességétől függenek, mint tiéitek: s ugyanazért éppen olyan szűken kamatoznak, mint tiéitek. Azonban, mit ifjam nem tanultunk, azt most már ősz fejjel ki nem pótoljuk: hanem a **jövendő előttünk áll**. Nézzetek előre, **fiatokat küldjétek tanulni**, hogy jobbak lehessenek, mint mi valánk.”

Berzsenyi Dániel (1776–1836) szintén az ifjú reformerek körébe tartozott. Széchenyi István elküldte számára Hitel című munkáját. Mint gazdálkodót foglalkoztatta a magyar mezőgazdaság helyzete. Berzsenyi Széchenyi sugallatára írta meg: *A magyarországi mezei szorgalom némi akadályairól* (1833) című kötetét. Munkájában számba vette a haza mezőgazdasági problémáit, beleértve a paraszti élet nehézségeit. Szintén sürgette a tagosítás végrehajtását, keményen bírálta a jobbágyokkal szemben alkalmazott bánásmódot. Nevelésükről a következőket írta: „Hogy a magyar parasztgyermek semmi iskolai nevelésben nem részesül, csak olyanban részesül, melynek erkölcsi és gazdasági tekintetben vagy igen **kevés**, vagy **semmi hasznát** nem veszi, azt tudja mindenki: de hogy a magyar nép házi nevelése is több tekintetben nagyon **hibás**, ...”. Munkájának egyik legfőbb gondolata az „erkölcsi cultura” követelése.

A Széchenyi István alapította (Országos) Magyar Gazdasági Egyesületben évekig gazdasági előadóként, majd titkárként tevékenykedő **Török Jánost** (1809–1874) a nagycenki földesúrhoz személyes kapcsolat fűzte. Török Jánost és **Csapó Dánielt** (1778–1844) – az (O)MGE első alelnökeinek egyike – Széchenyi István kezdeményezésére, az egyesület felkérte egy **központi gazdasági intézet** tervezetének elkészítésére, de az 1843–1844. évi pozsonyi országgyűlésen pénzügyi források hiányában, nem tárgyalták a küldöttek. A tervezet átfogóan kívánta megteremtetni a **magyar mezőgazdasági szakoktatást**, az **alsó-, közép- és felsőfokú** képzést, egységes keretbe foglalva:

1. alsófok: földműves iskola: kisebb bérlemények gazdáinak, telkes és majoros gazdák képzése 3 éves képzési idő alatt
2. középfok: a gimnázium 6 osztályának sikeres elvégzése után egy 3 éves mezőgazdasági ismeretet nyújtó szakképzés, gazdatiszti végzettséggel
3. ugyanazt az előképzettséget igényelné, mint az egyetem, a képzési idő összesen 4 évet venne igénybe

A gyakorlati oktatás a 2. és 3. évben történne egy fővároshoz közeli uradalomban, tanári felügyelet alatt. Az oktatás feltételeit, eszközeit a tervezet 22 pontban foglalta össze. Az oktatásra kijelölt tanárokat 3 éves külföldi tanulmányúton részt vevő szakemberek közül szándékoztak kijelölni (Osskó-Kapitány Sándor, Bartók János, Morócz István tartozott a jelöltek közé).

Mint látható, a reformkorban jónéhány terv született a magyar mezőgazdaság javítása érdekében. A reformnemzedék a mezőgazdaságot, mint **nemzetgazdasági ágazatot** és **tudományt**, a hazai iskolaügy egyik fontos területét, igyekezett a fejlődés útjára terelni. Látható, hogy ezekben az évtizedekben megtették az első lépéseket más területen is, beleértve a **mezőgazdasági kísérleti ügyet**, amire példa **Klauzál Imre** (1799–1847) és **Czilbert Róbert** (1809–1884) közösen Oroszváron (Moson megye) **növénytermesztő és nemesítő intézetet** hívott életre az 1840-es években.

A mezőgazdasági szakoktatás a 19. század második felében

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc leverése után Bécs a megtorlás eszközához folyamodott. A *központosítás* jegyében felszámolták az ország függetlenségét, érvénytelenítették az 1848. évi törvényeket, bevezették a *német* nyelvű közigazgatást. A hatalom központosítása és az érvénytelenítések végrehajtása ellentmondásokat szült, amely kihatott a hazai közoktatásra is. Az **1849. október 9.-i** rendelet szerint a nevelés-oktatás fölött az *állam* gyakorolja a felügyeletet. Szigorúan ellenőrizték a *tankötelezettség* betartását. Az **1855. évi** rendelet szerint négy osztályos főelemi és két- vagy három osztályos alelemi iskola létezett. A kormányzat fontos szerepet tulajdonított a *vallásos* szellemű erkölcsiségnek, vagyis a szellemi vezetés az *egyházat* illette meg. Magyarországon **1868-ig** csak egyházi fenntartású népiskolák működtek. A *bécsi kultuszminisztérium* volt a magyar közoktatásügy legfőbb irányítója. A *protestáns egyházak* iskolái is állami felügyelet alá kerültek. Bécs németesítő törekvései kiterjedtek az alsófokú oktatás intézményeire is. A tanítóképzés terén bizonyos fejlődés tapasztalható az 1850-es évek második felétől. Az *első tanítónőképző intézetet* az angolkisasszonyok rendjének pesti rendháza nyitotta meg az országban. A nemzetközi politikai helyzet következtében a tanügy újra a helytartótanács irányítása alá került. A központi kormányzás „fellazulása” – paradox módon – kedvezőtlenül hatott a magyar közoktatásra.

Az 1850-es években hazánkban is bevezették az Ausztriában kidolgozott, az *osztrák gimnáziumok* és *reáliskolák* szervezetére vonatkozó rendszabályokat. Ezen túlmenően egyidejűleg bevezették az *osztrák egyetemi szabályzatot* is a pesti egyetemen a szervezeti felépítés terén. A középiskolai tanárok képezésének kérdését „*tanárvizsgáló bizottságokra*” bízta, ahol a hároméves bölcsészkarai tanulmányokat végzett jelöltek adtak számot felkészültségükről (szaktárnyak, neveléstudomány, oktatásmódszertan). Az 1860. évi „*októberi diploma*”, még ha rövid időre is, de kedvezett a magyar felsőoktatásnak.

Az 1848–1867 közötti korszak politikai viszonyai hatással voltak a mezőgazdasági szakoktatásra is. Bár a *szakoktatás széleskörű megszervezése*, s az *állami szerepvállalás* szükségességének felismerése közel két évtized alatt tudatosult a közvéleményben. A 19. század közepéig még állami fenntartású intézetekben sem folyt a *gazdatisztek* képzése. Az állam csak ott vállalta magára a szakképzés terheit, ahol ezt elemi érdeke diktálta (*Selmecbánya* /bánya-, erdőtiszt-képzés/, *Pest* /állatorvoslás/). A kiegyezésig a mezőgazdasági szakoktatás – amint már említettük – magánintézményekre épült. „Szakoktatás – histográfiánk egyik fehér foltja – a sok közül: az *egyházak szerepe* a mezőgazdasági szakképzésben (hiszen a lelkészekre, a katolikus papokra hallgatott leginkább a falu népe). Valóban, sok lett közülük passzionátus *kertész*, és a *gazdálkodáshoz* jobban értettek, mint az elméleti képzettség nélküli gyakorlati gazdatisztek” (*Wallehsausen Gy.*, 1993).

A mezőgazdaságtan oktatásának középiskolai bevezetésében a protestánsok jeleskedtek. Közöttük említendő a három szepességi *evangélikus* gimnázium, a *reformátusok* nagykőrösi mezőgazdasági szaktanító képzője és a *katolikusoknál* – a korábbiakban jelzett – Mitterpacher Lajos tanszéke, a pozsonyi *papneveldeben* Pankl Máté hasonló tevékenysége vagy az 1841-ben megalakult *Magyar Izraelita Kézmű és Földművelési Egyesület* által elindított képzés igazolja a felekezetek ezirányú törekvéseit. S mint a korszak *egyetlen* mezőgazdasági jellegű érdekképviseleti civil szerveződésű egyesülete, az (O)*MGE* a reformkor időszakában magához ragadta a kezdeményezést a mezőgazdasági szakoktatás ügyében. Ez abból a felismerésből fakadt, hogy a mecénások ideje már lejárt, e kérdés megoldása az államra, a társadalomra hárult. Amit alátámasztott az a tény, hogy a szakképzés kezdeti lendülete megtört. A szakképzés hálózatának kibővítése, ha nem is elsősorban a földbirtokosok számára vált sürgetővé, hanem a parasztság

számára hozott volna megnyugtató megoldást. Mivel az elavult, babonáktól átszótt gazdálkodást lecserélni önerőből nem volt képes. A kezdeti lendület után az 1830–1840-es évekre „házánk gazdasági intézetek tekintetében a legkisebb német hercegséggel” sem tudta fölvenni a versenyt – írta *Zima János* 1844-ben, a pesti egyetem mezőgazdaságtan tanára.

A mezőgazdasági szakoktatási intézetek közül **1848-tól** számítva – több, mint másfél évtizedig – csak a **magyaróvári gazdasági tanintézet** és a **nagyszentmiklósi földművesiskola** folytatta tevékenységét. Ez utóbbi működését az alapító unokája, **Nákó Kálmán** 1855-ben felfüggesztette, majd hatósági közbelépéssel **1864-ben újra** megnyitotta kapuit, helyhatósági felügyelet alatt, „**Kristóf intézet**” néven. Magyaróvár 1850-ben állami kezelésbe került, a működtetési jogkört először a Földművelés- és Bányaugyi Minisztérium, majd 1853-tól a Bel- illetve a Pénzügyminisztérium gyakorolta. **Pabst, Wilhelm Heinrich** (1798–1868) került a nevében is német **K.K. höhere Landwirtschaftliche Lehranstalt** (1850–1868) intézet élére. Az oktatás nyelve német volt, a tanári személyzet csaknem kivétel nélkül idegen volt. Az állami felügyelet alatt álló intézmény abban az időben a **Habsburg-birodalom egyedüli felső-gazdasági tanintézeteként** nyitotta meg kapuit. A **felvétel feltételei** között szerepelt a felsőbb gimnáziumi vagy reáliskolai végzettség, egy év letöltött mezőgazdasági gyakorlat és a 17. életév betöltése. A **tanulmányi idő** két évet vett igénybe. Az 1850-es években **elsőként** oktatják a nemzetgazdaságtant, a jogi ismereteket, a mezőgazdasági jogot, államhatósági szervezetismeretet, amiből később a közigazgatástan alakult ki. Az 1860-as években egy új tantárgy jelent meg: a **környék mezőgazdasági viszonyai**, ami azért volt fontos, mert addig az oktatás az osztrák viszonyokat vette csak figyelembe. Ezzel a tárggyal a **tájtermesztés** bevonult a tantervbe. A nagyhírű hohenheimi gazdasági akadémia egykori igazgatója (Pabst) közel 300 kat. holdon szervezte meg a tanintézet **tangazdaságát, kertészettel** együtt, továbbá beindítanak egy **tehenészetet** is.

Az intézmény konszolidációja **1858-ban** befejeződött. Magyaróvár rangját az **oktatás-kutatás** együttese jelentette. S ez, mint követelmény, Pabst, H. idején honosodott meg Óvárott. Az első magyar nyelvű **üzletteni kézikönyv** megírása is nevéhez fűződik. S csak az 1880-as években született meg – tükörfordításként – az **üzemtan** megnevezés. A tanári kar többsége az oktatott tárgyból tankönyvet írt és jelentetett meg. Pabst tevékenységének egy fontos területe volt a **gépkísérletek** megindítása Magyaróvárott, ami országos horderejű lépés volt a hazai mezőgazdasági gépesítés terén. Annak ellenére, hogy **Pabst, H.** megmaradt németnek, személyén keresztül a hazai mezőgazdaságtan egy jelentős alakját tisztelhetjük benne. Nagy lépést jelentett az, hogy az 1862/63. tanévben – noha csak fakultatív tárgyként – szerepelt a **takarmánykémia**, továbbá megszűnt a tárgyak fontosságának osztályozása, vagyis minden oktatott tárgy **azonos jelentőséggel** bírt.

Az 1867. évi kiegyezési okmányok aláírását követően 1867. március 10-én **Gorove István** vette át a **Földművelés-, Ipar és Kereskedelemügyi Minisztérium** vezetését. 1869 elején megszületett a megállapodás a tanintézet állami kezelésbe történő átvételéről. Egyúttal elkezdődött a tanári kar toborzása, amelynek révén Óvárra került: **Cselkó István, Stollár Gyula, Rodiczky Jenő, Tuba Lajos, Sissovics Károly, Schandl János, Csanódy Gusztáv és Kosutány Tamás**. A német, mint oktatási nyelv, továbbra is megmaradt, bár emiatt támadások érték a földművelési tárcát.

A **kutatva oktatás** egyik „képviselője” az 1869-ben felállított **Gazdasági Eszköz- és Gépkísérleti Állomás** felállítása. Ezt követte 1872-ben a **Mezőgazdasági Vegykísérleti Állomás** – amelynek szellemi atyja **Moser Ignác** volt –, 1878-ban pedig a miniszteri rendelet életre hívta a **Vetőmagvizsgáló és Növényélettani Kísérleti Állomást**, amelynek vezetője **Deininger Imre** volt, aki a hazai **archeobotanika** tudományágát is útjára indította (*Tenk A., 2017*). Ez az időszak a

magyaróvári képzés nagy korszakát jelentette, ahol kiváló felkészültségű tanári kar lerakta a magyar mezőgazdasági szakképzés nemzetközileg is elismert alapjait.

Jóllehet 1849 után a közgondolkodás egyre inkább elfogadta a szakoktatás állami feladatként történő kezelését, még 1850 után is létesültek magánkezdeményezésből tanintézetek. Közéjük tartozott Entz Ferenc (1805–1877), aki 1853-ben életre hívta a **Haszonkertészeket Képző Gyakorlati Tanintézetet**, ahol a tanulmányi idő 3 éves volt. **Entz Ferenc** eredeti végzettsége orvos volt, aki tevékenyen kivette részét az 1848/49 dicső küzdelmeiből, mint orvos, utána pályamódosításával szintén hasznos ügyet szolgált. Az intézet a szerény állami támogatás miatt beolvadt az (O)MGE alapította tanintézetbe, és 1865-től **Vincellér-, Kertész- és Pincemestereket Képző Gyakorlati Tanintézet** néven folytatta tevékenységét, amely a Kertészeti Egyetem jogelődje volt. A tanulmányi idő is bővült, négy évre. Entz Ferenc nevéhez fűződik a **Kertészeti füzetek** című kiadvány megindítása, amely egyúttal tankönyvként is szolgált. 1869-ben újabb átszervezés következett, így változott az intézmény elnevezése is: **Országos Magyar Gazdasági Egyesület Budai Vincelléreket és Pincemestereket Képző Tanintézete**. A bővülő profil következtében Entz Ferenc elindítja a **Borászati Füzetek** című kiadványt, amely 1874-ben **Borászati Lapok** néven futott tovább.

Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület **1860-ban** tartott közgyűlésén határozat született egy bizottság felállításáról a szakoktatás egyében. A bizottság elnöke, **Egán Ede** (1851–1901) az alábbi tennivalókra hívta fel a figyelmet:

1. a falusi iskolákban szükséges a gazdálkodás alapjainak elsajátítása
2. minden városban, jelentősebb faluban gazdasági könyvtárak felállítása felnőttek részére (mozgó-könyvtár)
3. minden megyében legalább egy földművesiskola létesítése
4. a helyi adottságokhoz igazodva, ahol lehetőség van rá, mezőgazdaságtani tanszék működése szükséges
5. országos mezőgazdasági akadémia szervezése
6. a statisztikai adatszolgáltatás hálózatának kiépítése

A költségeket illetően az **akadémia** fenntartása **állami** feladat, a **földművesiskoláké** viszont **megyei** forrásokra hagyatkozik. Míg egy 1850-es felterjesztés 3–9 darab felsőbb-szintű tanintézet felállítását látta szükségesnek, addig ez utóbbi csak egy akadémia létesítése mellett tette le a garast. Hovatovább olyan vélemények is napvilágra láttak – **Hideghéthy Antal** (1861) –, hogy a **gazdasági akadémiák** még elméleti oktatásra sem alkalmasak a gazdatiszti képzésben. Viszont szorgalmazták a **pesti egyetemen** a mezőgazdaságtudományok oktatását – tanszék felállítását, vegyészeti laboratóriummal együtt –, ami valójában postgraduális képzést jelentett volna. Valószínűleg a német nyelvű szakoktatás miatt a **magyaróvári tanintézetet** teljesen figyelmen kívül hagyták. Történtek kísérletek a **Georgikon** feltámasztására is. Az 1860-as években szinte **mozgalommá** terebélyesedett a mezőgazdasági tanügy rendezése, mely véleményeknek a **Gazdasági Lapok** hasábjai adtak teret. Ez utóbbi sajtótermék az (O)MGE hivatalos közlönyeként indult útjára 1849-ben. Kezdetben **Korizmic László** és **Morócz István** szerkesztősége idején nemcsak szaklap volt, hanem a kevés számú magyar nyelvű, nemzeti érdekvédő sajtóorgánumok egyike. Ez a szaklap is, hasonlóan, mint a későbbi **Köztelek** (1891-től) a nagybirtok érdekeit képviselte, amelynek megindulásával, háttérbe szorult. **Id. Sporzon Pál** (1831–1917) azon a véleményen volt, hogy a főváros közelében kívánatos lenne egy **gazdasági akadémiát** felállítani, tangazdasággal együtt. Kilenc **középfokú** tanintézet létesítését indokoltnak tartotta. **Földművesiskolának** minden megyében működnie kellene. Noha a már említett **Hideghéthy Antal** (1817–1881) a mezőgazdasági oktatást illetően nagyon radikális nézetet vallott,

a magyar mezőgazdaságról hiteles képet festett. Egy *jobban megszervezett* szakoktatás megszervezésében látta a kiutat. Már az 1860-as években felmerült a **gazdasági tanárok** képzésének a kérdése is, amelynek gyökerei visszanyúlnak a reformkorba (1845).

A szakképzés ügye nem ragadt meg a sajtóvélemények szintjén, hanem jelentős gyakorlati lépések is történtek. A helytartótanács 1862. évi leiratában közölte az (O)MGE-vel, hogy jelentős összegeket biztosít tanintézetek felállítására. Bécs terveiben 5 tanintézet szerepelt.

Országos Gazdasági és Erdészeti Tanintézet néven 1865-ben megnyílt **Keszthelyen** a Georgikon utódja, **Péterffy József** ideiglenes vezetése alatt, amelyik az 1848/49-es forradalom és szabadságharc után az első olyan gazdasági tanintézet volt, ahol az oktatás **magyarul** folyt. A császári leirat **3 éves** tanulmányi időt határozott meg, de az intézet kérésére, átmeneti időre a helytartótanács engedélyezte a 2 éves stúdiumokat, amihez viszont feltételként megszabta az egy éves gazdasági gyakorlatot. „A tanári kar kezdetben kiváló szakemberekkel gazdagodott, de észrevehető, hogy a személyi cserék a későbbiekben Óvárt erősítették” (Heckenast J., 1986). A keszthelyi tanintézet is kiegészült kísérleti állomásokkal: **meteorológiai állomás** (1865), **vetőmagvizsgáló állomás** (1884), **mezőgazdasági vegykísérleti állomás** (1885).

A **Debreceni Országos Felsőbb Gazdasági Tanintézet** harmadikként kezdte meg működését az országban. (Az első épülete a mai Bem téren volt.)

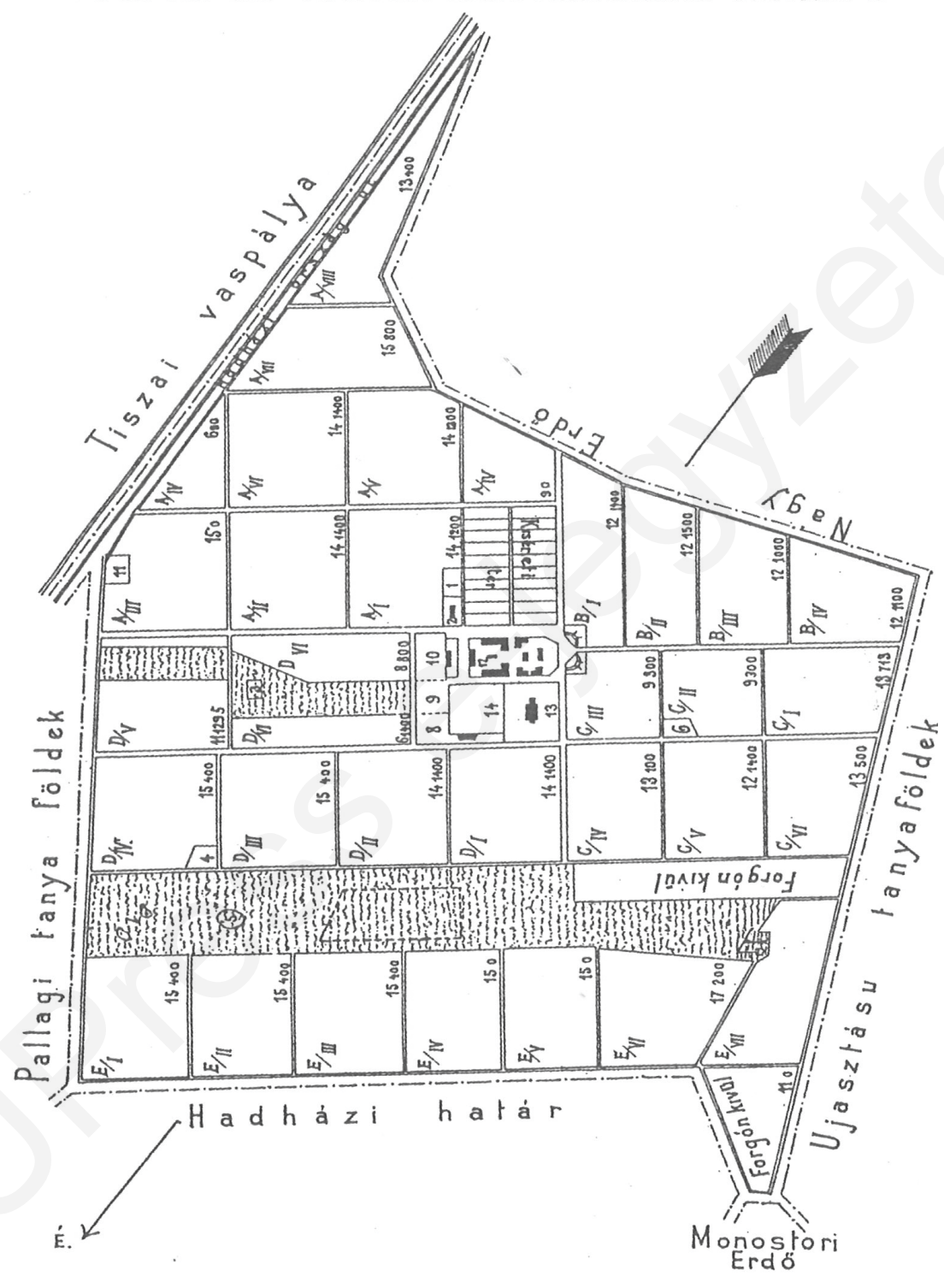
Az előzményeket tekintve Keszthely és Óvár újraindult, de Debrecen már új alapítású volt és létesítésének körülményei is eltértek az előbbiektől. A város régi óhaja öltött testet – már az állam szerepvállalásának időszakában – elsőként, a város vezetőségének és a gazdaközönségnek együttes szándékától vezérelve nyitotta meg kapuit. Az elképzelés a város részéről már 1856. december elsején megfogalmazódott. Szükségesnek tartották felső- és alsófokú tanintézet egyidejű felállítását. Az akkori polgármester, **Csorba János** mindent elkövetett, hogy a város

és a gazdák elgondolása mielőbb valóra váljon. *I. Ferenc József* 1857-ben a városba látogatott, és kilátásba helyezte, hogy a felállítandó intézet támogatást kap az országos pénzalapból. A város a szükséges földterület és a tanintézet épületére garanciát ígért. Azonban Debrecen vállalása csak abban az esetben érvényesül, ha az oktatás nyelve a magyar lesz. Az 1857. augusztus 31-én tartott ülésen fontos határozat született, amelyben a felállítandó tanintézet 400 kat. hold területet kap a tangazdaság kialakítására, továbbá az építkezésekhez téglát és épületfát adományoz. A tanintézet épületéhez telket is adományoz. Továbbá tanulmányi célokra igénybe vehetik a hallgatók a református kollégium fűvészkertjét és fizikai szertárát. A nagylelkű felajánlásokkal szemben a városnak három kikötése volt:

1. a felajánlott földterületet csakis a gazdasági tanintézet céljaira lehessen használni;
2. a földművesiskolában három debreceni hallgató teljes ellátást élvezzen, az egész intézetben pedig minden debreceni ifjú tandíjmentességben részesüljön;
3. a tanítás nyelve kizárólag magyar legyen, és amennyiben ezt a feltételt nem tartanák be, az egész adományozott földterület visszazáll a város tulajdonába.

A felajánlások ellenére a megvalósítás éveket váratott magára, és újabb tárgyalásokra csak 1863-ban került sor. Két év eltelte után a városvezetés újabb ajánlásokat tett, de ekkor már nem volt olyan bőkezű, mint nyolc évvel korábban. Ismét biztosítani kívánt azonban 400 kat. holdat, de nem a Nyulasnál, hanem a Nagyerdő északnyugati szögletében. Az átadni kívánt földterület 600 kat. holdra emelkedett, de kizárólag tanulmányi célokra szolgálhatott. A földterület jövedelme a várost illette meg. Debrecen vezetése vállalta, hogy a tanintézet felépítéséhez az építési anyagot önköltségi áron az államkincstár rendelkezésére bocsájtja és fűtésre fát is biztosít. Egyéb kötelezettséget nem vállalt, de az 1857-ben tett kikötéseit változatlanul fenntartotta. A helytartótanács ezeket a feltételeket a további tárgyalás alapjául elfogadta, és a város vezetése 1866-ban kiadta az az **adománylevelet**, amely a tanintézet **alapítólevelének** tekinthető, magába foglalva a kormány kötelezettségeit is. Még ugyanebben az évben a helytartótanács részéről *Zichy Nándor* írta alá, helybenhagyva az adománylevelet. A város adományai közé tartozik az a már említett 200 kat. hold bérlemény is, amelyet a 400 kat. hold szomszédságában a leendő tanintézet 1867 óta birtokolt. Az építkezést **Pribik Béla** felügyelte az állam részéről. A munkálatokban a környező települések közmunkásai segítettek. Az építkezés vezetését **Glaszner Flórián** látta el. Az építkezés **egyik** színhelye a pallagi adománybirtok volt (majorság és iskola), a **másik** a Péterfia utcán fekvő másfél hold telek (ma ezen a területen áll a megyei könyvtár épülete), ahol felépült a tanintézet egyemeletes épülete. A korábban tervbe vett erdészeti iskola nem nyílt meg, így a **földművesiskolát** 1867 júliusában, az **Országos Felsőbb Gazdasági Tanintézetet** 1868. októberében adták át rendeltetésének. (**Részletesen:** 150 éves a Debreceni Felsőfokú Agrárképzés, 2018.) **Papi Balogh Péter** tájékoztatójában a tanintézet céljairól a következőket írta: „... a gazdasági pályára készülő ifjakat, mint leendő biroktulajdonosokat, bérnököket, magasabb készülségű gazdatiszteket, jövő hivatásukra, időszerinti **tudományos** szakképzéssel, a gazdaság minden ágában, úgy az **elméletnek**, mint a **gyakorlatnak** alaposan előkészíteni”. 1869 elején Papi Balogh Péter (1825–?) helyére az országos hírnevű **Tormay Béla** (1839–1906) került, akire az a feladat várt, hogy irányt szabjon a tanintézet további fejlődésének, aki 1873-ig töltötte be ezt a tisztséget. Tormay Béla rakta le az alapjait a debreceni agrár-felsőoktatásnak, aki a 19. század magyar mezőgazdaságtudományának meghatározó egyénisége volt. A tanintézet vegytani tanszéke mellett 1869-ben **Vedrődy Viktor** már megszervezett egy **vegyszerleti állomást**, de hivatalos elismerésére csak 1894-ben került sor. Debrecenben tanszéki felügyelet alatt 1871-ben már működött vetőmagvizsgáló állomás. Rendszeres meteorológiai adatgyűjtést 1853 óta folytatott **Tamássy Károly** gyógyszerész és munkáját **1874 után** átvette a tanintézet által alapított meteorológiai állomás. Debreceni székhellyel született meg 1898-ban a **M. kir. Dohánykísérleti Állomás, Kerpely Kálmán** szervezésében és vezetésével.

A DEBREGZENI M.KIR. GAZDASÁGI TANINTÉZET ÉS FÖLDMIVES ISKOLA GAZDASÁGÁNAK TÉRKÉPE

A **Kolozsmonostori Gazdasági Tanintézet**, több helyszín mérlegelése után, 1869. november 15-én nyitotta meg kapuit. A helyszín véglegesítését az tette lehetővé, hogy a Kolozs-Monostoron lévő erdélyi római katolikus alapítványi uradalom haszonbérbe vételéről megállapodás született. Az intézet élére **Kodolányi Antal** (1835–1910) került, aki 1869–1873 között töltötte be az igazgatói széket. Míg a keszthelyi, a debreceni tanintézet szervezetileg az óvárihoz hasonlított, addig a kolozsmonostori a bajor *weyhenstephani*-t követte, ahol kezdettől fogva a tanulmányi idő 3 év volt, amelyből az **első tanév** kizárólag a **gyakorlati** képzésre szorítkozott. A felvétel feltételeként hat év gimnázium vagy reáliskola elvégzését szabták meg. Az iskolához – a többiektől eltérően – *konviktus* (diákokotthon) tartozott, ahol helyet kaptak az ösztöndíjas erdélyi születésű hallgatók. A főépületet 1873-ban adták át. A **gazdatisztképzés** mellett **földművesiskola** és **cseléd- és kertészképző** részleg is működött. A gyakorlati képzést a 742 kat. hold kiterjedésű tangazdaság biztosította, amely pl. **növénykísérleti** teret, **kert-** és **szőlőültetvényt** foglalt magába. A kapcsolt intézetek közül a **meteorológiai** és **árvízjelző** állomás (1880), valamint a **vetőmagvizsgáló** részleg (1884) érdemel említést.

Időrendben az utolsó alapítású volt a **Kassai m. kir. Gazdasági Tanintézet**, amely 1874-ben nyílt meg. Szervezetét tekintve Kolozsmonostorhoz hasonlított. A látogatottságának és a szakképzés színvonalának emelésére **Széchenyi Pál** földművelési miniszter tett hathatós lépéseket tanácserek révén. A tangazdaság 573 kat. hold termőföldet foglalt magába, továbbá működtetett szeszgyárat is, ahol burgonyát, kukoricát, rozstot és zöld malátát dolgoztak föl. A hozzá kapcsolódó vetőmagvizsgáló állomás 1884-ben kezdte el tevékenységét.

A gazdasági tanintézetek mellett **mezőgazdaságtani tanszék** működött az 1857-ben alapított József-műegyetemen, amely Budán kezdte meg tevékenységét. Élére 1858-ban Sporzon Pált nevezték ki, aki előadásait német nyelven folytatta, majd elsőként 1867-ben magyarul. **Kodolányi Antal**, majd **Wagner László** (1841–1888) követte a tanszék élén. Változó, nem egyszer csekély érdeklődés miatt azonban az **agronómia** oktatását megszüntették, és helyette 1889-ben **mezőgazdasági géptan** tanszéket állítottak föl. A mezőgazdaságtan oktatás kiiktatása ritkaság számba ment a korabeli Európában, különösen egy kimondottan agrár-jellegű ország esetén, mint akkoriban Magyarország volt.

Az alsófokú képzés színtereinek számító földművesiskolákról már említés történt, amelyek számos esetben kapcsolt intézményként tevékenykedtek. Az új, ilyen jellegű tanintézetek alapítására vagy 1867 után megszűnt alsófokú iskolákra a későbbiekben visszatérünk.

Az 1868. évi népoktatási törvény és a mezőgazdasági szakoktatás 1874. évi reformja

A kiegyezés egy valós helyzeten alapuló *érdekegyezés* eredménye. Ez a politikai alku lehetőséget teremtett a közlekedés, a hitelélet, az iparfejlesztés állami támogatására, a közoktatás közművelődés liberális újjászervezésére és fejlesztésére. A magyarok szempontjából összességében több előny származott a magyar gazdaság számára, mint amennyi kár az Ausztriához fűződő viszony jogi, politikai rendezéséből. A kiegyezést a birodalom két legerősebb, de számszerű kisebbségben lévő nemzete kötötte meg a többi nemzet, nemzetiség kizárásával. Az **1867. évi 12 t.c.** kimondta a két ország önállóságát és egyenlőségét, paritását. Rögzítette az együttműködés módozatait. A magyar királlyá koronázott I. Ferenc József elismerte az 1848. évi törvényeket, kinevezte a magyar minisztériumokat, *Andrássy Gyulával* az élen. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium vezetője ismét *Eötvös József* lett, aki a magyar közoktatás gyökeres átalakítását tűzte ki célul, elsőbbséget adva a *népoktatásnak*. 1868-ban a már meglévő *felekezeti iskolákat* érintetlenül hagyva szándékozott kiépíteni a népiskolák hálózatát. Fontos, de nem kizárólagos szerepet szánt az *államnak* a közoktatás fenntartásában. Eötvös József érvényre kívánta juttatni az állam ellenőrző szerepét. Az **1868. évi XXXVIII. t.c.** (népoktatási törvény) számos pontjában megelőzte Nyugat vezető államait. Annyi bizonyos, hogy az *állami iskolák hálózata* rohamos ütemben bővült, az 1869/70. évi négyről 1918-ra már 3.791 intézményt foglalt magába. Noha ez a fejlődés nem volt töretlen, különösen Eötvös Józsefnek 1871-ben bekövetkezett halála után. Gondoljunk a *Trefort Ágoston* idején elfogadott középiskolai törvényre. De említhetnők a *tanári képesítés* rendjére is. Fontos jelentőséggel bírt az *egyetemi hálózat* bővülése: Kolozsvár, Debrecen, Pozsony intézményeivel.

A *mezőgazdasági népoktatás* is megjelent az 1868. évi törvényben, hiszen kötelezővé vált a *népoktatásban* és a *tanítóképzésben* a mezőgazdasági ismeretek oktatása, függetlenül az iskolatípustól. Említhetjük pl. a Balatonfüreden létesített (1869-ben) *Szőlészeti és gyümölcsészeti felsőbb népiskolát*. Az *ismétlő iskolák* szintén hozzájárultak a gazdálkodással kapcsolatos alapvető ismeretek elsajátítására. A *gazdasági ismétlőiskolák* vagy a *szaktanítós gazdasági ismétlőiskolák* létesítése is – a helyi körülményektől függően (létszám) – az előírások között szerepelt. 1896–1902 között 172 gazdasági ismétlőiskolát adtak át rendeltetésének. Általában minden középfokon működő iskolában, a tantervi előírások között szerepeltek a *mezei gazdaság* valamilyen szintű ismeretei. A tanítóképzőkben a *kertészkedés*, a *háziasszonyi teendők* szabták meg a mezőgazdasági ismeretek jellegét.

A gazdasági szaktanítók és -tanítónők képzése eleinte nyári tanfolyamokon – továbbképzésként – történt, majd később a *gazdasági tanító (nő)* jelölteket kéthetes gyakorlati időre földművelésiskolákhoz osztották be. Sokat javult a képzés színvonala, amikor az FM és a V(allás)- és K(özoktatási) M(inisztérium) közti megállapodás értelmében az FM 1910-ben *Kecskeméten* tanítónők, *Komáromban* tanítók részére külön tanintézetet létesített.

A *mezőgazdasági szakoktatás* általános helyzete sokkal mostohább volt a közoktatásénál.

A korai lépések lendülete, a magánalapítások egyoldalúsága és esetlegessége sokáig gátolta az egységes agrárképzés egymásra épülő szintjeinek a kialakulását. S ezen túlmenően, nem volt

tisztázva a **mezőgazdasági szakoktatás helye** a magyar közoktatásban. Noha – főleg a reformkortól eredően – a hazai gazdasági életben **felértékelődött a mezőgazdaság** szerepe. Ez óhatatlanul is a szakoktatásra irányította a közvélemény figyelmét, hiszen sokban függött tőle a termelés színvonala. Számos esetben **szakmai viták** keresztüzében állt, amely szinte átívelte a 19. századot. Korszakhatárt jelölt **id. Sporzon Pál: Emlékirat a hazai gazdasági tanügy tárgyában** című tanulmánya (*Keszthely, 1874*), amelynek megírásával rendezett viszonyokat szándékozott teremteni a hazai agrárképzésben.

„Tekintve pedig, hogy nálunk a **mezőipar** a nép főfoglalkozása és a nemzeti jövedelem legelső forrása: a **gazdasági tanügy** fokozódott jelentőséget nyer. Valóban **országos érdek** tehát, kivált nálunk: hogy a gazdasági szakoktatás a **lehető legjobban** szervezve legyen (*Sporzon P., 1874*), majd így folytatja: „Hazai gazdasági tanügyünk azonban még **nem áll a kor színvonalán**. Szervezése nem rendszeres, fejlődése nem organikus, felszerelése tökéletlen, vezetése hiányos, ezért eredménye is elégtelen. Utálnak erre egyesek és intézetek, érzi ezt a kormány. Az **országgyűlés** sürgeti a gazdasági tanügy revízióját és a **földművelési minisztérium** erre az előkészületeket meg is tette”.

Sporzon Pál kiemelte, hogy a hazai gazdasági tanügy terén a legégetőbb a **középfokú tanintézetek** célszerű reformja. Megjegyzi, hogy „... a felsőbb tanintézetek sajátos helyzetben vannak. Rendeltetésre nézve **közép** intézetek, címre nézve felsőbbek, lényegre nézve egyik sem. Egyaránt távol állnak a tudományosan magasabb, mint az életre valóan gyakorlati iránytól s oktatástól (...), fő ok a hibás tanrendszerben, s a kedvezőtlen helyi viszonyokban van”. A szerző fontosnak tartotta, hogy a szakoktatás foglalja magába a **mezőgazdaság teljes vertikumát**, beleértve a hozzá kapcsolódó **ipart** is. Meghatározta, hogy a mezőgazdasági szakoktatásnak **alap, cél** és **eszköz** terén, egymástól jól elkülöníthetően, három fokozatra kell tagolódni. A legszélesebb kört az alsófokú, főleg a gyakorlati képzést nyújtó **földművesiskolák** jelentik, amelyhez kötődnek a **középfokú tanintézetek**, ahol elméleti és gyakorlati képzés is folyik. A legszűkebb intézményhálózatot a **gazdasági akadémiák** képezik – talán egyet is elegendőnek tartott –, amelyek működésében a hangsúly a tudományos elméleti oktatáson van. Sporzon Pál a sikeres gyakorlati gazdálkodáshoz vezető út egyik fontos állomásának tekintette a megfelelő mezőgazdasági intézmények működését. Az eredményesség eléréséhez az oktatás célját elősegítő **tanrendszer, képzett tantestület, jól felszerelt tangazdaság, gyűjteménytár**, stb. szükséges.

A szakintézmények látogatottsága az 1870-es években igen csekély volt, hiszen az ország 4–4,5 millió mezőgazdasági népességű népességéből mintegy 2–2.500 fő tartozott az érdekeltek körébe, ami a teljes népesség **0,05–0,06%**-át jelentette.

Sporzon Pál emlékirata nagy országos visszhangot keltett, amelynek hatására a szaktárca 1874-ben jelentős átszervezést hajtott végre. Felsőfokú intézményi rangot kapott **Magyaróvár**, mint **mezőgazdasági akadémia**. Az intézmény a legjobb tanerővel rendelkezett (*Tenk A., 2017*). A kétéves képzést középiskolai végzettséghez és egy éves előgyakorlathoz kötötték. A tanulmányaik befejezése után **oklevelet** kaptak a hallgatók, amely lehetőséget nyújtott állami és magán alkalmazású gazdatiszti állás betöltéséhez és a cím viseléséhez. **Középfokú** képzést nyújtott **Keszthely, Debrecen, Kolozsvár** és **Kassa**, ahol a beiratkozás feltétele **hat középiskola** osztály elvégzése. A végzés után **végbizonyítványt** kaptak a hallgatók, ugyanakkor szintén betölthettek **gazdatiszti** állást és viselheték a **címet** is.

Annak ellenére, hogy az 1874-es reform után jelentősen bővült az **alsófokú** mezőgazdasági szakoktatási hálózat, komoly bírálatok érték még a 19/20. század fordulóján is. 1884-ben **Bartók Béla**, a nagyszentmiklósi iskola vezetője a következőket írta: „A statisztikai és telekkönyvi adatok hazánk földműves néposztályának nagymérvű eladósodottságát tüntetik fel. Ennek legnagyobb részt a szakértelem hiánya folytán üzött egyoldalú gazdálkodási rendszer képezi fő oldalát (...) Gyökeres javítást elsősorban a szakértelem fejlesztésével, szervezésével lehet elérni (...) Magyarországon olyanok gazdálkodnak (parasztbirtokok), kik **sehol semmi szakértelemben** nem részesülvén, **okszerűtlenül** művelik gazdaságukat ...”.

Cserhádi Sándor

Buday Barna: *Szakoktatásiügyi kérdések* című írásában ugyancsak elmarasztalta a magyar agrároktatás színvonalát, kevésnek tartotta a működő tanintézetek számát. **Szilárd Gyula**, a *csákvári* magán földművesiskola tanára kifogásolta, hogy ebben az iskolatípusban *gazdasági al-tisztképzés* folyik a kiskgazdák önálló gazdálkodásra való felkészítése helyett. Bírálat keresztü-zébe került a **tangazdaságok** területi nagyságának mértéke is, ostromozva azon véleményt, hogy a nagy kiterjedésű tangazdaság alkalmatlan a **kiskgazdák** gyakorlati képzésére. Sokan sérelmez-ték azt is, hogy a földművesiskolákban több ismeretet kívánnak átadni a hallgatóknak, mint amennyire egy kiskgazdának, majorosgazdának szüksége van.

Kodolányi Antal, a korszak elismert, szakoktatásban is jártas szakembere megjegyzi, hogy 1867 óta „... a gazdasági szakoktatásunk egyetlen ágában sem történt annyi mulasztás, mint a földműves népgazdasági szakoktatásánál, mert nem csak hogy a földművesiskoláink egyáltalán nem bírnak olyan szervezettel – kivéve talán a legújabb, Erdélyben alakított EMKE földműve-siskolát –, hogy azokat a földműves nép gyermekei számára állítottaknak mondhatnók, s ennél fogva azok e célra szolgálnának is, hanem a felnőttek gazdasági oktatása érdekében sem történt eddig egyéb egy kísérletnél Somogy megyében ...”.

E viták, vélemények is utalnak rá, hogy a gazdasági tanintézetek nem egészen váltották be az 1874-es reform elképzeléseit. Nem beszélve arról, hogy pl. a **középfokú** tanintézetek **jogilag** középfokúak voltak (de facto=valóságban), viszont **felsőfokúnak** tekintették azokat, mivel hall-gatóik **40–50%-a az érettségi után** került be a tanintézetek falai közé. Gyakori panasz volt még az 1890-es években, hogy a középfokú tanintézetekből kikerült fiatal szakemberek **gyakorlati felkészültsége** kívánnivalót hagyott maga mögött. A korszak jeles szakemberei – **Cserhádi Sán-dor**, **Szilassy Zoltán** – mindezt a következő okokra vezették vissza:

- rövid tanulmányi idő,
- hiányos elméleti képzés,
- a szaktárgyak pedagógiai összefüggés nélküli oktatása,
- az intézetek egymástól eltérő tantervei.

További gondot jelentett, hogy az egyes tanintézetek nem rendelkeztek elegendő számú és jó felkészültségű szaktanárral. Eldöntésre várt az a kérdés is, hogy a tangazdaságok a gyakorlati oktatás színterei legyenek-e, vagy a tanintézet a jövedelmezőséget tekintse elsődlegesnek. A gyakorlatban inkább ez utóbbi érvényesült.

Cserhádi Sándor (1852–1909) azon a véleményen volt, hogy ugyan a gazdasági szakoktatáson lehetne bizonyos változtatásokat végrehajtani, de e nélkül is sikeresebbé válhatna a képzés, ha a középiskolából kikerült fiataloknál kisebb műveltségbeli hiányosság lenne tapasztalható. Cserhádi alapvető szerepet tulajdonított az ún. alapozó természettudományi ismereteknek, kü-lönösen a **kémia** hiányát nehezményezte.

A mezőgazdasági szakoktatást ért többoldalú bírálat eredményeként a **22.924/1899. FM. rendeletet** egységes tanrendet írt elő a középfokú gazdasági tanintézetek számára. Alapelveként megjelölve, hogy a hallgatókat jól fel kell készíteni tudományos és gyakorlati oktatással, mely ismereteket saját birtokukon, bérletükön hatékonyan felhasználhatnak az okszerű birtokkezelés során.

Az 1867–1918 között működő szakképzési tanintézetek:

- Felsőfokú tanintézet:
 - Magyaróvári m. kir. gazdasági akadémia (1874-től ilyen elnevezéssel)
- Középfokú tanintézet:
 - Keszthelyi m. kir. gazdasági tanintézet (újraindult: 1865)
 - Debreceni m. kir. gazdasági tanintézet (alapítás: 1868)
 - Kolozsmonostori m. kir. gazdasági tanintézet (alapítás: 1869)
 - Kassai m. kir. gazdasági tanintézet (alapítás: 1874)
- Alsófokú tanintézet:
 - Debreceni m. kir. földművesiskola (alapítás: 1867)
 - Rimaszombati m. kir. földművesiskola (alapítás: 1884; Liptóújvárról került át)
 - Adai (Bács-Bodrog) m. kir. földművesiskola (alapítás: 1884)
 - Csákovári (Temes) m. kir. földművesiskola (alapítás: 1886)
 - Szentimrei (Somogy) m. kir. földművesiskola (alapítás: 1886)
 - Kristóf-intézet = m. kir. földművesiskola (Torontál) (újraindult: 1887)
 - Algyógyi m. kir. földművesiskola (alapítás: 1892)
 - Székely földművesiskola, az EMKE alapítása: Hunyad
 - Pápai m. kir. földművesiskola (alapítás: 1893)
 - Kecskeméti m. kir. földművesiskola (alapítás: 1895) (Zsitvaújfaluról került át)
 - Lugosi m. kir. földművesiskola (Krassó-Szörény) (alapítás: 1895)
 - Jászberényi m. kir. földművesiskola (alapítás: 1896)
 - Békéscsabai m. kir. földművesiskola (alapítás: 1897)
 - Breznóbányai m. kir. földművesiskola (Zólyom) (alapítás: 1901)
 - Hódmezővásárhelyi m. kir. földművesiskola (alapítás: 1897)
 - Karcagi m. kir. földművesiskola (Debrecenből került át) (alapítás: 1898)
 - Komáromi m. kir. földművesiskola (alapítás: 1899)
 - Szabadkai m. kir. földművesiskola (alapítás: 1898)
 - Szilágysomlyói m. kir. földművesiskola (alapítás: 1901)
 - Kisztebeni m. kir. földművesiskola (Sáros)
 - Nagykállói m. kir. földművesiskola (alapítás: 1911)

Nem állami kezelésben lévő földművesiskolák közé tartozott az **erdélyi szászok** alsófokú intézményei: Beszterce (1870), Földvár (1871), Medgyes (1871), Nagyszében (1880).

Magánalapítású alsófokú intézmény működtek: Csákvár (Esterházy Miklós Móric alapította), Keszthely (1865–1875), Liptóújvár (1871–1886), Istvántelek (Rákospalota, OMGE alapítás: 1875–1891), Zsitvaújfaló (1883–1895).

A földművesiskolák **egyik** csoportját azok a tanintézetek alkották, amelyek hallgatói gyakorlati képzést kaptak, **saját** gazdaságaik vezetéséhez: pl. Debrecen, Pápa, Istvántelek, stb. A **másik** csoportot azok alkották, amelyek **nagyüzemek** részére képezték önálló vezetőket, munkásokat.

Ezekbe a nagybirtokok tulajdonosai küldték a hallgatókat. Térítésmentes volt az oktatás és az ellátás. Kizárólag gyakorlati képzés folyt. Köztük megemlíthető: pl. Kecskemét, Jászberény, Szentimre, stb. A képzési idő két évet vett igénybe, és az eredményes hallgatók további egy évig az iskola kötelékébe tartoztak. Az **1874. évi reform** érlelte meg azt a gondolatot és megvalósítását, hogy nagy szükség van az **alsófokú iskolahálózat** kiépítésére. A gyakorlati megvalósításból tevékenyen kivette a részét az OMGE is. A közoktatás terén a **gazdasági ismétlőkölök** jelentős szerepet játszottak, amelynek törvényi háttérét az 1868. évi népoktatási törvény rögzítette (Korábban már történt róla említés).

1896-ban **alsófokú baromfitenyésztési szakiskola** nyílt Gödöllőn gazdasági cselédek részére. Országos hatókörű képzés folyt, amely 1899-ben bővült a **méhészettel** és országos központként működött a későbbiekben. A nagyobb méhészeti gazdaságok szakmunkás ellátottságát biztosította, két éves tanulmányi idő keretében.

A 19. század utolsó harmadában jelentkező gazdasági válság szerkezeti változást indított el a hazai mezőgazdaságban is. A kiutat az **állattenyésztés** mennyiségi és minőségi fejlesztése jelentette. Mindez új feladatok elé állította a magyar agrároktatást is. Kiemelt szerepet kapott a mind nagyobb ütemben kibontakozó fajtaváltás, kiváltképpen a szarvasmarha-tenyésztésben, amely a magyar tarka marha megszületéséhez vezetett és megalapozta a hazai modern tejgazdaság kialakulását. A magyar mezőgazdaság fejlődése az első világháborúig egyet jelentett a magyar állattenyésztés, közte is a szarvasmarhatartás mennyiségi és minőségi javulásával. Az agrároktatásba is bevonult a **tejgazdaságtan** ismereteinek oktatása. **Debrecenben** ez **Gratz Ottónak** köszönhető, aki a 20. század első évtizedében a tanárkar tagja volt az állattenyésztési tanszéken. A tejgazdasági kultúra hazai felvirágzása, a modern tejgazdaság, tejipar megszületése igényt támasztott a szakemberképzésre. Amint említettük, a tejgazdaságtannal, mint tudományterülettel a képzés terén a gazdasági tanintézetek és a földművesiskolák foglalkoztak a kezdeti időszakban. Az **Országos Tejgazdasági Felügyelőség** (1883) kezdeményező lépéseket tett a tejgazdasági ismeretek korszerűsítése és terjesztése terén is, amelyekben szerepet játszott **Egán Ede**. Első lépésként **tejgazdasági tanfolyamokat** szerveztek. 1886-ban már állandó jelleggel működött ilyen Budapesten, Szombathelyen és Gyergyószentmiklóson. Sajnos, szervezési hibák miatt ezek a tanfolyamok 1896-ban megszűntek. Megoldást kínált egy **szakiskolai hálózat** kiépítése, amelynek első színhelye a sárvári uradalomhoz tartozó **Láncpusztán** volt, ahol középfokú iskola kezdte meg működését 1890-ben, kettős feladattal:

1. tejgazdaságok részére tejkezelők, vaj-, sajtmesterek képzése (alsófokú),
2. tejgazdasági üzletvezetők – elméleti és gyakorlati tudással – képzése (felsőfokú).

A tanulmányi idő (1902-ig) 4,5 hónap volt, utána egy évesre emelkedett. A szakiskola 1929-ben, a bérleti jog lejáratá után, **Csermajorba** került át. 1895-ben **Munkács**on és **Gödöllőn** nyílt meg egy-egy **tejmunkásképző** intézet, ahol a hallgatók jártasságot szereztek a tehenészeti munkában, tejgyűjtő állomásokon, a gépek, eszközök üzemeltetésében, a vaj- és sajt készítés fortélyainak elsajátításában. Az egy éves képzés gyakorlati jellegű volt. Hasonló feladatot töltött be az 1897-ben létesített **nagyszécsényi szakiskola** is. **Kisbéren** 1902-ben kezdte meg működését egy **tejmunkásképző** tanintézet, ahonnan tehenes gazdák, tejkezelők és vajmesterek kerültek ki.

Az **erdészeti** terén az **alsófokú** képzés megindítását az **1879. évi XXXI. tc.** (erdőtörvény) sarkallta, amely 1880-ban lépett érvénybe. A törvény szellemében létesítették 1883-ban **Ásotthalmon** (Szeged mellett) az erdészeti tanintézetet, ahol két év elméleti és egy év gyakorlati oktatás révén kaptak szakképzettséget a hallgatók. 1886-ban bővült az iskolahálózat a Temesvár melletti **Vadászerdőn** a **tölgyesek**, **Liptóújváron** a **fenyvesek**, 1893-ban **Görgényszentimrén** pedig a **bükkösök** erdőaltisztjeinek képzését biztosító szakiskolákkal. Az új alapítású intézetekben a korábbiakétól eltérően **vadászattan** elmélete és gyakorlata is szerepelt a tantervben.

Az **1884. évi XVII. tc.** Magyarországon lerakta a **szervezett szakképzés** alapjait, amely csekély módosításokkal, közel négy évtizeden át érvényben volt. Ez a törvény számolta fel a hazai **céh-rendszer**t. A **kertészeti** szakképzés is a törvény hatáskörébe tartozott. A kertésztanulók képzési időtartama három évet vett igénybe. A korábbiaktól eltérően az **iparhatóság** szabadította fel a végzett hallgatókat, az iparos tanoncokhoz hasonlóan (a kertész szakma a többivel azonos kategóriába került). A végzés után **kertészsegédi bizonyítványt** kaptak, majd több éves hazai és külföldi gyakorlat után váltak **alkalmazott kertésszé**. 1884-ben a fővárosi **Magyar Izraelita Kézmű- és Földművelési Egyesület** kertészeti telepe kezdte meg **kertésztanulók** oktatását, amely 1908 után mind jelentősebb lett. A képzési idő három évet vett igénybe, utána **kertészsegéd** képesítő vizsgát tehettek. Az **Istvánfelki** földművelésiskola – 1891-ben megszűnt – helyét a **kertészképző** iskola foglalta el, amely a **Budapesti Gyermekmenhely Egyesület** tulajdonát képezte, **magánintézményként** működött, de az 1901. évi VIII. tc. (állami menhelyek létesítését írta elő) miatt működése csorbát szenvedett és 1903-ban bezárta kapuit.

1899-ben **Baján** nyílt **kertészképző** iskola, kétéves tanulmányi idővel, majd **ugyanott** 1908-ban **kertészsegédi** iskola nyílt, ahova azok iratkozhattak be, akik korábban nem tudtak kertészeti tanulmányokat folytatni. **Középfokú** kertészképző nyitotta meg kapuit 1891-ben **Rákospalotán**, amely szintén két éves oktatási időt vett igénybe.

A **filoxéra** gyors terjedése következtében kiépült a **vincellériskola** hálózat: Bihar-Diószeg (1880), Ménes, Nagyenyed, Pozsony, Sátoraljaújhely, Tapolca, Tarcsl, Pécs-Mecsekalja (mind 1880-ban). Ezek az intézmények gyakorlati gazdák és egyéb más foglalkozásúak számára nyújtottak ismeretet a veszedelmes kártevő elleni védekezésben, amelyet egy éves tanfolyamként alapított az FM. További létesült az évtized végén, így 1898-ban **Egerben**, Szőlészeti és Borászati Szakiskolaként – három éves képzés: vincellér, pincemester –, 1900-ban **Kecskemét-Miklós-telepen**, hasonló megnevezéssel. 1901-ben **Budafokon** nyílt meg a **középfokú** pincemesteri szakiskola, három éves képzéssel. A főváros 1906-ban **Zuglóban** életre hívta a **Kis-Zuglói Gazdasági Ismétlőiskolát**, amelyet 1909-ben **önálló** gazdasági népiskolává szerveztek át.

1903-ban a **kertészképzés** – östermelő foglalkozásként – a Földművelésügyi Minisztérium fennhatósága alá került, amelyet később a **91.480/1907. FM. sz.** rendelet határozott meg.

A **középfokú kertészeti szakoktatás** terén is változások történtek ebben a korszakban. Bár a filoxéra pusztítása elsőbbséget adott a szőlészeti- és borászati képzés kiépítésének, de egyúttal célszerűnek látszott az is, hogy a kipusztult szőlőterületeken elinduljon a **gyümölcs- és zöldségtermesztés**, de ennek azonban hiányzott az oktatási háttere. Az FM ennek érdekében elhatározta, hogy a vincellériskolát **kertészeti tanintézet**té alakítja át. 1876-ban **Entz Ferentől** átvette az igazgatói posztot rudinai Molnár István és a helyileg egyesített intézmény 1878-ban nyílt meg. De az OMGE anyagilag nem tudta támogatni a fejlesztést és az akkori Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium **Budapesti m. kir. Állami Vicellérképezde** néven 1881 elején **állami kezelésbe** vette, s egyúttal megtörténtek az első lépések a tanintézet átalakítását illetően. Az új tanintézet szervezeti szabályzatának kidolgozásánál a vilvorde-i és a versailles-i intézeteket vették alapul. A **M. kir. Kertészeti Tanintézetet** 1894-ben adták át rendeltetésének. A **tanári kar** az ország szakembereiből állott. A három éves képzés során dísz- és tájkertészetben, gyümölcsstermesztésben, zöldség- és szőlőtermesztésben, valamint hajtásban (nevelésben) szereztek jártasságot a hallgatók. A három éves képzéssel párhuzamosan egy éves **kert- és szőlőmunkás tanfolyamot** is szerveztek. A tanintézet az elméleti kérdésekben is hallatta hangját és szerzett nemzetközi elismerést. 1907/8-ban **átszervezték** a tanintézetet, és előképzettségként megkövetelték a **középiszkola** hat osztályának elvégzését és egy éves **kertésztanulói gyakorlatot**. Így a végbizonyítvány helyett **műkertészi oklevelet** adtak ki a hallgatóknak. A **kertészsegéd-képzést** a már korábban említett **bajai** kertész-iskola hatáskörébe utalták. A tanári kar 1911-ben

megjelentette a „*kis kertész*” című tankönyvet, amely a hallgatók elméleti ismereteit foglalta össze. Az intézet szerkesztésében indult meg 1891-ben a *Gyümölcskertész* című kétheti szaklap, amit 1912-ben a *Kertészet* című, szintén kétheti folyóirat váltott föl. A korabeli magyar kertészeti szakoktatás nemzetközileg is elismert formálói közé tartozott *Angyal Dezső* (1852–1936), *Mohácsy Mátyás* (1881–1970), *Lázár Imre*, akik messzemenően megoldották a tanintézet előtt álló feladatokat, egyrészt a kertészeti szakoktatás létrehozását, másrészt a gyümölcsészet és a kertészet hazai fejlesztését.

A szakoktatásnak három formája volt:

1. kertészképző (három éves)
2. kertmunkásképző (egy éves)
3. rövidebb időtartamú tanfolyamok

1898-ban a Kertészeti Tanintézethez csatoltak a budaörsi, kincstári tulajdonban lévő területből 64 kat. holdat, ahol az *ország legnagyobb törzsgyümölcsösét* alakították ki. Külön említést érdemel még az 1892-ben megnyílt *felsőbb szőlő- és borgazdasági tanfolyam* az Ampelológiai Intézet keretében, ahol kerületi *szőlészeti* és *borászati felügyelőket* képeztek egy éves tanulmányok során. Ezt elsősorban okleveles gazdák és kertészek részére hozták létre. A tanfolyam sikeres elvégzése után 200 kat. holdnál nagyobb területű szőlők kezelésére, továbbá állami szőlészeti és borászati szakszolgálat ellátására voltak jogosultak.

Az *állatorvosképzés* intézményi hátterének fejlődése töretlen volt. A Debrecenből elkerült *Tormay Béla* kiváló szervezői munkájának köszönhetően, az uralkodó 1875. szeptember 22-én hagyta jóvá az intézmény új szervezeti felépítését, amely 1875–1890 között volt érvényben. Tormay Béla vezetése alatt Magyar kir. Állatorvosi Tanintézet néven működött. A felvétel feltételének számított a betöltött 17. életév és a sikeres felvételi vizsga. Az utóbbi alól felmentést kaptak azok, akik 6 gimnáziumi osztályt vagy vele egyenrangú középiskolát elvégeztek. A képzés időtartama három évet vett igénybe. Az idő folyamán bővült az oktatott tárgyak köre és a tananyag mennyisége. Az előadások magyar nyelven folytak. Tetemes volt a gyakorlati órák száma, beleértve a laboratóriumi munkát, állatvásárok, vágóhidak látogatását, járványos kórokozók helyszínelését, stb. Az elsajátítandó anyag a következő fő szakterületeket foglalta magába: bonctan, élet- és természettan, kór- és gyógyszer-tan, állattenyésztés-tan, belgyógyászat, sebészet, patabetegségek. 1881-ben átadták az intézmény új épületegyüttesét a Rottenbiller utcában. Olyan kiválóságokat tudott magáénak, mint *Tolnay Sándor*, *Zlamál Vilmos* (ő volt az első országos állatorvos), *Tormay Béla*, stb., akiknek méltó utódja volt *Hutýra Ferenc*, akinek 1890-ben megírt: *Állatorvosi szakoktatásunk reformja* című tanulmánya jelentős lökést adott az intézmény újabb reformjának kidolgozásához. Az új szabályzat 1890 őszén lépett hatályba, egyúttal megváltozott az intézmény elnevezése is: *M. kir. Állatorvosi Akadémia*, egyúttal a képzés ideje is négy évre emelkedett. A felvételi korhatárt leszállították 16. évre. A „rendes hallgatók” oklevelet kaptak, a „rendkívüli hallgatók” erre nem tarthattak igényt. *Darányi Ignác* (FM) minisztersége idején *M. kir. Állatorvosi Főiskola* (1899–1933) néven szolgálta a hazai állategészség ügyét. Az intézmény élén már rektor állt. A tantárgyak száma bővült, önállósódó szakokkal. 1906-ban a főiskola megkapta a *doktoravatás* jogát, amely azonos volt az egyetem által adott doktori címmel. 1905-ben rendezték a *hivatásos katonai állatorvosok* képzésének ügyét is. 1919-ben a kormány kinyilvánította, hogy „... a budapesti állatorvosi főiskola *egyetemi jellegű*, a tudományegyetemekkel és a műegyetemmel egyenlő rangú intézmény” (*Kotlán S., 1941*).

A felsőfokú szakoktatásnak *egyetemi fakultás keretében* történő megvalósulása iránti törekvés az *1920. évi XXXI. tc.* alapján az ún. egyetemi *közgazdaságtudományi karnak* a megszervezés-

sével valósult meg, noha a kérdés ezzel sem jutott nyugvópontra. Különböző szempontok mérlegelése után a legtágabb értelemben vett *felsőgazdasági szakoktatás* egységes vezetése és szervezése érdekében a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium felügyelete alá került, s az *alkalmazott gazdaságtudományok* oktatásának törvényes háttérét az *1934. évi X. tc.* szabta meg. (Részletes ismertetés később!) A másfél évtizeddel később létrehozott új intézmény nem aratott osztatlan sikert az állatorvosi közvéleményben, aminek hangot adott *Marek József* is a felsőházi vitában. A korabeli értékelések szerint az intézkedés *megtorpanást* jelentett a hazai állatorvosképzés fejlődésében.

A mezőgazdasági szakoktatás Magyarországon a 20. század fordulóján

Már korábban is utaltunk rá, hogy a hazai mezőgazdasági szakoktatás újabb és újabb *vitát* váltott ki az agrárszakemberek és a közoktatás képviselői körében. Az FM különböző intézkedésekkel igyekezett a problémát megoldani. Az **1874. évi reform** után sem csillapodott le a hangulat, ami hátráltatta az egységes, egymásra épülő szakoktatás szervezeti felépülését, hiszen aránytalanságokat takart. A gazdasági tanintézetek *egységes tanulmányi szabályzatának* megteremtése – **22.924/1889. FM. sz. rendelet** – mintegy előkészítette a **72.445/1906. FM. sz. rendelet** kibocsátását, amely Magyaróvár (1874) után **Debrecennek, Keszthelynek, Kassának** és **Kolozsmonostornak** is *akadémiai rangot* adott, ahol 3 éves képzéssel okleveles gazdákat képeztek. Az 1906. évi felsőoktatási reform azonban bizonyos tekintetben csupán *formális* volt, amely már abban is megnyilvánult, hogy az FM nagyobb *anyagi áldozatok nélkül* kívánta megvalósítani. A négy tanintézet akadémivá történő alakítása a legalapvetőbb *személyi* és *tárgyi feltételek* biztosítása *nélkül* ment végbe. S ami óriási hibát jelentett, az az volt, hogy ezzel a lépéssel a magyar agrároktatási hálózat *csonkává* vált, hiszen hosszú időre *középfokú intézmények nélkül* maradt, és csak 1922-ben kezdték meg működésüket a VKM kezdeményezésére.

Buday Barna úgy vélekedett, hogy a rangemelés önmagában kevés, ha minden marad a régi-ben. Hasonló véleményt fogalmazott meg **Zalka Zsigmond** is, aki a kassai akadémiának volt az igazgatója. A szembetűnő hiányosságok megmutatkoztak a tanárok száma és felkészültségük terén. Kivételt egyedül Magyaróvár jelentett. A 19. század közepétől mind gyakrabban hangzott el egy *önálló mezőgazdasági egyetem* létesítésének az igénye (**Tormay Béla, Hutýra Ferenc, Darányi Ignác** részéről). Míg a 19. század végén az FM-ben a szakoktatás irányítói *gazdasági szakemberek* voltak, addig a 20. század fordulóján az irányítás a *jogászok* kezébe került. Az más kérdés, hogy a hazai közgondolkodásban mindig létezett egy olyan *törekvés*, amelyik a hazai mezőgazdaságnak, a nemzetgazdaságban betöltött szerepéhez méltó *oktatási súllyal* rendelkezzen, legalábbis *felső* szinten (az universitás elvének érvényesítése!). Erre példa a **Magyaróvári Gazdasági Akadémia**, amely 1914-ben kapcsolatba került a **Pozsonyi Egyetemmel**, a jogi ismereteket illetően. Így a pozsonyi oktatók bizonyos jogi tárgyakat adtak elő a gazdasági akadémián, másrészt akik jogi végzettséget is kívántak szerezni az akadémia befejezése után, azaz Pozsonyban folytatták tanulmányaikat.

Ami a *közoktatás* és a *szakoktatás* kapcsolatát illeti, a 20. század fordulóján sem volt mentes *aránytalanságtól*. De ugyanez jellemezte a szakoktatás egyes szintjei között lévő helyzetet is. Amíg felső szinten az *agrártudományok* és a *mezőgazdasági kísérletügy* kiemelkedő egyéniségeket és tudományos eredményeket tudott felmutatni – ami később hozzájárult a gazdasági tanintézetek főiskolai rangra való emeléséhez –, addig az *alsóbb* szintű oktatás jószerével népi iskolai problémaként vetődött föl, különösen ami a parasztság gazdasági képzését illeti.

Az *első világháború előtt* az akadémiák és a földművesiskolák szinte kizárólag a *nagyüzem* (birtok) igényeit elégítette ki. Középszinten a polgári iskola nem oldotta meg a paraszti szakoktatást, ugyanakkor nem működött középfokú tanintézet. Továbbá a népi iskolai hálózat sem volt alkalmas ebben az időszakban ilyen elvárások teljesítésére. Vagyis a *nagybirtok* számára folyt a *gazdatisztek* és *munkavezetők* képzése, a *paraszti gazdálkodás* viszont nélkülözötte a számára nélkülözhetetlen szakismeret megszerzésének *intézményi hátterét*.

A szakoktatás költségvetési támogatásából aránytalanul *kevés összegre* rúgott az *agrároktatás* részesedése. Hiszen 1913-ban a szakoktatásra költött 11,3 millió koronából csupán 4,2 millió korona jutott az agrároktatásnak.

A 20. század első évtizedeiben, ha a korábbiakhoz képest lassabb ütemben is, de bővült az *alsófokú szakoktatási hálózat*. 1908-ban tejmunkásképző iskola nyílt **Csákváron és Szabadkán**, ahol egy éves képzést kaptak a gazdák. 1908-ban a fővárosban megnyílt az **Országos Magyar Nőnevelő Intézet**, ahol 3 éves *háztartásvezető* ismeretek megszerzésére volt lehetőség. 1912-ben **Putnokon** kezdte el működését egy háztartásitan, amely később vándortanfolyammá alakult, ahová gazdálányok jelentkezését várták.

Tovább bővül a *tejgazdasági szakiskolák* száma is, amelyek legtöbbjében *időszakos* képzés folyt. Így 1911-ben Sárváron *tejgazdasági ellenőri tanfolyam* kezdte meg működését okleveles gazdák, szakiskolát végzetek és érettségizettek számára. A végzés után elsősorban szarvasmarha-tenyésztő egyesületekben, magángazdaságokban hasznosították ismereteiket. A *tanfolyamok más ágazatban* is elterjedt oktatási formának számítottak: **Budaörs** (1912): *kertmunkásképző*, **Putnok** (1913): *háztartási* iskola (1922-ben három éves intézménnyé alakult). A *méhész* szakmunkások képzését a **104.141/1913. FM. sz.** rendelet szabályozta, amelynek színtere a gödöllői méhészeti gazdaság volt. 1917-ben – leányok számára – Budapesten, a Maglódi úton *Kertgazdasági Szabadiskola* nyílt, ahol a képzés vezérelve a háztartásra szorított.

A közoktatásnak a mezőgazdasághoz fűződő kapcsolatát erősítette a **60.764/1896.**, majd a **66.569/1902. FM. sz.** rendeletek közzététele, amelyek révén – a már korábban említett – az országban egymás után nyíltak meg a *gazdasági ismételőiskolák* és a *szaktanítós gazdasági ismételőiskolák*. Ez utóbbiak oktatói gárdáját kezdetben a tanító/nő/-képzők készítették fel, másrészt a földművesiskolák által szervezett nyári tanfolyamok. A VKM és az FM közti megállapodás **Komáromban** férfiak, **Kecskeméten** pedig nők részére nyitotta meg kapuit a szaktanító/nő/ hallgatók részére. Ezeknek a *középfokú* intézeteknek a célja okleveles, tanító/nő/k *gazdasági* és *háztartásbeli* ismeretekben való továbbképzése, amely két évet vett igénybe. Az oktatásban a *gyakorlaton* volt a hangsúly.

Az 1867–1918 közötti korszakot tekintve – minden zökkenő ellenére – a magyar mezőgazdasági szakoktatás fejlődési pályán volt. A magyar államiság egy szakasza azonban lezárult az első világháború kitörésével. Az addig elért eredmények, illetve hiányosságok az alábbiakban foglalható össze:

- 1./ aránytalanul magas volt a felsőfokú intézmények száma: állatorvosi főiskola, 5 gazdasági akadémia, 1-1 szaktanító képző intézet, 1 tejjüzemiüzletvezetői tanfolyam;
- 2./ az 1906. évi szakoktatási reform után az agrároktatás középfokú tanintézetek nélkül maradt;
- 3./ a mezőgazdaság súlyához képest kevés alsófokú mezőgazdasági szakiskolával rendelkezett.

A 19/20. század fordulója táján az FM kormányzat egyre nagyobb gondot fordított a gazdálkodási ismeretek *iskolán kívüli* terjesztésére, ami azonban nem szüntette meg, esetleg enyhítette az alsófokú szakképzés hiányosságait. Ezek közé sorolhatók az alábbiak:

- 1./ a gazdasági egyesületekben tartott *népies gazdasági előadások* (a két világháború között is létezett);
- 2./ a magyaróvári akadémia és a többi gazdasági tanintézet tanáraiból megalapított *gazdasági tanácsadói bizottságok* (68.352/1896. FM. sz. rendelet);
- 3./ az 1897-től életre hívott, 8–10 kat. hold kiterjedésű *mintagazdaságok*;
- 4./ a **13.352/1896. FM. sz.** rendelettel létrehozott *Mezőgazdasági Múzeum* (1897-ben nyílt meg);

5./ az FM 1906–1907-től **gazdasági vándorkönyvtárakat** létesített és a minisztérium ingyen kiadványokkal látta el őket.

A **24.381/1899. FM sz.** rendelet előírta, hogy a vándortanítóknak a **népies gazdálkodás** körében tartott előadásokon kívül kötelesek voltak a téli hónapokban **téli gazdasági** tanfolyamokat is tartani.

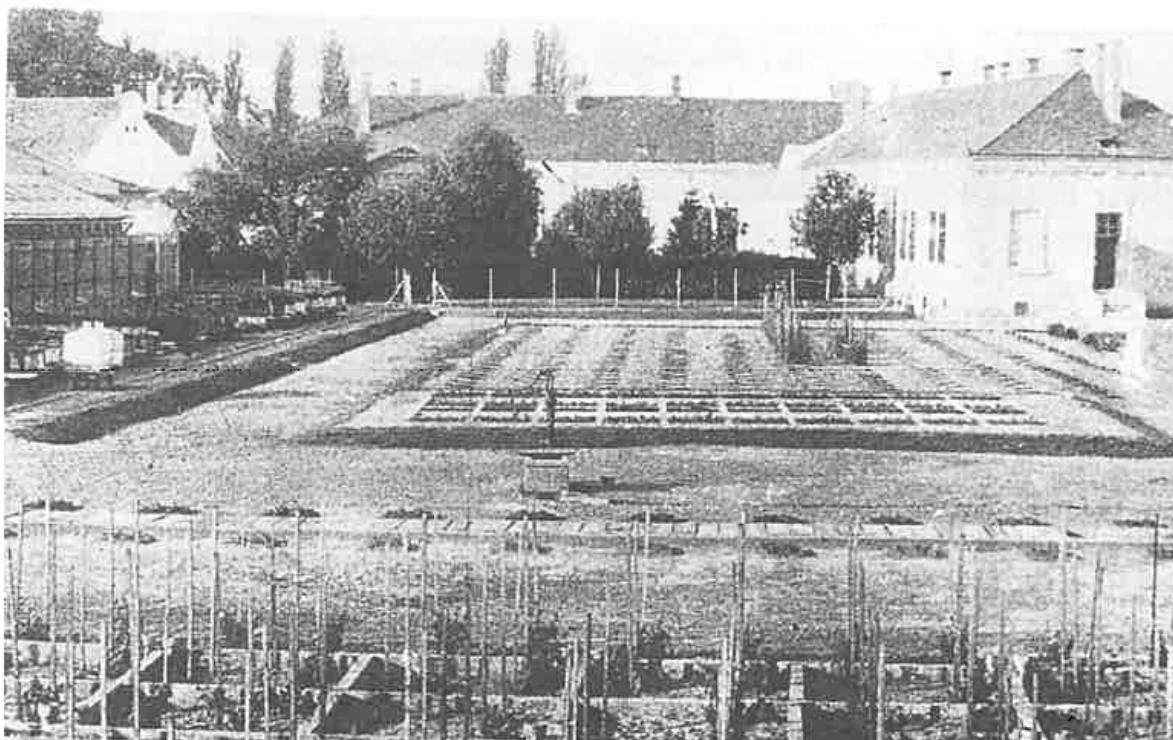
A **mezőgazdasági szakirodalom (könyv és folyóirat)** a szakoktatáson kívül segítette az önművelést, az iskolán kívüli szakismeret terjedését. Az 1867. évi kiegyezés után megélénkült a mezőgazdasági könyvkiadás. A gazdasági szakírók jelentős része oktatott valamelyik tanintézetben, sőt közülük jónéhány a korszak hazai agrártudományának is meghatározó egyénisége volt. Különösen bővelkedett tudós-tanárban **Magyaróvár**, amely hosszú időn keresztül a magyar agrártudomány művelésének és oktatásának az egyik legjelentősebb fellegvára volt a Kárpát-medencében. (A későbbiekben külön fejezetben foglalkozunk vele.) Hasonló szerepet töltött be a **mezőgazdasági szaksajtó** is, amely – a megjelentetés pénzügyi nehézségei és az érdeklődés hullámzó volta miatt – több-kevesebb sikerrel, de megfelelt feladatának. **Sporzon Pál** írja 1870-ben: „A gazdasági szaklapok csak akkor leendnek azzá, amivé lenniük kellene – hathatós tényezőkké a szakismeretek terjesztésének, a tapasztalatokban gazdagodásának –, ha azokat nem csak tehetően, de szellemileg és erélyesen istápoljuk, ha magunkat egyaránt tanulók és tanítók gyanánt tekintjük, kik szintoly köszönettel fogadjuk mások tanácsait, mint készséggel közöljük saját tapasztalatainkat ...”. A neves szakember a szaksajtónak kettős közvetítő szerepet – folyamatosan és gyorsan – egyrészt a *tudomány* oldaláról a *gazdálkodás felé*, másrészt a *gyakorlati* tapasztalatnak a megjelenítését, mint bizonyos értelemben való visszaigazolást, a *tudományos kutatás felé*. A korszakot fémjelzi többek között pl. a **Falusi Gazda, Kertészgazda, Magyar Gazda, Gazdasági Lapok, Erdészeti Lapok, Borászati Lapok, Köztelek**, stb. heti-havi folyóiratok, csak a legjelentősebbeket említve.

A mezőgazdasági szakoktatás szempontjából számos olyan törvény, intézkedés született, amely befolyásolta, módosította a szakképzés eredeti formáját Ezen a téren fontos törvények, rendeletek születtek, amelyek irányt szabtak a képzés szakmai minőségének. Megemlítenéd az az ún. **erdőtörvény** (1879. évi XXXI. tc.), amelynek 37. §-a előírta a szakképesítéssel rendelkező **erdőőrök** alkalmazását. A **filoxéra** 1877-ben tünt fe Pancsova környékén. Gyorsan terjedt el az ország szőlő- és borvidékein. Ez megszabta a **kertészeti szakoktatás** feladatait, tovább erősítve a színvonalat. A közép- és nagybirtokon sok helyen – megtakarítás címen – elzárkóztak gazdatisztek alkalmazásától. Ez indította az OMGE-t és az FM-t arra, hogy törvényi előírásokat léptessen életbe. Ennek kapcsán született meg az **1900. évi XXVII. tc.**, amely előírta az **okleveles gazdatisztek** alkalmazását. Mindez hatással volt a tanintézetekben folyó szakképzésre is. A századforduló után számos olyan törvény született, amely az ágazat minőségi színvonalát érintette. Az **állattenyésztés** fejlesztéséről szólt az **1908. évi XLIII. tc.**, a **közlegelők** kérdésének rendezésére irányult az **1894. évi XII. tc.**, az **1894. évi V. tc.**, s az **1908. évi XXXIX. tc.** Végül az **1913. évi X.tc.**, az **osztatlan közös legelők** hasznosításáról. Noha szorosabb értelemben nem a gazdálkodás színvonalára hatott, de a társadalmi feszültség oldását szolgálta az **1907. évi XLV. tc.**, a gazda és a gazdasági cseléd közötti jogviszony rendezése (az ún. cselédtörvény).

Az 1867–1918 közötti korszakban intézményesedett a **magyar kísérletügy**, amely nagyban befolyásolta úgy a mezőgazdasági szakoktatást, mint a magyar agrártudomány fejlődését. Kezdetben csak a felsőfokú szakoktatási tanintézetek kebelén belül, az egyes **tanszékek tanárai** foglalkoztak tudományos kutatással, jóllehet az FM létrejötte előtt is működött már **néhány** önálló kísérleti intézet. Az országos hatáskörű hálózat kialakulása az **1890–1914** közötti évekre esett. Az FM által szorgalmazott kutatások a hazai mezőgazdaság korszerűsítését hivatottak

szolgálni, egyúttal közvetlenül a gyakorlati termelést is befolyásolták, a *szakvélemények, szaktanácsadás* révén. Az *1889 előtt* létesült kísérleti intézetekről már történt említés, de a nagy *fellendülés* ezen a téren az *1890-es évektől* tapasztalható az első világháborúig. Az *FM* közvetlen felügyelete alá az alábbi intézetek tartoztak:

- 1./ Rovartani Állomás (1890) Budapest
- 2./ Növénytermelési Kísérleti Állomás (1891) Magyaróvár
- 3./ Országos Kémiai Intézet és Központi Vegykísérleti Állomás (1892) Budapest
- 4./ Madártani Intézet (1893) Budapest
- 5./ Állatélettani és Takarmányozási Kísérleti Állomás (1896) Budapest
- 6./ Dohánytermelési Kísérleti Állomás (1897) Debrecen
- 7./ Központi Erdészeti Kísérleti Állomás /+4 külső erdészeti kísérleti állomás/ (1897) Selmecbánya
- 8./ Növényélet- és Kórtani Állomás (1898) Magyaróvár
- 9./ Gyapjúminősítő Intézet (1898) Budapest
- 10./ Szeszkísérleti Állomás (1899) Kassa
- 11./ Tejgazdasági Kísérleti Állomás (1901) Magyaróvár
- 12./ Halélettani és Szennyvíztisztító Kísérleti Állomás (1906) Budapest
- 13./ Kender- és Lentermelési Szakintézet (1906) Budapest
- 14./ Szőlő –és Borgazdasági Központi Kísérleti Állomás (1907) Budapest
- 15./ Vetőmagtermesztési Intézet (1909) Magyaróvár
- 16./ Szeszkísérleti Állomás (1909) Gödöllő
- 17./ Növénynevelési Intézet (1910) Magyaróvár

Országos Növénytermelési Kísérleti Állomás

A nevezett intézetek működésének összhangját az 1897-ben létesített **Mezőgazdasági Központi Bizottság** biztosította, majd 1914-ben a helyébe lépő **Mezőgazdasági Kísérleti Tanács**. Már 1898-ban útjára indult a **Kísérletügyi Közlemények** című periodika, amely a tudományos eredmények fórumát jelentette. „A Földművelésügyi Minisztérium 1905-ben szervezett kísérletügyi osztálya néhány év alatt az egész világon a negyedik rangra emelte kísérletügyünket” (Takács I., 1989). Ebben szerepet játszott **Dégen Árpád** 1927-től. Őt megelőzően az érdem **Darányi Ignácé** (1849–1927), aki ezen a téren is kimagasló munkát végzett, 1895–1903 és 1906–1910 között tartó minisztersége idején. Darányi Ignác beiktatásakor kijelentette: „... a **gazdasági tanügynél** nem kevésbé fontos a **gazdasági kísérletügy**. Ezt az ügyet is fejleszteni kívánom, s a központból kívánom vezetni” (Fehér Gy., 1994). A mezőgazdasági tanügy és kísérletügy terén a fejlett nyugathoz viszonyítva, jelentős eredményeket mutatott föl Magyarország. Noha a világ első mezőgazdasági kísérleti állomása 1843-ban – **Rothamsted** – létesült, amely tartamkísérleteivel tűnt ki. A korabeli angol mezőgazdasági kutatások sajátossága közé tartozott, hogy a szakirányú **felsőoktatási intézetek** is végeztek kutatói munkát az egyes szakterületet képviselő **kísérleti intézetek** mellett. Mindamellett időben jóval megelőzték a kontinenst, ahol később vált gyakorlattá a kutatások **állami támogatása**. Hazánk ezen a téren a középmezőnyben foglalt helyet, amely elsősorban az **időbeli késést** jelenti. A magyar mezőgazdasági kutatások színterei kezdetben hasonlítottak az amerikai és a német gyakorlathoz, ahol a kutatóintézetek a **mezőgazdasági szakoktatásra** épültek, amelyek a kutatás mellett a minőség-ellenőrzés **hatósági** feladatait is ellátták.

A hazai megkésett kísérletügyet ennek ellenére a nemzetközi tudomány számon tartotta, hiszen már az 1860-as évektől az első világháborúig a magyar mezőgazdaság **kiváló tanárokat**, egyúttal **kutatókat** adott a magyar, sőt a nemzetközi agrártudománynak:

Balás Árpád (1840–1905) az első rendszeres szántóföldi növénytermesztési szakkönyv írója.

Cselkó István (1847–1930) a hazai takarmányozásban jeles művelője.

Cserháti Sándor (1852–1909) a fő érdeklődési köre a földművelés és a szántóföldi növénytermesztés volt. Nevéhez fűződik a magyar intézményesített növénynemesítés megindítása.

Deininger Imre (1844–1918) növénytermesztésben volt érdeklődési területe, egyúttal a hazai archeobotanika megteremtője.

Entz Ferenc (1805–1877) a magyar kertészeti termelés, -oktatás jeles képviselője.

Faber Sándor (1847–1933) a szójatermesztés hazai meghonosítója.

Gyárfás József (1875–1965) növénytermesztési szakember, a dry farming hazai megteremtője.

Hensch Árpád (1847–1913) a korszerű mezőgazdasági üzemtan egyik hazai megalapozója.

Hutýra Ferenc (1860–1934) az állatjárványtan kiváló kutatója, oktatója.

Kodolányi Antal (1835–1910) kiemelkedő szerepet játszott az agrárképzés korszerűsítésében.

Kosutány Tamás (1848–1915) agrokémikus, a magyar búza, -liszt szakértője.

Linhart György (1844–1925) a hazai növénykórtan megteremtője.

Máday Izidor (1839–1925) gazdaságpolitikus.

Rudinai Molnár István (1850–1920) a hazai gyümölcsstermesztés egyik újjászervezője.

Rodiczky Jenő (1844–1915) a magyaróvári „nagy tanári kar” tagja, kiváló szakíró.

id. Sporzon Pál (1831–1912) az egyik legsokoldalúbb szakember a hazai agrárkultúrában.

Thallmayer Ottó (1847–1921) a mezőgazdasági gépészet kitűnő művelője.

Tormay Béla (1838–1906) állatorvos, állattenyésztő, szakoktatás-szervező és irányító.

Török János (1809–1874) a reformkor oktatásszervezője, a mezőgazdasági ismeretterjesztés megalapozója.

Az **oktatás-kutatás** kettőssége a 19. század második felében az 1920-as évekig **Magyaróvárhoz** kötődött. Mint látható, ez nemcsak a tanári kar szakmai felkészültségében, hanem a kutatói munkában is érvényesült. Javította az intézmény megítélését az is, hogy 1884-ben megszűnt a német nyelvű oktatás és a legendás tanári kar megszületése, amely Balás Árpád igazgatósága alatt formálódott ki. A fentiekben említett szakemberek jórésze az akadémián oktatott, amely később sem veszített szakmai fényéből. Természetesen az ország többi tanintézete is jó megítélés alá esett – a hazai körülmények között –, amelyet elősegített a szaktanárok cseréje, áthelyezése. Amire példa, többek között **Grábner Emil** (1878–1955), **Gratz Ottó** (1879–1956), **Kerpely Kálmán** (1864–1940) (munkásságának tetemes része **Debrecenhez** kötődik!), **Hankóczy Jenő** (1879–1939), **Surányi János** (1886–1965), **'Sigmoid Elek** (1873–1939), stb.

„Óvár a korban fogalommá, a felzárkózásra törekvő magyar mezőgazdaság jelképévé vált” (Fehér Gy., 1994). Ami az első világháborúig terjedő korszak hazai mezőgazdaságtudományát illeti, annyi bizonyos, hogy a modern gazdálkodás útjára lépő magyar agrártermelés nem tudta volna elérni azokat az eredményeket, ha nincs megfelelő színvonalú **mezőgazdasági szakoktatás**, ha nem válik önállóvá a **mezőgazdaságtan** (agronómia), az **agrárkutatás** – kutatási hálózat megszervezése –, és rendelkezésre nem állnak a nemzetközi rangot képviselő **magyar tudós-tanúrok**. „A **mezőgazdasági kísérletezés** megelőzte a műszaki és természettudományi kutatás más ágait, ahol lényegében csak **1945 után** indult meg szervezett formában” (Fehér Gy., 1994).

A mezőgazdasági szakoktatás külföldön (19. sz. vége – 20. sz. első fele)

A hazai gazdasági szakoktatás az 1890-es években a megújítás jegyében telt el. Az **5171./IV.I. 1897. sz.** miniszteri rendelet megbízta **Linhart Györgyöt**, a magyaróvári akadémia tanárát egy **nyugat-európai tanulmányút** megtételére, amelynek célja néhány jóhírű gazdasági tanintézet felkeresése és működésük tanulmányozása. Linhart György azon a **véleményen** volt, hogy a „gazdasági főiskolák közül a jogos követelményeknek egy sem felel meg, és ezért ezen főiskolák közül, tekintve a mi viszonyainkra, **egy se állítható fel példaképül**”. Ezzel is utalt a mezőgazdasági szakoktatás magyar hagyományaira (Linhart Gy., 1900). A meglátogatott nyugat-európai szakképző intézmények között számos jóhírű működött akkoriban, így a **Müncheni kir. Technikai Főiskola Gazdasági Tanszéke**, amely 1872-ben létesült, és kizárólag elméleti képzés folyt. A **Zürichi Műegyetem Gazdasági Tanszéke** (erdészettudomány is) 1871-ben kezdte el tevékenységét. Noha önállóan működött – politechnikum volt –, szoros kapcsolatban állt a műegyetemmel. Ez utóbbinál a felvételi vizsga egy részét elengedték azoknak a hallgató-jelölteknek, akik gazdasági tanintézetben vagy földművesiskolában végeztek. Ebbe a körbe tartoztak azok is, akik gazdaságban hosszabb időt töltöttek el gyakorlati munkával. A diplomához hozzátartozott írásbeli záródolgozat elkészítése. Nagyhírű intézet volt a **Hohenheimi Gazdasági Akadémia**, amely 1818-ban nyitotta meg kapuit, egyidőben Magyaróvárral. Többszöri átszervezéssel, 1847–1881 között erdészeti-gazdasági akadémiaként működött (Szávai F., 1996). „Egész Európában nincsen olyan gazdasági főiskola, amely a gyakorlati segédeszközökkel és az ehhez szükséges területekkel olyan mérvben van felszerelve, mint a hohenheimi akadémia” (Linhart Gy., 1900).

A **gazdasági főiskolát Párizsban** 1876-ban adták át rendeltetésének, amely az ottani FM felügyelete alatt állt. A gyakorló szakemberek mellett gazdasági tanárképzés is folyt, sőt a szakigazgatás terén dolgozó hivatalnoki kar számára is igénybe vehették. Ezen felül mezőgazdasági kísérleti állomások vezetőgárdájának felkészítése is hozzátartozott az intézmény profiljához, továbbá az élelmiszeripar szakemberei is felkészültek mezőgazdasági ismeretekből.

A **Poppelsdorfi kir. Gazdasági Akadémia** (Bonn mellett) a porosz FM felügyelete alá tartozott. Noha önálló volt, a **Bonni Frigyes-Vilmos Egyetem** kötelékébe tartozott. Megalakulása 1847-ben következett be. Általában a nyugat-európai intézményeknél gyakorlat volt, hogy a képzés nem szűkölt be kizárólag a gazdálkodási képzésre, mert pl. aki az akadémia rendes hallgatója volt, **kötelező** volt számára a bonni egyetem **bölcsészeti karára is** beiratkozni.

A Berlini Gazdasági Főiskola 1881 óta működött, szintén a porosz FM felügyelte. Az intézményi átjárhatóság – a többi német oktatási intézményhez hasonlóan – működött. Amint **Magyarországon** csak a **20. században** kezdett terjedni az **egyetemi karként** működő **mezőgazdasági képzés**, addig a **németeknél** már a **19. század második felében** elterjedt megoldásnak számított. Minderre példa a **hallei gazdasági főiskola is**.

1867-ig a Magyaróvári m. kir. Gazdasági Tanintézet egyedül képviselte a Habsburg-monarchiában a felsőbb szintű mezőgazdasági szakoktatást. A **Hochschule für Bodenkultur** (népszerű nevén: BOKU) megalapításáról a végső döntés 1872. április 3-án született **Bécsben**. A létesítmény alapítását hosszadalmas szakmai viták előzték meg. Fenntartását az állam vállalta magára, s feladatának tekintette, hogy a mezőgazdaság és az erdészet területén a legmagasabb szintű képzést nyújtsa. Ezen a főiskolán, amely Halle-t tekintette mintának, kezdettől fogva számos tudományterület volt jelen, de már akkoriban is fölismerhető volt a biológia-ökológia,

természettudományok-műszaki ismeretek és a szociál-gazdaságtudomány hármasságának jelenléte. A szakirányultság terén a mezőgazdaság, erdészet, kultúrtechnika, vízgazdálkodás élvezett elsőbbséget. 1945-től tovább bővült az intézmény oktatási profilja. Az átjárhatóság lehetősége a német intézményekhez volt hasonló. Az átjárhatóság nemcsak a tudományegyetemek felé volt nyitott, hanem pl. a bécsi gazdasági főiskolán a gazdasági tanintézetek tanárai, kertészeti, gyümölcsstermesztési iskolák oktatói, sőt középiskolai tanárok is tehettek **képesítő** (tanári) vizsgát (Szávai F., 1996).

Az **Amerikai Egyesült Államokban** a gazdasági főiskolák nem képeztek gazdatisztekét, és az ilyen típusú intézmények a tudományegyetemek fakultásaiként működtek. Az USA-ban a gyakorlatot a hallgatók magángazdaságokban szerezték meg. Az amerikai gazdasági főiskolákon főleg a specialisták képzése folyt. A tengerentúli oktatási rendszerben könnyen megoldható kérdésként jelentkezett a gazdasági tanárképzés. Az itteni gazdasági főiskolák egyúttal az agrártudomány központjai is voltak, vagyis a kísérletügy a főiskolák égisze alatt végezte feladatát. A képzési időt általában csak azok hallgatták végig, akik gazdasági tanári pályára készültek, vagy kísérleti intézetekben óhajtottak dolgozni. Már a 19. század végén híres volt mezőgazdasági fakultásáról a **Cornel Egyetem**. A magyar gazdasági tanintézeteknek felelt meg a viszonylag nem nagyszámú **Agricultural College**, ahol kizárólag gyakorlati képzés folyt. Az 1890-es években honosult meg az ún. **Farmer's Institut** intézménye, amely megfelelt az OMGE által létesített téligazdasági tanfolyamoknak. Az USA-ban a korszerű gazdálkodás elveinek terjesztésében komoly szerepet játszottak a kísérleti állomások, ugyanis ezek felvállalták a farmerek képzését is. A mezőgazdasági kísérletügy szabályozását célozta az 1887. évi ún. Hatch Act, amely kimondta azt, hogy abban a szövetségi államban, ahol nincs **agricultural experiment station**, ott létesíteni kell. Az állomásokhoz tartozott egy **mintafarm** is. Az általános kísérleti állomásokon kívül működtek egy-egy növény termesztésére **szakosodott intézetek** is, pl. cukorrépa, cukorcirok, stb. Az USA-ban járt Szilassy Zoltán (1897) megjegyzi, hogy „a mezőgazdasági kísérleti állomások (...) minden mezőgazdasági kísérletezésnek mintául szolgálhatnak”.

Az **angol mezőgazdasági szakoktatás** felügyelete a földművelés- és halászatügyi miniszter hatáskörébe tartozott. Az országot szakoktatási szempontból 14 kerületre osztották, melyekhez legalább 2–10 megye tartozott. Mindegyik kerületben egy-egy mezőgazdasági főiskola működött, amelyeknek több, mint fele egyetemi karként, illetve önálló intézményként. A képzés három évet vett igénybe. Ennél rövidebb időtartamú kurzusok is voltak azok számára, akik csak egy-egy szakterületben kívántak elmélyedni. Hagyományos gyakorlati képzés a gazdasági főiskolákon nem folyt. Az egyes tanszékek működtettek saját kísérleti állomásokat, amelyek azonban függetlenek voltak az állami hálózattól, jöllehet az egyetemekhez kapcsolódtak, mint állami intézmények:

- 1./ Kent-ben: gyümölcs- és árpakísérleti intézet
- 2./ Cambridge-ben: takarmányozási intézet
- 3./ Reading-ben: tejkísérleti állomás
- 4./ Wales-ben: növénynevelési intézet

Az alsófokú szakoktatás intézménye az ún. **Farm Institut** (megyei földművesiskola), amely a hazai téligazdasági iskolához hasonlított. A fontosabb mezőgazdasági központokban rendszeresen folytak a gazdasági tanfolyamok, előadások, stb. (a hazai téligazdasági tanfolyamokkal mutatott rokon vonásokat). Angliában – Magyarországhoz hasonlóan – hiányzott a kapcsolat

az alsó- és felsőfokú oktatás között. A mezőgazdasági főiskolák tudományos értelemben irányító szerepet játszottak, a gazdasági felügyelők révén, az alsóbb fokú gazdasági szakoktatás fölött.

Noha már említés történt a BOKU szerepéről, érdemes egy kicsit bővebben is szót ejteni az osztrák mezőgazdasági szakoktatás rendszeréről, hiszen egy *fél évszázadig*, amíg formája véglegesen kialakult, *államszövetséget* alkotott Ausztria Magyarországgal.

Az osztrák szakoktatás felépítése:

1./ alsófokú:

- általános képzést nyújtó iskolák
 - népiskolai gazdasági oktatás
 - földművesiskolák
 - téli gazdasági iskolák
- speciális szakterületű iskolák
 - erdőőri és erdészeti
 - kertészei, gyümölcsészeti, komló- és borászati végzettséget adó intézetek
 - tejgazdasági és háztartási
 - sör- és szeszfőzői

2./ középfokú

- általános képzést nyújtó tanintézetek
 - felső gazdasági
- speciális képzést nyújtó tanintézetek:
 - gyümölcsészeti szakiskola
 - felső kertészeti és gyümölcsészeti iskola
 - felső sörgyártási szakiskola
 - felső szeszgyártási szakiskola

3./ főiskolai szintű szakoktatás

- mezőgazdasági, erdészeti, kultúrtechnikai tagozattal

Ezen túlmenően a BOKU-n folyt a *doktorátussal* összefüggő képzés, valamint egyéb alsóbb fokú intézmények végzett hallgatóinak *továbbképzése*, és a *tanítóképző intézetekben* a *vándor-tanítói* intézményi oktatás, amely a *népies szakoktatás* legszélesebb körét jelentette. Mindez érvényesült a 20. századi Ausztria mezőgazdasági szakképzésében.

A középfokú szakképzési tanintézetek között szerepelt – különböző ágazatokban – *Mödling*, *Bruckbem* és *Klosternenburg*.

A *kísérleti intézmények* a szakoktatástól függetlenül tevékenykedtek. Ugyanakkor a *BOKU* keretében több kísérleti állomás működött. Hazánkkal ellentétben, Ausztriában a gazdasági szakoktatási intézmények csak *közvetve* voltak alárendelve az ottani FM-nek, és a változatokat tekintve a hálózat nem volt központosított. Külön *tanárképző intézet* nem működött, hanem a felsőfokú képzés után a tanárjelöltek 2–3 éves gyakorlatot tölthettek le, és utána került sor a képesítő vizsgára.

Bajorországban a *gazdasági szakiskola* a hazai téli gazdasági szakiskolának felelt meg. A középfokú képzés iskolatípusa a *felső mezőgazdasági iskola* volt. Az 1930-as években felsőfokú

agrárképzés a *weihenstephani* mezőgazdasági főiskolán és a *müncheni* technikai főiskola mezőgazdasági tagozatán folyt. Fontos ismeretterjesztő szerepet játszottak a *gazdasági állomások*, amelynek tanszemélyzete egyúttal a gazdasági szakiskolák tanáraival volt azonos. Négy *kertészei* és három *tejgazdasági* iskola adott speciális képzést, valamint három tangazdaságban szerveztek gyakorlati tanfolyamokat. A szakoktatáshoz szorosan kötődtek a kísérleti intézetek, továbbá a nőket képző gazdasági és háztartási oktatást végző tanintézetek. A bajoroknál a katólikus egyház szerzetesrendjei is foglalkoztak képzéssel, végzettséggel bíró paptanárok vezetésével.

A német tapasztalatok alapján kezdett körvonalazódni *Magyarországon* is a *hazai gazdasági tanárképzés reformja* az 1930-as években, sőt a rendszeres *továbbképzés* lehetőségének a megteremtése.

A *dán* gazdasági szakoktatás súlypontját a *népiskola* jelentette, amelyet három év „*tanonckodás*” követett, és csak ezután léphetett az ifjú tanuló a szervezett *mezőgazdasági iskola* kötelékébe, amelyek önkormányzati, egyházi és magánalapításúak lehettek. A mezőgazdasági iskola kötelékébe tartoztak a *kertészeti* és *tejgazdasági* iskolák is. Sajátos szerepet töltöttek be a nép-főiskolák. A felsőfokú oktatást a *Koppenhágai Mezőgazdasági és Állatorvosi Főiskola* képviselte. A dán sajtóságokhoz tartozott az is, hogy az alsóbb fokú végzettségűek előtt is nyitva állt az út a felsőoktatás felé. *Norvégiában* hasonló felépítésű volt az agrárszakképzés szervezete.

A *francia* mezőgazdasági szakoktatás szigorú központosításra és szoros kormányfelügyeletre épült. A felsőfokú képzés színtere a *Párizsi Nemzeti Agronómiai Intézet* (agronómiai mérnök) és a *Nemzeti Mezőgazdasági Iskola* (mezőgazdasági mérnök) volt, kiegészülve speciális kurzusokkal. A mérnök megnevezés a magyar okleveles gazda fogalmát takarta. A középső tagozatot a *mezőgazdasági iskola* jelentette, amelyhez tartozott: gyakorlati mezőgazdasági iskola, földművesiskola, gazdasági szakiskola. A *téli gazdasági iskolák* oktatási rendje a mezőgazdasági munkák szünetéhez igazodott (novembertől márciusig). Ennek a formának volt egy *tanfolyami változata* is, mint hazánkban a két világháború között. A *női* gazdasági nevelés bevonult a gazdasági főiskolákra is, a háztartási „tudományokat” ölelte föl. A különböző háztartási iskolák leendő *tanítónőinek* képzése is a főiskolákon folyt. Említhetnők még Itáliát, Szászországot, stb., ahol a *mezőgazdasági képzés* és a *gazdálkodás színvonala* együttesen járult hozzá a termelés minőségi eredményeihez.

Svájcban 1804-ben létesült az első gazdasági iskola. A 20. század első harmadában több, mint 200 alsófokú gazdasági továbbképző iskola, 34 téli gazdasági- és földművesiskola működött, mely utóbbiak középfokú tanintézetnek feleltek meg. A jó eredményeket elérő hallgatóknak lehetőségük volt tanulmányaikat a *Zürichi Főiskola* mezőgazdasági karán folytatni, amely a legmagasabb képesítést adta (*Eidgenössische Technische Hochschule*). A szakképzést illetően az egyes *kantonok* között bizonyos *eltérések* mutatkoztak. A svájci iskolák kitűnően voltak felszerelve, külön említést érdemeltek a könyvtárak. A tanári karnál követelmény volt az *önálló kutatás*, amit segített a tangazdaság és a kísérleti állomás. A mezőgazdasági mérnöki oklevél megszerzése után – szigorú feltételek teljesítése esetén – *doktori fokozat* megszerzésére is lehetőség nyílt.

Faber Sándor írta: „Az európai államok közt *Poroszország* szakoktatása kétségtelenül vezető szerepet tölt be” (*Szávai F., 1996*). Az ottani rendszer számos eleme bekerült a hazai agrár-oktatásba, így pl. a doktorátus intézménye, a gazdasági tanárképzés gyakorlata.

A két világháború közötti évtizedek (1920–1944) oktatáspolitikája

Az első világháborúval lezárult egy **történelmi korszak**, amely az addigiaktól eltérő politikai és gazdasági viszonyok közé terelte Magyarországot. 1918 utáni időszak egy határkő volt, hiszen egy közel **két évszázados** gazdasági kapcsolatrendszer szűnt meg. A korábbi évtizedeknek egyaránt voltak **előnyei**, de bővelkedett **hátrányokban** is, ugyanakkor egy sor **hibás döntés** következményei is megoldásra vártak. Nagyon lassan konszolidálódott az ország helyzete. Különösen olyan körülmények között, amely a **határmódosulás** miatt következett be, átszabva a magyar agrárium arculatát is. Az ország megítélése sokat romlott, ugyanakkor a megoldatlan birtokszerkezet – **átfogó földreform elmaradása** – belső feszültség forrását jelentette. Az **értékesítés** megtorpan, különösen a szomszédos államok felé. Általános jelenség volt az európai államok körében az **önellátásra** való törekvés. Így a hazai mezőgazdaságnak a nemzetgazdaságban betöltött szerepe **kevésbé** érvényesült, a termékfelesleg kivitelének nehézségei miatt. A pénzügyi stabilizáció 1927. január elsejével zárult le, amikor a **pengő** bevezetésre került. Bár a mezőgazdasági termékek kivitelének megrekedése a magyar mezőgazdaságot a külterjesség felé taszította. Ezt tetézte az 1929–1933 között lezajlott **gazdasági világválság**, amely még az **oktatási rendszert** is befolyásolta (egyetemi integráció). Ez a megrázkódtatás bizonyos változást eredményezett a hazai agrárium termelési szerkezetében, de a **kenyérgabona** vetésterülete alig változott. Egyidejűleg viszont bővült a **belterjesebb** művelési kultúrát (kapások, ipari növények, hüvelyesek, szalastakarmányok) jelentő növényválaszték. De „... a magyar mezőgazdaság a 19. század fordulójának termelési szintjét a II. világháború küszöbén csak néhány növény esetében érte el, illetve haladta túl” (*Lőkös L., 1998*). Ezen a téren is ellentmondásos volt ez a korszak. Az **állattartásban** a létszám csak az 1930-as évek közepétől mutatott növekedést. Az ún. győri program (fegyverkezés) egyre nagyobb **állami beavatkozást** váltott ki a mezőgazdaságba történő állami beavatkozás terén. A két háború közötti Magyarország helyzetét megterhelte a revizionista politika, amely a háború felé sodorta az országot.

A trianoni döntés hatással volt a **magyar oktatásügyre** is. A **népiskolák** 2/3-a, a **középiskolák** több, mint fele új államhatárok közé került. Csorbult a **felsőoktatás** is. De a **mezőgazdasági szakoktatás** intézményhálózata sem jelentett ez alól kivételt. A nemzet konszolidációját segítette **Klebelsberg Kunó** (1875–1932) egy évtizedes (1922–1931) tevékenysége a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium élén (VKM). Kultúrpolitikája egyrészt a nehezen ocsúdó magyar társadalmat kívánta felrázni, másrészt az oktatás és a tudományos kutatás fejlesztésével – a humán erőforrásokba történő beruházással – egy cselekvési programot indított útjára. Noha „Klebelsberg az elvesztett háborút a kultúra síkjára terelve akarta ismét megnyerni (...) (s) ... a kulturális fölény megteremtése után kerülhet sor majd a területi revízióra” (*Ladányi A., 1999*). Nagy súlyt helyezett a nép műveltségének emelésére. Közel ezer korszerű népiskolát építtetett, főleg a falvakban és a tanyavilágban. A középiskolák tantárgyai között szerepeltek a modern természettudomány szakterületei (*Német G. Béla, 2001*). Számos törvény született, amely a közoktatás megújítását célozta. Bővült a felsőoktatási hálózat is. **Hóman Bálint** minisztersége idején fogadták el az 1935. évi VI. tc.-t a **tanügyigazgatás** átalakításáról.

A **mezőgazdasági szakoktatásban** is jelentős változások születtek, amelyekre jórészt a területváltozás miatt került sor. Számos intézmény került át a magyar államhatár túlsóoldalára. De ennek következménye volt az is, hogy az 1906. évi **akadémiai hálózat** megteremtésével, a **középfokú** mezőgazdasági szakoktatás hálózata kiürült. Ugyanakkor az **Alföld** gazdasági szerepe felértékelődött, de ebben a tájegységben nagyon alacsony volt az alsó- és középfokú mezőgazdasági tanintézetek száma.

Az első világháborút lezáró békekötés során elkerült a *kolozsvári* és *kassai* mezőgazdasági akadémia, a *komáromi* gazdasági szaktanítóképző intézet. De hasonló veszteség érte az alsóbb szintű tanintézeteket is. A határ túlsó oldalára került tanintézetek között volt: Ada, Algyógyfalu, Breznóbánya, Csák, Csíkszereda, Kisszeben, Komárom, Lugos, Nagyszentmiklós, Rimaszombat, Szabadka, Szilágysomlyó (*állami földművesiskola*), Beszterce, Földvár és Medgyes (*szász földművesiskola*), Árvaváralja, Torda (*gazdasági iskola*). Mindent összevetve, a mezőgazdasági szakoktatási intézmények kb. **fele** maradt meg az új politikai határokon belül.

Ami az *agrár-felsőoktatás* intézményhálózatának történeti fejlődését illeti, az akkoriban működő vagy időközben megszűnt intézmények *egyrészt* egy alacsonyabb szintű intézményből alakultak ki, *másrészt* tanszéki, osztály vagy intézeti formában egy adott egyetemi szervezetbe ágyazódtak be. A fejlődési változatokat tovább színesítette, hogy esetenként elsorvadtak, alacsonyabb szintre visszaléptek, netalán működésüket időlegesen szüneteltették. Gyakori volt az, hogy társintézményekkel egyesültek, de az ellentétes változat is létezett, vagyis a többkarú egyetemek szervezetileg külön váltak.

Az agrártudományok oktatásának többirányú tudományi és intézményi kötődése volt. Ez a szakfelsőoktatási terület történetiségében kezdetben az orvosi, a jogi és a közgazdasági terület-höz kötődtek, és csak a 19. század második felétől kezdődött el az önálló arculat megjelenése. Lényegében csak 1945 után vált önálló intézményi hálózattá, amelyben bizonyára szerepet játszott a korszak politikai ideológiája is.

Példaként említhető az *Állatorvosi Egyetem*, amelyik fokról-fokra haladva a jogelőd intézmény nyomdokain haladva, törésmentesen fejlődött. A *keszthelyi* és *magyaróvári* tanintézetek is jelentős változáson mentek keresztül, bár átalakulásuk eltért az állatorvositól. Az egykori erdészeti tanintézettől sem vezetett egyenes út a *Soproni Erdészeti és Faipari Egyetem* megalakulásáig. A *debreceni* és a *kertészeti* egyetem is elődintézmények sorából alakult ki. Nem beszélve az *1960-as évek* agrároktatási hálózatáról, amelynek tagjai önállóan vagy „anya-intézményhez” kapcsolódva váltak a hálózat tagjaivá.

Az *1920. évi XXXI. tc.* előírta a Kir. Magyar Tudományegyetem keretében a Közgazdaságtudományi Kar felállítását. Ezt ideiglenesnek tekintették, gondolván azt, hogy ez a kar később vagy a budapesti tudományegyetembe illeszkedik bele 5. karként, vagy egy régi tervnek megfelelően a mezőgazdasági, a közgazdasági, az állatorvosi és az erdészeti oktatást felölelő közgazdasági egyetem alakul. Végül is egy harmadik megoldás született az *1934. évi X. tc.* elfogadásával. A Magyar kir. Tudományegyetem Közgazdasági Karát összevonták –addig az FM alá tartozott – a M. kir. Állatorvosi Főiskolával, a Soproni Ma. kir. Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskolával, valamint a M. kir. József Nádor Műegyetemmel. Az új intézmény – *M. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem* – öt karra, és ezen belül két-két osztályra tagolódott:

1./ Mérnöki és Építészmérnöki kar:

a/ Mérnöki Osztály

b/ Építészmérnöki Osztály

2./ Gépész- és Vegyészmérnöki kar:

a/ Gépészmérnöki Osztály

b/ Vegyészmérnöki Osztály

3./ Bánya- és Kohó- és Erdőmérnöki kar:

a/ Bánya- és Kohómérnöki Osztály

b/ Erdőmérnöki Osztály

4./*Mezőgazdasági és Állatorvosi kar:*

a/ *Mezőgazdasági Osztály*

b/ *Állatorvosi Osztály*

5./ Közgazdaságtudományi kar:

a/ Közgazdasági és Kereskedelmi Osztály

b/ Közigazgatási Osztály

Az első hazai szélesebb körű egyetemi integráció az **1929/33. évi gazdasági világválság** következtében született meg, ami a pénzügyi források elapadásával járt. Az integrált egyetem a Valás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) felügyelete alá került. Egyúttal az 1934. évi X. tc. előírta a **Gazdasági Szaktanárképző Intézet** felállítását is. Ezzel egy több évtizedes probléma oldódott meg. A törvény végrehajtási utasítását az 1936. évi 25.429. sz. rendelet tartalmazta. A szaktanár képzés ügye már korábban is felvetődött. Többek között a Gazdasági Szaktanítók Országos Egyesületének 1922. évi közgyűlésén Király Ferenc jóvoltából. 1936-ban indult meg a képzés. A tanárjelöltek az intézetben csak pedagógiai képzésben részesültek. A gyakorlatot a fővárosi **Felső Mezőgazdasági Iskolában** töltötték le. Ez az intézmény adott otthont az ipari, a kereskedelmi iskolák jelöltjeinek is. Nem beszélve arról, hogy ide tatózott a kertészet, az erdőszet és a bányászat is. 1936-ban nemcsak a gazdasági szaktanárok képzéséről, hanem a képesítéséről is született intézkedés. A szaktanárképzés **egységesítése** két évvel megelőzte a szakmai középiskolák reformját (1938. évi XIII. tc.). A szakirányú képzés intézményi hátterét az 1939-ben felállított **Mérnöki Továbbképző Intézet** biztosította. 1942-ben fordulat következett be a képzés történetében, ugyanis az alsó- és középfokú mezőgazdasági szakoktatási intézetekben oktató, szaktanári képesítéssel nem rendelkező tanárokat kivétel nélkül szaktanári tanfolyam elvégzésére kötelezték, amelynek érdekében **Kassán** gazdasági tanárképző szaktanfolyamot szervezett az FM. Ez azt jelentette, hogy **szakképesítést** adott, másrészt a már szakképesítéssel rendelkezők számára szakmai **továbbképzést** nyújtott. „A párhuzamosan folyó képzés (**Gazdasági Szaktanárképző Intézet** és a **Gazdasági Tanárképző Szaktanfolyam**) igazából nem jelentett egymásnak konkurenciát, de nem is oldotta meg a szakiskolákban dolgozók pedagógiai képzését” (Rakaczkíné, 1996). Ez a forma a felsőoktatás átszervezésével 1948-ban megszűnt. 1945-ben már előtérbe került a szaktanárok képzésének az ügye, de csak **1950-ben** rendeződött, amikor létrehozták a Mezőgazdasági Szaktanárképző Intézetet a **Mezőgazdaságtudományi Egyetem** keretében. Noha a mezőgazdasági szaktanárképzést a **4.050/1945. M.E. sz.** rendelet a VKM felügyelete alatt hagyta, a Közgazdaságtudományi Karhoz tartozó Gazdasági Szaktanárképző Intézet egyre kisebb mértékben felelt meg rendeltetésének. Ez indította az **FM-t** arra, hogy a minisztérium saját kezébe vegye a tanárképzés ügyét. 1950. október 7-én kibocsátott **251/1950. M.T. sz.** rendelettel a Mezőgazdaságtudományi Egyetemhez csatolta, amely **Debrecenben** kapott helyet (Mezőgazdasági Szaktanárképző Intézet), amelyet viszont az 1951/52-es tanévben **Budapestre** helyeztek át. **1953-ban** megkezdődött a szakember-továbbképzés is, s **1954-ben** egyesítették a feladatköröket a tanárképző intézettel, és **Mezőgazdaságtudományi Egyetem Továbbképző Intézeteként** folytatta tevékenységét a tanárképzés és továbbképzés terén. A későbbiekben **önállóan** működött, majd **1987-től** a Társadalomtudományi Kar keretében végezte munkáját.

Az **1922. évi XII. tc.** (a tejipari tevékenységet engedélyhez kötötték), majd az **1936. évi VII. tc.** pedig szabályozta az egyre nagyobb szerepet betöltő hazai tejipar helyzetét, amely már a **modernizálódó magyar tejjgazdaság** helyzetéről tanúskodik. A tejnek a táplálkozásban betöltött jelentősége ösztönözte a szaktárcát, egyrészt amikor a tejipari szakma gyakorlását szakképesítéshez kötötte, másrészt szükségessé vált a hazai **tejipari szakoktatás** átszervezése. A nagy mennyiségű tejfeldolgozásra alkalmas tejüzemek vezetésére képeztek szakembereket. 1926-ban Magyaróváron indult el a **M. kir. Felső Tejjgazdasági és Tejipari Szaktanfolyam**, melynek intézményi hátterét a **gazdasági akadémia** és a **M. kir. Tejjgazdasági Kísérleti Intézet** jelentette. A felvételi feltétele között szerepelt a középiskolai végzettség és 5 hónapos előzetes tejüzemi gyakorlat. Aki gazdasági akadémiát végzett vagy állatorvosi, vegyész-mérnöki oklevéllel rendelkezett, mentesült az előzetes gyakorlattól. Beiratkozhattak képesített gazdák is, ha előzőleg 4 hónapos gyakorlaton vettek részt a tangazdaságban. Az elnyert képesítéssel nagy tejipari üzemekben, vállalatoknál, sőt az ágazattal kapcsolatos tudományos állás betöltésére is lehetőségük nyílt. A **Sárvár-Láncpusztán**, 1890-től működő **M. kir. Tejjgazdasági Szakiskola** 1922-ben **M. kir. Tejipari Szakiskola** néven folytatta a középfokú képzést, és egyúttal megszigorították a felvétel követelményeit. A tanintézet 1929-ben **Csermajorba** került át, ahová 1931-ben oda-csatolták a **kisbéri** M. kir. Tejmunkásképző Iskolát is. A képzés célja volt, hogy szakismereti hátteret nyújtson, mert az **iparendélyt** csak abban az esetben kapta meg az érdekelt a hatóságtól, ha megvolt hozzá a képesítése. Egy 1925-ben kiadott rendelkezés elindította a **tejipari tanfolyamokat** is, amely színhelye szintén Csermajorban volt. A két éves tanulmányi időből egy évet gyakorlatra fordították. A végzés után vajmesteri, sajt-mester-segédi képesítést szereztek a hallgatók. Működtek még **középfokon** sajt-mesteri ismétlő tanfolyamok is, hat hetes képzéssel, sajt-mesteri címet nyerve. **Alsófokú**, ún. kistejgyűjtő, fölöző, túrógyártó tanfolyamok részvételi idejét 1928-tól felemelték. Külön képzést kaptak a fejőmesterek és tehenesgazdák, főleg uradalmi tehenészetek részére.

Csermajor 1931-től a közép- és alsófokú **tejipari szakoktatás** hazai központjává vált, amelynek megnevezése 1936-ban újból módosult: **M. kir. Mezőgazdasági Tejipari Szakiskola és Tejjgazdasági Szaktanácsadó Állomás**. Egyidejűleg felemelték a tanulmányi időt három évre.

Középfokú tejipari szakképzés folyt 1942-től **Munkácson** és **Marosvásárhelyen**. A tejipari tanfolyamok iránt megnyilvánuló növekvő érdeklődés hátterében a **szarvasmarha** tejhasznosításának **felértékelődése** húzódott meg. Szükségessé vált az általános képesítést nyújtó mezőgazdasági iskolákat is bevonni a tanfolyami hálózatba: **Szarvasi m. kir. Középfokú Gazdasági Tanintézet** (1938-tól, az egykori Tessedik-féle iskola, amely 1927-ben nyitotta újból kapuit), a **kaposvári**, a **nagykállói**, a **szekszárdi**, szintén alsófokú tanintézetek. A Felvidéken és Kárpátalján – 1939-től – **Komárom**, **Munkács**, **Rimaszombat** téli gazdasági iskolái szervezik a tejipari tanfolyamokat. 1941-től tovább bővült a hálózat a **Kolozsvári m. kir. Gazdasági Akadémiával**, a **Marosvásárhelyi m. kir. Mezőgazdasági Tejipari Szakiskolával**, valamint **Csíkszeredával**, **Berettyóújfaluval**, **Mátészalkával**, **Szilágysomlyóval**, mint szakiskolákkal és téli gazdasági iskolákkal, továbbá a **Székelykeresztúri Unitárius Téli Gazdasági Iskolával** és a **Besztercei Szász Gazdasági Iskolával**.

Az első világháború előtt (1906: a gazdasági akadémiai cím elnyerése) a **középfokú** mezőgazdasági szakoktatás a magyar agrárképzés fehér foltját jelentette. A két világháború között nagy erőfeszítések történtek ennek a hiányosságnak a megszüntetésére, amelyben mind a VKM, mind az FM szerepet vállalt. A **vallás- és közoktatásügyi miniszter** által szervezett első intézmény **Orosházán** nyílt meg 1922-ben (M. kir. Állami Felső Mezőgazdasági Iskola). Ezt követte **Békéscsaba**, **Kiskunfélegyháza**, **Gyöngyös** (római katolikus) **Budapest** (községi), **Kecskemét**, **Bácsalmás**, **Szeghalom** (református egyház), **Sopron** (orsolyita rend), **Csurgó** (református egy-

ház) (Csiki L., 1943). A **földművelésügyi miniszter** alapításai közé tartoztak a következő **középfokú** tanintézetek: Szarvas (1927), Székesfehérvár (1938), Kassa (nem akadémiaként, 1939), Debrecen (1940), Marosvásárhely, Újvidék (1941), Sepsiszentgyörgy (1942). Az elnevezésük egységesen: **M. kir. Középfokú Gazdasági Tanintézet**.

Viszonylag jelentős volt az **alsófokú tanintézetek** száma, de az 1920–1944 közötti évtizedekben újabbak létesítésére került sor: **Csermajor** (1920), **Kehida** (1927), **Szekszárd** (1930). A földművesiskola elnevezés módosult 1929-től: **M. kir. Mezőgazdasági Szakiskola**. A közép- és alsófokú szakoktatási intézmények egyúttal tanácsadással is foglalkoztak, és ennek a kidomborítására az intézmény neve is bővült: **Mezőgazdasági Szaktanácsadó Állomás** megnevezéssel.

A **leányok** számára is folyt közép- és alsófokú gazdasági képzés, jórészt a háztartás köréből: Putnok, Budapest (róm. kat.), Nagyvárad, Székesfehérvár, Aszód (evangélikus), Hódmezővásárhely (róm. kat.). A választékot bővítették még a különféle továbbképző tanfolyamok.

A középfokú szakoktatási hálózat kiépítése mellett az egyik legfontosabb javulást jelentette az 1920 után létesített **M. kir. Téli Gazdasági Iskolák** megjelenése, amelyek a kisközgazdáképzés- és nevelés szempontjából a legjelentősebb iskolatípust képviselték. Kizárólag gazdálkodók gyermekei részére volt fenntartva. Három típusa volt:

- 1./ kistípusú: csak tanintézettel rendelkezett
- 2./ középtípusú: tanuló otthonnal és oktatói lakással volt ellátva
- 3./ nagytípusú: tangazdaság is kapcsolódott hozzá

A képzés időtartama 2 évet vett igénybe, és elvégzésével az „**aranykalászos gazda**” cím használatára volt viselője feljogosítva. 1923–1942 között **62** településen működött, nemcsak az anyaország területén, hanem a határmódosulás miatt a visszakerült országrészekben is.

Alsófokú szakoktatás folyt az **Örkényben** működő Gazdaképző Iskolában is, amelynek fenntartója a **vitézi rend** volt (Pálóczi Horváth István és neje, Katona Ilona alapította). Az **alacsonyfokú háztartási tanfolyamok** működését az 1941/500.500 FM. sz. rendelet szabályozta, meghatározva az érvényességi körzetet és a közvetlen felügyeletet ellátó intézményt. Ezeknek a vándor tanfolyamoknak területi illetékessége esetenként **több megyére** is kiterjedt. A felügyeletüket többnyire a **téli gazdasági iskolák** látták el, illetve **középfokú gazdasági tanintézetek**. Erdélyben ezt a feladatot az **FM erdélyi kirendeltsége** látta el.

A mezőgazdasági szakismereteknek a **közoktatás** keretében történő oktatására hagyatkozott tanító(nő)k képzésére is sor került. Évről évre nőtt a tanfolyamok székhelyeinek és oktatóinak a száma. Az 1926-ban újjól megnyílt **M. kir. Gazdasági Szaktanító/nő/képző Intézetben** végeztek, amely 1936-tól **M. kir. Darányi Ignác Gazdasági Szaktanítóképző Intézet és Gazdasági (Háztartási) Szaktanácsadó Állomás** néven végezte feladatát (1910-ben Komáromban férfiak, Kecskeméten pedig nők részére indult meg ilyen típusú képzés), azonban az 1942/43. tanévvel **befejezte** működését. Ettől kezdve a gazdasági tanító(nő)k képzéséről a **VKM** gondoskodott.

A gazdasági szakismeretek mind szélesebb körben való terjesztésének jelentőségét felismerve, az FM az 1920-as évek végén megindította az ún. **téli gazdasági tanfolyamokat** a gazdasági felügyelők vezetésével. 1928/29-ben már 13 településen tartottak 3 hónapos tanfolyamot. A gazdasági felügyelők továbbképzését a **Magyaróvári M. kir. Gazdasági Akadémia** vállalta.

1941/42-ben már 225 helyszínen rendeztek ilyen jellegű képzést, s a vizsgázott hallgatók létszáma közel **10 ezer** körül mozgott. Ez az iskolán kívüli képzés a téli hónapokra korlátozódott. Az 1940-es évek első feléig kb. 55 ezer „**ezüstkalászos gazda**” végzett.

Az első világháború utáni korszakban az iskolán kívüli gazdasági szakoktatást szolgálták a **gazdasági népkönyvtárak** is, amelyek községek, egyesületek égisze alatt működtek. A hálózat kiépítése **1924-ben** indult meg, s az FM közel **4.800** népkönyvtárat létesített, amelyeknek állománya az egyes színhelyeken változó nagyságú volt. A könyveket az FM – igénylés alapján – **ingyenesen** biztosította. A **rádiót** is felhasználták a szakismeret terjesztésére. 1926-ban indult meg az adások sugárzása, melyek előadásait először a **Falu Országos Gazda és Földműves Szövetség** szervezte, majd később az **FM Növényvédelmi és Növényforgalmi Irodája** és az **Országos Mezőgazdasági Kamara**, egészen 1927 végéig. 1928-tól az FM **átvette** a rádiós gazdasági előadások irányítását, és annak lebonyolításával az **Országos Gazdasági Szakoktatási Tanácsot** bízta meg. Ez az ismeretterjesztési mód évekig szolgálta az iskolán kívüli szakoktatás ügyét. Az előadások zöme **nyomtatott** formában is megjelent, és térítésmentesen állt az érdeklődők rendelkezésére.

Az első világháború után a **VKM** felügyelete alatt működő – közoktatás keretében – gazdasági ismételőiskolákat is átszervezték. Az **1921. évi XXX. tc.**, illetve a 130.700/1922. VKM sz. rendelet a beiskolázás esélyt javította, egyúttal megváltozott az elnevezésük is: **Önálló Gazdasági Népiskola** néven működött. Ez a hálózat is bővült 1918 után, 1923–1943 között 25 ilyen típusú tanintézet lépett be az oktatás sorába (létesítésük követte az országhatár módosulását). A **109.388/1938. VKM sz.** rendelet új tantervet írt elő, sőt újból módosult megnevezése: **Mezőgazdasági Népiskola** néven folytatta tevékenységét. Erre az újabb módosításra **1940/41-ben** került sor. Áttértek a mindennapos tanításra, amely 2 éves képzésre és egy éves gyakorló képzésre terjedt ki. Azok számára volt kötelező, akik 12. életévüket betöltötték, de a tankötelezettség határain belül másutt nem folytattak tanulmányokat. Az **állami** és **községi** alapítású mezőgazdasági népiskolák között nem volt szervezeti különbség.

A szakképzés előmozdítását számos törvény szolgálta a mezőgazdaság egyes ágazataiban. Az **1929. évi XVIII. tc.** kötelezte a 200 kat. holdnál nagyobb szőlőbirtokosokat **okleveles szőlősgazda**, az 50 kat. holdnál nagyobbakat szőlészeti-borászati szakiskolát végzett **szőlőkezelő** és **vincellér** alkalmazására. Az évi 4000 hl-s forgalmú pincészeteknek az **1936. évi V. tc.** értelmében szakiskolát végzett **pincemestereket** kellett alkalmazni. A szőlészeti-borászat terén posztgraduális képzésként működött a **Felsőbb Szőlészeti és Borászati Tanfolyam** – egy éves volt, és főiskolai oklevél volt szükséges –, amely 1942-ben beleolvadt a Kertészeti Akadémiába. Ez utóbbi létrejötte megelőzte az **1942. évi XVI. tc.** kibocsátását, amely többek között átszervezte az agrárfelsőoktatást is. Annyi bizonyos, hogy 1918 után a legnagyobb „karriert” a felsőfokú kertészeti szakoktatás futotta be, hiszen a három éves képzési idejű középfokú **Kertészeti Tanintézet** 1939-ben már felsőfokúnak minősített **Kertészeti Akadémiává** alakult át, és a már említett 1942. évi törvény értelmében **Kertészeti és Szőlészeti Főiskola**-ként végezte oktatói munkáját.

Középfokú képzettség megszerzésére a **bajai** állami és a **fővárosi** községi kertészképző intézetben nyílt lehetőség. Mindkét oktatási intézmény 1926-ban létesült, négy éves tanulmányi idővel. Felvételt nyertek a négy középiskolai osztályt végzetek és a kertészsegédek. Az iskola a **képesített kertész** minősítést adta. Alsófokú oktatást nyújtott a **Szőlészeti és Borászati Szakiskola**, ahol **szőlőkezelők** és **pincemesterek** képzése folyt. Alsófokú kertészképzésre **állami** és **magánkertészek** jogosultak voltak a törvényi szabályozás szerint. A jogosítványt az állami kertészetekben az FM miniszter, magánkertészetekben az Országos Kertészeti Egyesület adta meg.

A végzés után kertészsegédi minősítést nyertek el. **Kertmunkásképzés** a Duna-Tisza-közi Mezőgazdasági Kamara kecskeméti kertiskolában folyt, továbbá Baján, Egerben, Nyíregyházán és Tordán.

Az **erdészképzés** terén középfokú intézmény nem működött a két világháború között. **Alerdész** szakiskola Szegeden és Esztergomban volt, kétéves képzési idővel. Alsófokú tanfolyamok egész sorát szervezték, melyek sorából kiemelkedett – a már említetteken kívül – a **gödöllői méhészeti gazdaság** két éves **méhésmunkás** képzése, a **gyulai öntözőmesteri iskola** (a téli gazdasági iskola keretében), továbbá **mezőöri, vadöri, rét- és legelőgazdálkodási** előadássorozatok szervezése. A mezőgazdasági **traktorkezelői** tanfolyamokat a mezőgazdasági kamarák és az OMGE szervezte. Gödöllőn az egy éves **baromfi-tenyésztő** mesteri tanfolyamoknak a helyi baromfitenyésztő kísérleti tangazdaság adott otthont.

Az első és második bécsi döntést követően **Kassán** – a gazdasági akadémia helyett – **M. kir. Középfokú Gazdasági Tanintézet** nyílt meg. **Komáromban** és **Bárcán** (Kassa mellett) új alsófokú női iskola (**háziasszonyképző**) létesült 1939-ben. **Komáromban** és **Rimaszombat** az egykori földművesiskola helyett **téli gazdasági iskola** nyitotta meg kapuit, szintúgy Munkácson is.

Erdélyben a **Kolozsvári M. kir. Gazdasági Akadémia** az 1940/41. tanévtől újra indult. **Csíkyszerdán** és **Szilágysomlyón** a korábbi tanintézetek téli gazdasági iskolaként vették ki a részüket a szakoktatásból. Az újra induló intézmények sorába tartozott a **besztercei** evangélikus (szász) és a **székelykeresztúri** unitárius kezelésben lévő tanintézet, valamint a **kézdivásárhelyi** katolikus fenntartású téli gazdasági iskola.

A Délvidéken, **Adán** 1941-ben újra oktatott a korábbi alapítású téli gazdasági iskola, valamint ekkor alapított a jugoszláv kormány téli gazdasági iskolát **Battyánfalván**.

Az 1930-as évek végén a **leányok részére** bővítették a továbbképzések választékát különféle háztartási **tanfolyamok** és **továbbképzések** beiktatásával. Ezekből kivették a részüket az **egyházak** is.

A két világháború közötti korszak mezőgazdasági szakoktatásának **távlati programját** is hivatott volt szolgálni az **1942. évi XVI. tc.**, amely hazai mezőgazdaság fejlesztéséről szólt. Az ágazat fejlődése szempontjából szakmailag szerencsés megoldásnak tűnt, hogy a termelés fejlesztését összekapcsolták a **szakoktatás** színvonalának javításával, és a **kísérletügy** szakmai vezetésének szigorításával. A törvénynek az agrároktatásra vonatkozó terveiből azonban **nagyon kevés** valósult meg, ezt a háborús viszonyok megakadályozták. Az 1945-öt követő **politikai fordulat** szintén nem kedvezett az átalakítás végrehajtásának. Az **1956** utáni konszolidáció lezáródásával, beleértve a **nagyüzemi gazdálkodás** megteremtését is, az 1960-as években – két évtizednyi késéssel – lényegében az **1942. évi törvény elképzelései** valósultak meg.

A mezőgazdasági ismeretek terjesztésének lehetőségeiről az **1942. évi XVI. tc.** II. fejezetének 4. és 5.§-a foglalkozott. A nemzetgazdasági ágazat fejlesztését előirányzó törvény célul tűzte ki a termőföld termőerejének növelését, a mezőgazdasági termelés mennyiségi bővítését és minőségi javítását, így a nemzeti jövedelemben az ágazat részesedésének a javulását. Mindezeket az elképzeléseket jórészt a **mezőgazdasági oktatás** és **tanácsadás** széleskörű kiterjesztésével kívánták elérni. A törvény rendelkezett az egyes intézmények átszervezéséről, újjak felállításáról, továbbá a szaktanácsadási hálózat kiszélesítéséről. A gazdasági akadémiák közül a **kolozsvári** és a **magyaróvári** az 1842/43. tanévtől **négy éves mezőgazdasági főiskolaként** folytatta működését. Egyidejűleg a **debreceni** és a **keszthelyi** akadémia első évfolyama is igazodott az új tanulmányi rendhez.

A *Kertészeti Akadémia* a felsőbb szőlő- és borgazdasági tanfolyam beolvadásával, szintén négyéves *főiskolává* alakult. A főiskolán szerzett oklevél képesítette a végzős szakembert *mezőgazdasági tudományos és kísérletügyi intézetekben* lévő állások betöltésére, illetve közép- és alsófokú szakoktatási tanintézeteknél *oktatási* feladat ellátására, továbbá a mezőgazdasági kamaráknál lévő *szakigazgatási posztok* betöltésére. A mezőgazdasági tudományos és kísérletügyi intézményeknél bizonyos állások betöltésénél feltételként szabták meg – egy bizonyos idő után (5 év) – a *mezőgazdasági doktorátus* megszerzését. Az alsó- és középfokú szakoktatási tanintézeteknél történő oktatás esetén a *pedagógiai* végzettséget, amelynek megszerzéséhez az *Országos Gazdasági Szaktanárképző Intézetben* nyílt lehetőség. (Erről az FM és a VKM közti egyeztetés rendelkezett, ami a közös felügyeletet jelentette.) Az alsó- és középfokú szakoktatási tanintézetek kötelesek voltak átengedni bizonyos nagyságú földterületet, *tangazdaság* céljára.

Mezőgazdasági szakoktatási intézmények működése 1945-ig

➤ **Felsőfokú** mezőgazdasági szakoktatás:

M. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Mezőgazdasági és Állatorvosi Kara

1./ Mezőgazdasági Osztály

2./ Állatorvosi Osztály

A 28.765/1934. VKM sz. rendelet hívta életre, és a **legmagasabb fokú** mezőgazdasági végzettséget nyújtotta. A **VKM** felügyelete alá tartozott. A képzési idő 4 évet vett igénybe. A hallgatók a **szigorlatok** letétele után, a pátyi tangazdaságban letöltött **gyakorlatok** után nyerték el az **okleveles mezőgazda** címet. Az egyetem **doktori cím** adására is jogosult volt, amelynek megszerzéséhez **tudományos értekezés** beadása volt előírva, és egyidejűleg doktori **szigorlatot** kellett letenni, amely egy **fő-** és két **melléktárgyból** állt. Az értekezést kötelező volt **nyomtatott** formában is kiadni. A sikeres szereplés eredményeként a jelölt elnyerte a **mezőgazdaságtudományok doktora** (Doctor agronomiae) fokozatot. A külföldön szerzett oklevél és doktori cím **honosítására** is felhatalmazták az egyetemet.

M. kir. Mezőgazdasági Főiskola (1942-től) működött **Kolozsvárott** és **Magyaróvárott**, az FM felügyelete alatt (232.500/1942. FM sz.). A tanulmányi idő tartama 4 év volt, illetve a gazdatiszti pályára készülőknek 3 év. A főiskolán tanszékeinek száma 15 volt – átfogta az agronómia területét –, ami kiegészült a tangazdasággal. A kollokviumok és a szigorlatok letétele után a műegyetem által adott oklevéllel **egyenlő** volt a kiadott diploma. Amennyiben a hallgató a **3 éves** képzést választotta, gazdatiszti állásokra jogosító **okleveles gazda** cím illette meg. Külföldi oklevél honosítását bizonyos **vizsgák** letételéhez kötötték.

M. kir. Gazdasági Akadémia – Debrecenben és Keszthelyen – az **FM** felügyelete alá tartozott (59.220/1935. FM sz.). Az intézmény a **gyakorlati** képzést szolgálta. A tanulmányi idő 3 évet vett igénybe. A tanszékek az alábbiak voltak:

1./ Növénytermesztéstani tanszék

2./ Állattenyésztési tanszék

3./ Üzemtani tanszék

4./ Állategészségügyi és járványtani tanszék

5./ Gazdasági növénytani, növénykórtani és állattani tanszék

6./ Kémiai tanszék

7./ Műszaki tanszék

8./ Közgazdasági és jogi tanszék

9./ Gazdasági gyakorlati tanszék

10./ Külön szakon (Erdészettan, Kertészet és szőlőművelés, Öntözéses gazdálkodás, Testnevelés)

A Debreceni Mezőgazdasági Akadémia hajdani épülete Pallagon

A gazdasági akadémiákon – amint már említettük – hangsúlyos szerepet kapott a gyakorlati képzés, illetve a gyakorlatokon való tevékeny részvétel. A hallgató a tanulmányok elvégzése és a sikeres vizsgák letétele után **okleveles gazda**-ként hagyta el az intézményt. Oklevél honosítására is jogosultak voltak a gazdasági akadémiák.

Amennyiben az okleveles gazda **mezőgazdaságtudományi** diplomát kívánt szerezni, 2 évi **posztgraduális** képzésen kellett részt venni a M. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági Osztályán (25.425/1936. VKM sz.), ahol egyrészt bizonyos tárgyakból kollokvált, illetve mindazon tárgyakból szigorlatot tett, amelyek a műegyetemen kötelezőek voltak. Mindezt kiegészítette a gyakorlatokon való részvétel.

A **gazdasági szaktanárok** képzéséről a műegyetemhez kötődő **M. kir. Gazdasági Szaktanárképző Intézet** gondoskodott, amely szintén a **VKM** felügyelete alatt állt (25.429/1936. VKM sz.). A felvehető hallgatók az okleveles mezőgazdák és az okleveles gazdák közül kerültek ki, akik a felvételi vizsgán megfelelték. A pedagógiai képzés **egy évet** vett igénybe, melynek során filozófiai és pedagógiai ismeretekre tettek szert, továbbá a kijelölt iskolában legalább egy évig voltak **pedagógiai gyakorlaton**. A gazdasági szaktanári oklevél **közép-** és **alsófokú** agrár-oktatási tanintézetben történő **tanári állás** betöltésére nyújtott lehetőséget.

Kassán működött (222.500/1942., 91.650/1943. FM sz.) a **Gazdasági Tanárképző Szaktanfolyam**, amely gazdasági főiskolai képesítésű gazdasági tanárok és tanárjelöltek továbbképzésére szerveződött. A tanfolyam a **Kassai M. kir. Középfokú Gazdasági Tanintézet** keretében végezte munkáját. Az FM kötelezővé tette minden olyan közép- és alsófokú tanintézetben oktató tanár számára, aki **szakképesítéssel nem** rendelkezett. A tanfolyam tartama 6 hónap volt, amely idő alatt a hallgatók szemináriumi előadásokon és gazdasági gyakorlaton vettek részt. Tanulmányi kirándulásokon gyűjtöttek tapasztalatot és gyakorlati tanításokon szerepeltek. A vizsga írásbeli dolgozatból, tanításból, előadás megtartásából, szóbeli beszámolóból és gyakorlati ismeretből tevődött össze.

A **M. kir. Felső Tejgazdasági Szaktanfolyam** a Magyaróvári M. kir. Mezőgazdasági Főiskola és az ottani M. kir. Tejgazdasági Kísérleti Intézet égisze alatt működött (58.972/1935. FM sz.), ahol tejgazdasági intézőket, tejgazdasági tanácsadókat és felügyelőket, tejgazdaságot oktató tanárokat, tejpári szervezetek tisztségviselőit, szarvasmarhatenyésztő egyesületek szakembereit, tejiparosokat képeztek. **Felvételi előírás** volt a **középszintű képzettség**, hosszabb idejű **gyakorlat**. **Felsőfokú** végzettségükénél az előzetes gyakorlattól eltekintettek.

A **kertészeti (felsőfokú) oktatás** elkerülte az 1934. évi integrációt. 1919–1939 között M. kir. Kertészeti Tanintézetként, 1939–1943 között Kertészeti Akadémiaként, végül 1943–45 között **M. kir. Kertészeti és Szőlészeti Főiskolaként** vett részt a hazai agrárképzésben. Az akadémia megalakulását előíró rendelet lényegében törvényesített egy jóval korábban kialakult gyakorlatot, mivel az oktatás színvonala már az első világháború előtt akadémiai szinten folyt. 1939-től kezdődően csak érettségizett hallgatókat vettek fel. Noha a tanulmányi idő 3 év maradt, a tervben már új tudományterületek is helyet kaptak (bakterológia, örökléstan, stb.). Hivatalosan ekkor alakultak meg az egyes tanszékek. A hosszú évtizedekig tartó kettősség szűnt meg, amikor 1943-ban a Kertészeti Akadémiát **összevonták** a Felsőbb Szőlészeti és Borászati Tanfolyammal és életre hívták a már említett főiskolát. A tanulmányi idő 4 évre emelkedett, s a végzett hallgatók okleveles kertész és szőlész képesítést nyertek, amely egyetemi képesítéssel egyenértékű diploma volt. Ekkoriban a doktori fokozat odaítélésére még nem hatalmazták fel az intézményt. A főiskola első dékánjának 1944. január 15-én **Mohácsy (Mahács) Mátyást** választották meg. A főiskolai rang (önálló működés) használata azonban rövid ideig tartott. Egyrészt a háborús hadszíntér akadályozta az oktatást, másrészt az **Ideiglenes Nemzeti Kormány 8740/1945. M.E sz.** rendelete egységesítette a magyar agrárfelsőoktatást, és megalakult a **Magyar Agrártudományi Egyetem**, amelynek **negyedik kara** volt a kertészet és a szőlészet (1945–1953 között), és csak 1953 után (1968-ig) működött újból Kertészeti és Szőlészeti Főiskolaként (1968-tól Kertészeti Egyetemenként).

➤ **Középfokú** mezőgazdasági szakoktatás:

A Kecskeméten lévő **M. kir. Darányi Ignác Gazdasági Szaktanítóképző Intézet és Gazdasági (Háztartási) Szaktanácsadó Állomás** az FM felügyelete alatt működött. **Okleveles tanító(nő)k** gazdasági és háztartási irányultságú elméleti és gyakorlati továbbképzését végezte, akik a végzés után mezőgazdasági népiskolában tanítottak. A tanulmányi idő 2 év tartamú volt és képesítő vizsgával zárult.

Az 1940-es években oktató **középfokú gazdasági tanintézetek** (FM felügyelete) célja az volt, hogy a földtulajdonosok, -bérlők négy középiskolát végzett családtagjait – az általános ismereteken túl – saját földjük (bérleményük) önálló művelésére képezze ki. Ezt az iskolatípus hálózatot a két világháború között hozták létre az 1930-as évek második felétől. Az alábbi településeken folyt a képzés: **Debrecen**, Kassa, Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy, Szarvas, Székesfehérvár, Újvidék, Zombor. Ezek az intézetek az oktatáson kívül szaktanácsadással is foglalkoztak, valamint a szakismertek népszerűsítésével és terjesztésével. A képzési idő 4 évet vett igénybe és képesítő vizsgával zárult, **képesített gazda** cím viselésére jogosított föl. A végzős hallgatók előtt nyitva állt az út a **továbbtanulásra**.

A debreceni Gazdasági Tanintézet egykori épülete
Forrás: <https://mek.unideb.hu>

A *mezőgazdasági középiskolát*, mint iskolatípust, a VKM felügyelte. Feladatát az 1938. évi XIII. tc. rögzítette (rendtartását a VKM és az FM együttesen szabályozta). Állami és felekezeti egyaránt szerepelt közöttük. Az 1940-es évek elején az országban **11** működött belőlük. Elsősorban *gazdaképző, gazdanevelő* tanintézet volt. A tanulók zöme a végzés után *saját* családi birtokán gazdálkodott, egyúttal agrárjellegű felsőfokú intézményekben folytatandó *továbbtanulásra* is feljogosított. A 14–18 éves korhatár között lévő ifjúság számára nyújtott tanulási lehetőséget. Az *érettségi vizsga* letételével zárult a képzés, amely írásbeliből, szóbeliből és gyakorlati számonkérésből állt. Ez utóbbi színhelye az intézet *tangazdasága* volt.

A középfokú intézmények sorába tartozott a *M. kir. Mezőgazdasági Tejjari Szakiskola és Szaktanácsadó Állomás* (79.696/1939.VIII./A-3. FM sz.), amely *Csermajorban, Marosvásárhelyen* és *Munkácson* működött. Az FM felügyelete alá tartozott. A tanulmányi idő 3 évre rúgott, és általában felvételi vizsgához volt kötve. A képesítő vizsgát sikeresen letevő tanuló *vajmesterként* és *sajtmesteri segédként* dolgozhatott a gyakorlatban. A sajtmesteri képesítéshez további tanfolyam elvégzésére volt szükség.

A leányok részére hozták létre a *Putnokon* lévő *M. kir. Gazdasági Felső Leánynevelő Intézet és Gazdasági (Háztartási) Szaktanácsadó Állomást*, amely az FM alá tartozott. A képzés ideje 3 év volt, utána nyilvános vizsgát tettek és végbizonyítványt kaptak. Hasonlóan 3 éves képzést nyújtott a *Budapest Székesfővárosi Községi Női Gazdasági és Háztartási Iskola* is, valamint az *Aminozi Károly* által alapított *Országos Magyar Nőnevelő Intézet* Budapesten, a VKM égisze alatt, ahol rendkívüli tárgyakat is oktattak (zene, nyelvek gyors- és gépírás, stb.). Tanfolyamként működtek az egy-két éves *háztartási* ismeretek oktatása, főleg középiskolát végzett leányok számára. Zömmel *felekezetek* tartották fenn, de néhány *állami* szervezésű is volt közöttük.

➤ *Alsófokú* mezőgazdasági szakoktatás:

Az 1940-es évek elején *M. kir. Mezőgazdasági Szakiskola és Mezőgazdasági Szaktanácsadó Állomás* (az egykori földművesiskola) **tíz** működött az országban (FM felügyelet alatt): Békéscsaba, Csermajor, Csíkszereda, Hódmezővásárhely, Jászberény, Karcag, Kehida, Nagyálló, Pápa, Szekszárd. Ezek az iskolák főleg *gazdák, bérlők fiainak* gazdasági oktatását végezte, valamint kisebb-nagyobb gazdaságok, uradalmak *gazdasági altisztjeit*. Egyúttal az intézetek tangazdaságai a környék gazdálkodói részére *mintagazdaságként* szerepeltek. Mindamellét kivették részüket tanfolyamok, előadások tartásával a szakismeret terjesztéséből is. Felvételi vizsgához és életkorhoz kötötték a tanulmányok megkezdését. A két éves tanulmányi idő után a hallgatók szakvizsgát tettek elméletből és gyakorlatból. A képesítésük megnevezése: *szakiskolát végzett gazda* volt. 1943-ban kezdődött el a *Szarvasi M. kir. Öntöző Mezőgazdasági Szakiskola* szervezése, de a háború elsodorta a megvalósítását. Hasonló sorsra jutott az *Alsó-vereckén* létesítendő *M. kir. Hegyvidéki (Havasi) Szakiskola és Mezőgazdasági Szaktanácsadó Állomás* is.

A két világháború közötti évtizedek legnagyobb sikertörténete és eredménye a *M. kir. Téli Gazdasági Iskolák és Mezőgazdasági Szaktanácsadó Állomások* kiterjedt hálózata volt, az FM felügyelete alatt. Szinte az ország minden szegletében előfordultak. A *fenntartók* szerinti megoszlásuk az alábbi volt: 60 állami, 3 felekezeti, egy társulati. Ez az iskolatípus a *széleskörű gazdaképzés* intézményi hátterét jelentette. A *két év* tanulmányi idő a *téli hónapokra* szorított. Az iskolai oktatás keretében a *háziipari munkákkal is* megismerkedtek a hallgatók. A szakismeret terjesztését az *önképző gazdakörök* is szolgálták. A végbizonyítványt szerzett

hallgatók jogosultak voltak az *aranykalászos gazda* cím használatára. Sajátos kategóriát képezett a *Vitézi Rend Gazdaképző Intézete* Örkényben, amely az Országos Vitézi Szék fennhatósága alatt volt, egyúttal az *FM* tanügyi és felügyeletének ellenőrzése alatt végezte oktatói munkáját. Az egy éves tanulmányi idő alatt elméleti és gyakorlati ismeretek elsajátítására került sor. Szintén a kisgazdák gazdálkodási ismereteinek megszerzését biztosította a *M. kir. Téli Gazdasági Tanfolyamok* rendszere, amelyet legalább 40 fő, de legfeljebb 80 fő esetén lehetett elindítani, de ami 30 önálló gazdálkodónál szintén működhetett. Elsősorban gazdacsaládok 24. életévét betöltött fiataljaira számítottak a szervezők. Két fajtája volt: három hónapos és két hónapos. Az időpontjuk november 15. – március közepe közé esett. A tanterv azonos szempontok szerint épült fel. A helyi sajátosságokról az *FM* döntött. A végzés után a fiatalok *ezüstkalászos gazda* címet nyertek. *Kárpátján* és *Erdélyben* ezen felül rövidebb tartamú, *különleges* tanfolyamokat is szerveztek, figyelembe véve a helyi gazdálkodás adottságait.

Tejipari tanfolyamok, háziasszonyképző iskolák, háztartási vándortanfolyamok néhány hetes időtartammal, alapvető gyakorlati ismeretek elsajátítására nyújtottak lehetőséget. Elterjedt – állandó színhellyel – iskolatípus volt a *Mezőgazdasági Népiskola* (8600/1942.VKM sz.), amelyből az 1940-es évek elején **66** működött az országban. Ebből **24 állami**, **40 községi**, egy *katolikus* s egy *alapítványi* volt. Ez az iskolatípus a népoktatás keretében a 6 elemi osztályt végzett földműves családok gyermekeinek ismeretszerzését szolgálta. Ez nem volt más, mint a korábbi *gazdasági ismétlőiskolák korszerűsített* változata, melynek látogatása az általános tan kötelezettségi korhatárig volt kötelező.

A mezőgazdaság többi ágát illetően *középfokú* szakképzés folyt a *Kertészeti Tanintézetben, Rákospalotán*. *Állami kertészeti középiskola* működött *Baján*, *kertmunkásképző* intézettel egyetemben (*alsófokú*), hasonlóan, mint *Egerben, Kecskeméten, Nyíregyházán* és *Tordán*.

Az 1920–1945 közötti korszak intézményi hálózata

	1918	1932	1942
felsőfokú	8	8	12
középfokú	7	13	35
alsófokú	90	31	161
összesen	105	52	208

Forrás: Bosznay L., 1989.

Magyarországon a két világháború között az iskolán kívüli gazdaképzésre döntő befolyást gyakorolt a *dán népfőiskolai rendszer* és a *német téli gazdasági iskola*. A hazai népfőiskolai mozgalom fénykora **1938–1945** közé esett. Ebben az időszakban 25 egyházi fenntartású (19 katolikus, 6 protestáns) és egy állami működött sikeresen (Magyar Közgazdaságtudományi Intézet tatai iskolája). 1943-ban **119 népfőiskola** folytatott gazdasági képzést hosszabb-rövidebb ideig, amelyből a protestánsok 51, a helyi hatóságok, vármegyék 30, a katolikus szervezetek 20, egyéb egyesületek 14, a leventék 4 szervezésében vettek részt.

A német példa nyomán szerveződő *téli gazdasági iskolák* országos zászlóbontására 1920 októberében került sor Jankovich-Bésán Endre pápateszéri birtokán (Baranya megye). Ez a képzéstípus a *kisbirtokost* vette „célba,” amelynek hazai térhódítását *nemzetközileg is* számon tartották. Különösen felgyorsult terjedése a *bécsi döntéseket* követően, a visszakerült területeken.

A **magyar gazdaképzési rendszer** 1943/1944-re elérte legnagyobb kiterjedését, noha tevékenységét beárnyékolta a **háborús hadszíntér** közeledése.

A szakképzést felvállalták az egyes **mezőgazdasági egyesületek, mozgalmak és szövetségek** is. Ez a tevékenység Nyugat-Európában elkezdődött a 19. század második felében. Például a németeknél a **Német Mezőgazdasági Társulat** révén, amely 1885-ben alakult meg az angol **Royal Agricultural Society** (1839) mintájára. A század végén született meg a **Bajor Parasztszövetség**, és hasonló működött ebben az időben már **Ausztriában** is. Ez alól nem jelentett kivételt **Svájc** sem. Az egyesületek speciális formáját képezték a rohamosan terjedő hitel- és takarékszövetkezetek, élén a **Raiffeisen-mozgalom** (alapító: Raiffeisen, Wilhelm).

Magyarországon – már a korábban említett – **Országos Magyar Gazdasági Egyesület** (OMGE) 1835-től részt vett a magyar mezőgazdaság formálásában. Tevékenységének a keretét a **megyei gazdasági egyesületek** jelentették. 1890-ben megszületett a **Magyar Gazdaszövetség**, amely felvállalta az OMGE kevésbé preferált feladatait. A szövetség helyi szervezetei a falusi **gazdakörök** voltak. Német mintára alakult meg a 19. század végén az **Országos Központi Hitelszövetkezet** (1898) és a **Hangya** (1898) fogyasztási szövetkezet (Szávai F., 1996).

A gazdaképzéssel legszorosabban összefüggő egyesület volt az **Országos Többtermelési Liga**, amely 1923-ban született meg. Működését a mezőgazdasági képzés fejlesztésén kívánta kifejteni, a **többtermelési tanácsadó szolgálat** megszervezésével. Természetesen azonban az arany- és ezüstkalászos tanfolyam fogta át legteljesebben a gazdaképzést, tömörítve az alsó- és középfokú tanintézetekben végzett gazdákat. Ez a **Magyar Parasztszövetség** keretében segítette a gazdakörök szövetségének kulturális és közművelődési tevékenységét.

Szintén német példa motiválta a hazai **zöldmező-egyesületek** szerveződését is. A bajorországi **Steinachból** indult el, amelynek célja az **okszerű rét- és legelő gazdálkodással** tehermentesíteni a szántóföldi növénytermesztést, mindezt egy sajátos zöldmező-kultúra kialakításának keretében kívánta megteremteni. A magyar zöldmező-mozgalomnak olyan neves képviselői voltak a 20. században, mint **Dégen Árpád, Thaisz Lajos, e. Dorner Béla**. 1936-ban alakították meg az **Országos Zöldmező Szövetséget**. E szerveződés jelentős **propagandát** fejtett ki céljának érdekében: előadás, tanfolyam, kiadványok, rádió előadás, stb. 1947-ben újjászerveződött, de rövidesen – 1949-ben – **feloszlatták**. Ugyanakkor a világban egyre jelentősebb szerepet töltött be.

A **gazdaképzés iskolán kívüli** rendszerében 1945 után rövid ideig folyamatosság létezett, de a kommunista hatalomátvétel után összeomlott. Az újjászervezett **Magyar Parasztszövetség** 1947-ben politikai harc **áldozata** lett, és hasonló sorsra jutott a **kalászos mozgalom** is, ami a gazdaképzés sikeres területe volt Magyarországon a két világháború között.

A magyar gazdasági élet 1945 után

Az ország a második világháború után egy katonai helyzettől függő politikai rendszer tagjává vált, amely kevésbé vette figyelembe Magyarország sajátos érdekeit. Ez a „szövetségi rendszer” fokozatosan építette ki hatalmi állásait, felhasználva az ország újjáépítésre szerveződő nemzeti akarat lendületét. „A két tömb politikai-katonai szembenállásának enyhülésével (különösen az utolsó két évtizedben) fokozatosan érvényesülni kezdtek ugyan a gazdasági érdekviszonyok, s különösen a magyar gazdaságpolitika keretei között mindinkább érvényre jutottak a természetes gazdasági érdekviszonyok, ez azonban csak színezi a képet, de nem módosítja. A meghatározó szinte mindvégig a **két tömb katonai-politikai versenye** volt és maradt” (Gunst P., 1996). A mezőgazdaság szempontjából a legnagyobb változást a **földreform** jelentette, amelyhez **5,6 millió kat. holdat** vettek igénybe. Természetesen az igényjogosultaknak csak egy része jutott földbirtokhoz. A földosztás a kisbirtokosok arányát növelte, ami viszont jelentősen csökkentette a mezőgazdaság árutermelő képességét, hiszen hiányzott a szakmai ismeret, az eszközök, az igaerő, stb. A mezőgazdaság szocialista gazdálkodássá való átszervezése viszont csak idő kérdése volt a kommunista hatalom részéről. Ugyanakkor a mezőgazdasági termelés az ellátáson túlmenően az erőltetett ütemű ipari beruházások alapvető forrását is jelentette. Az 1950-es évek agrárpolitikáját a központosított tervutasítás és a forráselosztó gazdasági irányítás jellemezte. A termelésben a mennyiségi szemlélet élvezett elsőbbséget.

Magyarországon **1968**-ban próbáltak változtatni a gazdaság irányítási rendszerén, ami az ún. piaci szocializmus megteremtésére irányuló kísérletnek tekinthető. A mezőgazdasági szabályozás voltaképpen a tervekben megfogalmazott gazdasági feladatok megvalósítására egy támogatási rendszert alakított ki, amely kiterjedt a háztáji és a kisegítő gazdaságokra is. „A magyar mezőgazdasági irányítás a Közös Piac által alkalmazott protekcionista irányítással szemben valójában nem a mezőgazdaság támogatását, a jövedelmek odaáramoltatását, hanem (...) a jövedelmek elvonását eredményezte, miközben az élelmiszergazdaság a valutaszerező ágazat szerepét is betöltötte...” (Lőkös L., 1998).

A magyar agrárium 1945 utáni történetének főbb szakaszai a következők:

1. 1949–1956: a gazdaság átalakításának első szakasza
2. 1957–1961: a szövetkezetesítés időszaka
3. 1962–1990: az ún. szocialista nagyüzemek kiépítése
 - a. 1962–1968: az átszervezett mezőgazdaság nehéz időszaka
 - b. 1969–1980: az új gazdaságirányítási rendszer bevezetése, a termelés szembe-tűnő fejlődése
 - c. 1981–1990: stagnálás és a visszaesés éve

A 3.b szakasz idején látványos fejlődésnek és modernizációnak vagyunk a tanúi a hazai mezőgazdasági termelésben. Ugrásszerűen javultak a termelékenység mutatói, növekedett az agrárium exportképessége. Jelentős változások következtek be a munkaerő szakmai színvonalában, főleg a vezető szakemberek képzettsége terén, az oktatás minőségi javulásában. A magyar mezőgazdaság termelési eredményei nemzetközi viszonylatban is elismerést váltottak ki. Számos mutatóban a világ fejlett mezőgazdaságával bíró országok között **Magyarország az élmezőnyhöz** tartozott. A nagyüzemi gazdálkodás konszolidációja eredményeként az 1970-es években terjedtek el a korszerű műszaki háttérre és technológiára épülő termelési rendszerek úgy a növénytermesztésben, mint az állattenyésztésben. Mindez magasabb igényt támasztott a **mezőgazdasági képzés** iránt, amelynek színvonaláról nemzetközileg is **kedvező** kép alakult ki.

Az 1989-ben bekövetkezett rendszerváltás, a piacgazdálkodás térnyerése azonban új feladatok elé állította a hazai agráriumot, s vele együtt a mezőgazdasági szakképzést is. A kérdés taglalása azonban már túlmutat az összeállítás mondanivalóján.

A 20. század második felének közoktatása

Kezdetben úgy tűnt, hogy folytatódik az 1945 előtti korszak közoktatás-politikája a második világháború befejezését követően, erősítve annak szociális vonásait. Mindehhez társult a magyar közoktatás nagyarányú *iskolareformja*, amely egyetlen alapozó típust vezetett be és a középszintű oktatást is egységesítette. Kidolgozták a *nyolcosztályos* általános iskola és a négyosztályos *gimnázium* rendszerét. A *tankötelezettség* 6–14 életévig tartott. Az 5–8 (felső tagozatos) osztályok szaktanári képzésére létrehozták a *pedagógiai főiskolákat* Budapesten, Szegeden, Pécsen és Debrecen (1949-ben áthelyezték Egerbe). 1947-től lehetőség nyílt *szaktanítói* cím megszerzésére, amely szintén a felső tagozatos osztályok *tanárhiányát* igyekezett pótolni.

1945–1948 között négyosztályos lett a gimnázium, ezen belül humán- és reál tagozattal. A gimnázium betagozódott az 1938. évi törvény alapján kialakított *középfokú szakoktatás* – ipari, *mezőgazdasági*, kereskedelmi-pénzügyi – rendszerébe, vagyis minden középiskola az *általános iskolára* épült. A felsőfokú oktatás intézményhálózata (főiskolák, egyetemek) folyamatosan működött tovább, bizonyos szervezeti változások végrehajtásával. Az *1946. évi XXII. tc.* egyenlő esélyt teremtett a *nők* számára a felsőoktatási rendszerben.

A *koalíciós évek* alatt az alap- és középfokú közoktatás fenntartói rendszere változatlan maradt. Az alapfokú oktatást képviselő nyolcosztályos – sok helyütt 6 osztályos – népiskolák közel *70%-a egyházi fenntartású* volt, s ezek tetemes hányada „osztatlan” típusú volt. Működtetésüknek sem személyi, sem tárgyi feltételei nem voltak, így átfogó korszerűsítés vált szükségessé a 20. század közepén. Az egyházak iskoláik fenntartásában autonómiával rendelkeztek (*1934. évi XI., 1935. évi VI. tc.*), ugyanakkor a nagyobb településeken lévő iskoláikat átalakították általános iskolává. Megegyezés alapján azonban lehetőség mutatkozott állami fenntartásúvá tenni is, ahol erre igény volt, azonban kizárólag *Teleki Géza* és *Keresztury Dezső* minisztersége idején. *Ortutay Gyulával* mindez gyökeresen megváltozott, és lépések történtek az egyházi iskolák államosítására. A MADISZ megszervezésével (1945), a Népi Kollégiumok Országos Szövetségének (1946) megalakulásával erőteljes offenzíva indult meg az egyoldalú világnézeti nevelés hazai elfogadtatására. Már 1947-ben felvetődött a *fakultatív* hitoktatás terve is, sőt javaslat született ennek megszüntetéséről is. Az egypárti hatalom – a keleti blokk országaihoz hasonlóan – 1948. június 16-án megszavazta – egy párt kivételével – az *1948. évi XXXIII. tc.-t*, amely az *egyházi iskolák államosítását* írta elő, és egysíkúvá tette a magyar közoktatást. Az állam monopolizált helyzete ezen a téren is – 1980-as évektől gyengülő intenzitással – a *rendszerváltásig* érvényesült.

1950-ben új tantervek léptek életbe. A tankönyvkiadás állami monopólium lett, és kötelezővé tették az orosz nyelv oktatását. „1948/49-től – egészen az 1980-as évek végéig mindegyik hazai oktatási-nevelési intézményben a párt ideológiája alapján folyt – legalább is a központi akarat erre irányult – a pedagógusok tevékenysége” (*Mészáros I., 1999*).

1949-ben megkezdődött az *egyetemek* gyökeres átszervezése is, amelynek sok kiváló, európai hírű professzor is áldozatul esett. Számos új önálló *sakfőiskola*, *egyetem* létesült, amely azonban számos szervezeti változáson ment keresztül – elnevezés, profil – az évtizedek során. A közigazgatás átszervezésével egyidejűleg megváltozott a *tanügyigazgatás* is. Megszűntek a tankerületek, helyükbe a helyi tanácsok oktatási, majd művelődési osztályai léptek. *1956 után* alapvetően semmi nem változott, a párt ideológiája érvényesült.

Az *1961. évi III. tc.* többek között rögzítette az iskolatípusokat: általános iskola, középiskolák: *gimnázium*, *szakközépiskola*, *technikum*. Az 1960-as évek elején elkezdődött a középiskolák

belső arányainak átalakítása a szakjellegetű középiskolák javára, így a *szakközépiskolák* és a *technikumok* kerültek többségbe. **1962-ben** a középfokú technikumok egy részét *felsőfokúvá* alakították át. 1962–1968 között teljes *tankönyvsere* következett be, amelyek az 1980-as évek elejéig voltak használatosak. Számos egyéb, közoktatást érintő változás jellemezte még az 1970-es évtizedet. Az ideológiai, politikai háttérrel viszont jelentősen „gyengítette” Helsinkii szellemisége. Az **1985. évi I. tc. az oktatásról** a mögöttünk hagyott rendszer utolsó nagyszabású intézkedése volt, amelynek *két pozitív* jellegzetessége volt (Mészáros I., 1999.): egyes iskolák-nak elismerték az autonómiáját, alternatív tantervek, tankönyvek megjelenése.

Az 1990. évi választásokkal hazánkban is teret nyert a *parlamentáris demokrácia*, amely új irányt szabott a magyar oktatási rendszernek. A negyven évig kirekesztett *felekezetek* is újból jogot nyertek oktatási intézmények működtetésére. *Alapítványi* intézmények is gazdagították a hazai oktatási rendszer választékát.

Az **1993. évi LXXVI. tc.** rendelkezett a *szakképzésről*, amelynek intézményei közé sorolta a szakközépiskolát, szakmunkásképzőt, a szakiskolát és a munkaerő-fejlesztő és -képző közpon-tot. Nagy jelentőségű volt az **1993. évi LXXX. tc. a felsőoktatásról**. A törvény a felsőoktatásban két típust említ: *egyetem, főiskola*.

A magyar mezőgazdasági oktatás 1945 után

A földreform megszüntette hazánkban a nagybirtokot, a művelés alatt álló földterület közel 90%-a a parasztság kezébe került. Az új politikai rendszer megszületésével változott az agrárpolitika, módosultak a *mezőgazdasági szakigazgatás* feladatai és részben az igazgatás szervei. Ez az átalakulás érintette a *szakoktatás* rendszerét is. 1945-ben valamennyi *mező- és erdőgazdasági szakoktatási intézmény* az FM felügyelete alá került. Az intézmények tanulmányi, szervezeti, képzési kérdéseiről a *Gazdasági Szaktanács* véleménye alapján az FM *miniszter* döntött, illetve szabályozott. Az agrároktatási hálózat felügyeletére *szakoktatási főigazgatót* neveztek ki, akinek hatásköre valamennyi *alsó- és középfokú* intézményre kiterjedt, beleértve az iskolán kívüli *ismeretterjesztést* is. Az ellenőrzési munkát *főigazgató-helyettesek* kinevezésével igyekeztek hatékonyabbá tenni.

A *8740/1945. FM. sz.* rendelet kibocsátásával az *agrárfelsőoktatás* intézményrendszere több területen változott. A *József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem* mezőgazdasági, állatorvosi és erdőmérnöki osztályának, a *Kertészeti és Szőlészeti Főiskolának*, valamint a három *mezőgazdasági főiskolának* (Magyaróvár, Keszthely, Debrecen) az összevonásával létrejött a Magyar Agrártudományi Egyetem (az *erdőmérnöki osztály* 1950-ben került véglegesen az egyetemhez). Ez a mechanikus összevonás gyakorlatban különösebb fejlődést nem eredményezett. A négy karon belül a *mezőgazdaságtudományi*, négy *osztály* keretében *Budapesten, Debrecenben, Keszthelyen* és *Magyaróvárott* működött. Az egyetemet felruházták képesítő és doktori oklevél kiadására, egyúttal magántanári képesítésre is. Az új intézménynek az oktatáson kívül előírták a mezőgazdaságtudományok művelését és fejlesztését is.

A *Magyar Állami Parasztfőiskola* (138.110/1946. FM sz.) megszervezése a parasztfiatalok képzését szolgálta – elsősorban az új birtokosok körében – két tanéven keresztül, az FM felügyelete alatt.

A *középfokú* szakoktatás a gazdálkodást és a továbbtanulást szolgálta, fiú- és leány tagozatokkal. A fenntartók sorába tartozott elsősorban az *állam, községek*, sőt *felekezetek* is. Az *alsó- és középfokú* agrároktatás intézményei között említhetjük: Tejipari Szakiskola, Kertészeti- (és Szőlészeti, Borászati) Középiskola, Mezőgazdasági Középiskola (fiú és koedukált), Mezőgazdasági Leányközépiskola (önálló). Ez utóbbiak közül az *állami* fenntartásúak mellett *felekezeti* is voltak.

Az *alsófokú* képzés legszélesebb hálózatát az *Állami Gazdaképző (női is)* jelentette, amelynek elvégzése az *aranykalászos gazda* cím viselésére jogosított fel. De folytatódott az *ezüstkalászos* gazdatanfolyamok sorozata is, amely az előző évtizedekben indult útjára. Az előadók sorát bővítették a *szaktanácsadó állomások* alkalmazottjai is. Számos *ismeretterjesztő* tanfolyam és *szakelőadás* segítette még az *új gazdálkodók* munkáját. Az *iskolán kívüli* szakképzés eredményességét segítették a *megyéenként* felállított – az elnevezésében is jelzett – *mezőgazdasági szakoktatási bizottságok*, az FM felügyelete alatt (a fentiek az 1947. évi állapotot jelzik!).

Nagy Imre miniszterségével újra előtérbe került a mezőgazdaság fejlesztésének a kérdése. Az Agrártudományi Egyetem vidéki osztályainak *indokolatlan bezárását* (1949 tavaszán) feloldották, és *1953-ban* újra megnyitotta kapuit *Debrecen*, *1954-ben* pedig *Keszthely* és *Magyaróvár*, mint *mezőgazdasági akadémia*. Egyidejűleg kivált és *önálló* intézményként működött a *Kertészeti és Szőlészeti Főiskola*, továbbá a *Mezőgazdasági Gépészmérnöki Főiskola* (a Magyar Agrártudományi Egyetem megalakulása után rövidesen *Gödöllőre* került.)

1962-ben változott az agrárfelsőoktatási intézmények elnevezése, illetve minősítési besorolása. Az Állatorvosi Főiskola és az Erdőmérnöki Főiskola egyetemként működött tovább, a mezőgazdasági akadémiák főiskolákká váltak. A nagyüzemi gazdálkodás térhódítása, a szakember ellátottság gyorsabb ütemű bővítése érdekében 1961. augusztus elsejei kormányrendeletében életre hívta a felsőfokú mezőgazdasági technikumokat, az ún. középvezetőrétég biztosítására. Egyidejűleg megkezdődött a szakiskolák átszervezése is, valamint az üzemmérnök és üzemgazdász képzés elindítása, amely 1968–1972 között valósult meg. A felsőfokú technikumok jó része a későbbiek során is felsőoktatási intézmény maradt. Bővült a Kertészeti Egyetem profilja a tartósítóipari képzés bevezetésével. Általában az 1970-es évek beruházásainak súlypontját a műszaki- és agrárfelsőoktatási intézmények képezték. 1963-ban egyetemként működött Gödöllő, Sopron és az állatorvoslás Budapesten. Főiskolaként folyt a képzés Debrecenben, Keszthelyen és Mosonmagyaróváron, valamint a kertészet és szőlészet a fővárosban. A **felsőfokú technikumok** a következő szakterületeket fedték le: élelmiszeripar, földmérés, állategészségügy, állattenyésztés, kertészet, gépészet, öntözéses növénytermesztés, növényvédelem, takarmánygazdálkodás, üzemgazdaság.

A **középfokú** szakképzést az általános mezőgazdasági technikumok (illetve technikumi modellű szakközépiskolák), erdészeti, gépészeti kertészeti, élelmiszeripari, gimnáziumokhoz kapcsolt technikai jellegű szakközépiskolák képezték. **1965**-ben kezdték meg a működésüket a szakközépiskolák, amelyek a korábbi középfokú technikumok szerepét vették át.

Az **alsófokú** oktatás a szakmunkásképzésre irányult, melyek szakterületei közé tartozott: erdőgazdaság, élelmiszeripar, mezőgazdaság (növénytermesztés, állattenyésztés, kertészet főprofilal), mezőgazdasági gépészet és -gépszerelő, szakmunkás képzést folytató ipari szakmunkásképző iskola.

Az 1970-es években **Gödöllő**, az **Állatorvosi Egyetem** mellé felzárkózik, mint egyetem **Debrecen** (1970), **Keszthely** és **Mosonmagyaróvár**. Mindez azt jelenti, hogy a **felsőfokú technikumok** egy része főiskolai karként, majd később karként csatlakozott az „anyaintézményhez”, egyúttal **új karok** is létesültek, sőt némelyikük, pl. Szeged, Kaposvár agrárfőiskolává nőtte ki magát. Gyakori jelenség volt, hogy a felsőfokú technikumból kialakult főiskolai karok **többször** változtatták „anyaintézetüket”, pl. Hódmezővásárhely, Mezőtúr. Ebben az időszakban a **középfokú szakoktatási intézmények** száma közel **háromszorosára** bővült. A **technikum elnevezést a szakközépiskola** cím váltotta föl. Egyre nagyobb szakosodás játszódott le és gyakoribbá vált, hogy egyes településeken lévő más típusú középfokú intézmények – főleg gimnáziummal – **közös igazgatás** alatt folytatták oktatási tevékenységüket. Az 1970-es évektől a középfokú oktatásban előtérbe került a **szakképzés**, elsősorban a gimnáziumok rovására. A **szakmunkásképző intézetek** száma az 1960-as években a meglévő 54-ről egy évtized alatt közel 90-re emelkedett. Tovább folytatódott a már korábban meglévő tendencia, miszerint a **mezőgazdasági gépszerelők** képzését az ipari szakmunkásképző iskolák végezték a **Művelődési Minisztérium** felügyelete alatt. Gyakorlattá vált, hogy az egyes szakközépiskolák és szakmunkásképző intézetek **közös igazgatással** azonos színhelyeken működtek.

Az évtized közepén – 1970-es évek – az agráregyetemen egyre több új szak nyílt, vagyis tovább szakosodott a képzés. Gödöllőn egy egyetem keretében **Tanárképző Intézet** kezdte meg működését, amelyhez gyakorlóiskolák tartoztak (Budapest, Kaposvár, Nagykőrös, Piliscsaba, Vác).

A **felsőfokú továbbképzést** – főleg tanfolyamok, hosszabb kurzusok – a fővárosban a Mezőgazdasági Mérnöktovábbképző Intézet, amelynek elnevezése többször változott – MÉM Mérnök- és Vezetőtovábbképző Intézet, Vezető- és Továbbképző Intézet – végezte. **Alsófokú** továbbképzés is folyt a Mezőgazdasági Szakmunkásképző és Munkásképző Intézetben (Jánoshalma,

Kétegyháza, Pétervására, Sellye, Vép). Az 1970-es években Nagykovácsiban nyílt meg a „Hevesi Ákos” Nevelőotthon, ahol erdő- és mezőgazdasági dolgozók gyermekeinek általános és középiskolai felkészítése folyt.

A *rendszer váltást* megelőző években *további szakosodás* figyelhető meg, különösen a *középfokú szakképzés* terén, noha az intézmények száma lényegesen nem változott. Így kizárólag mezőgazdasági profillal 58 *szakközépiskola* rendelkezett, 19 intézmény pedig gimnáziummal, más egyéb szakirányú szakközépiskolával vagy szakmunkásképző intézettel *közös igazgatás* alatt agrárképzést folytatott. Hasonló típusú *szakmunkásképző* (alsófokú) intézet – mezőgazdasági oktatással – az ország 62 színhelyén működött, ami kiegészült 39 intézménnyel, ahol többek között *mezőgazdasági szakoktatás is* folyt.

A mezőgazdasági szakintézmények egy részének a fenntartását az FM *1954-ben* átadta a *megyei tanácsoknak* (150/1954. Mg. É. 34./FM). Kivételt jelentettek a *mezőgazdasági gépészeti* szakiskolák. Ezek (az egyetemek, főiskolák, felső- és középfokú technikumokhoz hasonlóan) az FM fenntartásában maradtak. A megyei tanácsokhoz átkerült szakintézmények szakmai irányítását, tananyag ellátását továbbra is az FM végezte. Az iskolarendszerű mezőgazdasági *szakmunkásképzés* a *tanácsi* fenntartású intézményekben alapozódott meg. A Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Minisztérium (MÉM) létrejöttkor a mezőgazdasági szakképzésben továbbra is érvényesült a *fenntartási megosztottság*. Új intézmények létesítése kizárólag *központi* fejlesztési keretből történt (a termelőszövetkezetek támogatási alapjából). Az *élelmiszeripari iskolákat* a MÉM létrejötte előtt az Élelmezésügyi Minisztérium működtette. Az erdészeti szakirányú intézmények fenntartása már a MÉM megszületése előtt is megosztott volt. Az *Erdészeti és Faipari Egyetem*, valamint a két *erdészeti technikum* a MÉM irányításával és fenntartásával folytatta tevékenységét. Az *erdészeti szakmunkásképző* iskolák fenntartója viszont az *Országos Erdészeti Főigazgatóság* volt. Az *1969. évi VI. tc.* számos szervezeti és tartalmi kérdésben *egységesítette* a képzést. Az évtizedek során kialakult rendszer a fenntartást illetően, a későbbiekben is *viszonylag rugalmasan* működött. A tanácsi fenntartású iskolák közvetlen irányítását a *megyei* (fővárosi) *tanácsok* mezőgazdasági és élelmezésügyi feladatait ellátó szakigazgatás hivatalai végezték. A *szakmunkásképző iskolák* 1973-ban átkerültek a *tanácsokhoz*, vele együtt azonban megszűnt a MÉM anyagi támogatása.

A magyar iskolaügy a 20. század utolsó évtizedében

„Az 1980-as évek végére nyilvánvalóvá vált a szocialista tervgazdálkodás, a kommunista egy-pártrendszer, a népköztársasági államberendezés csődje. Ennek következtében a hazai politikai-gazdasági hatalom négy évtizeden át egyedül birtoklóira kényszerültek, hogy beleegyezzenek: Magyarországon több párt indulásával szabad választásokra kerüljön sor. Az 1990 tavaszán lezajlott országgyűlési képviselőválasztások eredményeként új politikai helyzet jött létre, amelyben lehetővé vált, hogy a korábbtól gyökeresen eltérő új, Nyugat-Európához igazodó gazdasági-társadalmi fejlődés indulhasson meg hazánkban (...) (Elkezdődtek) egy európai demokratikus jogállam iskolarendszerének hazai kialakítási munkálatai” (Mészáros I., 1996).

Az 1990-es évek elején sorra születtek meg azok a törvények, amelyek új pályára terelték a magyar köz- és szakoktatás egész rendszerét. A parlament 1993-ban elfogadta a *szakképzésről* (LXXVI. tc.) és a közoktatásról szóló törvényt (LXXIX. tc.). Fontos mozzanat volt a *felsőoktatás* új rendszerének kialakításáról szóló törvény meghozatala 1993. július 13-án (LXXX. tc.). Természetesen rövid időn belül az *oktatási törvények módosítására* is sor került. 1996. elején már foglalkozott a parlament az *egyetemi integráció* kérdésével, vagyis a *klasszikus egyetemi szervezet* megteremtésével. Ennek a megvalósítása az *ezredfordulón* vette kezdetét. Mindez érintette a *magyar agrárfelsőoktatást* is. Így a *Debreceni Agrártudományi Egyetem* a Debreceni Egyetem karaként (centrum) folytatta tevékenységét. A kezdeti állapot az idő során *számtalan változáson* ment keresztül, hiszen az integrációban résztvevő intézmények hovatartozása az elmúlt közel két évtized alatt már *jelentősen eltér* a kezdeti állapottól, ami vonatkozik *Debrecenre* is.

Az *alap- és középfokú mezőgazdasági képzés* szintén módosult az 1989 előtti korszakhoz képest. Újból megjelentek – elsősorban megnevezésben – az *1945 előtti* időszakból ismert szakképesítési megnevezések, mint pl. arany-, ezüstkalászos gazda, stb. De bővült a kör *új* fogalmakkal, illetve szakmákkal pl. biotermesztő, gombatoxikológus, tájépítő szaktechnikus, stb., sokszor függetlenül a képzés szintjétől. Újra népszerűvé váltak az agrárkultúrával kapcsolatos *népi mesterségek* is, és ezek az *újra felfedezett szakmák* megszerzésére is lehetőség van, elsősorban *alsófokon*: virágkötő, gyógynövénytermesztő, stb.

Az 1999. évi országos képzési jegyzék *167* olyan szakképesítésről tesz említést, amely *alsó- és középfokú* agrár-oktatási intézményben szerezhető meg, iskolai rendszerű és iskolán kívüli képzés során. Ezek a szakintézmények az FM szakmai irányítása alatt végzik tevékenységüket.

A magyar mezőgazdasági szakoktatás *rövid* történetét befejeztük, de nem zártuk le. Az *ezredfordulótól* eltelt idő alatt is számos átalakulás következett be, amely egyrészt *szervezeti* módosulásokat, másrészt *szakterületi* bővülést eredményezett. Hiszen a piachoz igazodó agrárszféra, a fenntartható fejlődés szabta keretek között állandó változásnak van kitéve a hazai mezőgazdaság is. Természetesen az új megjelenése nem jelenti a gazdálkodás *hagyományos* elemeinek mellőzését. A mezőgazdasági *szakemberképzés* állandó kihívásnak van kitéve, amelyhez nem könnyű igazodni. Nemcsak a fogyasztói *igények* változnak, hanem a *természeti* feltételek is. A mezőgazdaság indította el az embert a *civilizáció* felé vezető úton, de ezzel nagy felelősséget rótt napjaink emberére, hiszen óvnunk kell a természetet, a *termőföldet* és mindazt a *hagyományt*, amely évezredek során felhalmozódott. Ennek tudatosítása nagyrészt a *mezőgazdasági szakképzésre* hárul, mert ez a záloga az emberi társadalom fennmaradásának. Úgy kellene újítani, hogy a jót ne pusztítsuk el. Az indiánok fogalmazták meg ezt bölcsen, amikor azt vallották, hogy a *föld nem a mienk, unokáinktól kaptuk örökül*. A magyar mezőgazdaság, vele együtt a *mezőgazdasági szakképzés* – alsótól a felsőoktatásig – nemzeti *örökségünk* szerves tartozéka. A *mezőgazdasági szakoktatásunk hagyományai* Európa kultúrájában is figyelmet érdemelnek. Látható ebből a rövid összeállításból, hogy nem egy esetben *kezdeményező* szerepet játszottunk, *elsőként* léptünk számos esetben a *Kárpát-medencében* ezen a területen is.

A magyar mezőgazdasági szakoktatás kronológiája

A magyar közoktatás első adata a Szent-Márton hegyi monostori iskoláról a 11. század elejéről ismert.

A 11. században kialakult a kolostori (monostori), káptalani és plébániai iskolák hálózata.

1367: megnyílt a pécsi egyetem.

1395: megnyitotta kapuit az óbudai egyetem.

1467–1470: a pozsonyi Academia Istropolitana működése.

1507–1519: tevékenykedett Budán Pap János és Keym Orbán tankönyv kiadása.

1560: az első hivatalos rendelkezés a magyar népiskolákról (Oláh Miklós esztergomi érsek).

1581–1603: Báthori István aláírja a kolozsvári egyetem alapítólevelét.

16–17. század fordulója: a hazai iskolahálózat gerincét a protestáns iskolák jelentik.

1620-as évek: katolikus gimnáziumok létesítése.

1635: Pázmány Péter aláírja a nagyszombati egyetem alapító levelét.

1655: Apáczai Csere János: Magyar Enciklopédiája megjelent. A magyar gazdasági irodalom megteremtője.

1657: A debreceni református kollégium első ismert iskolaszabályzata.

1662: Nagyenyeden új református kollégium nyitotta meg kapuit.

1658: Comenius, Johannes Amos: Orbis sensualium pictus c. munkájának első kiadása.

1760: Mária Terézia megalapította az Udvari Tanügyi Bizottságot.

1763–1780: a Pozsony melletti Szempcen megnyílt a Collegium Oeconomicum, piarista vezetéssel, gazdasági-pénzügyi szakemberek képzésére. Számvitel is szerepelt a tárgyak között.

1763: Selmecbányán megnyílt az összbirodalmi bányászat-képző tanintézet.

1769: Tessedik Sámuel megkapta azt a területet Szarvason, ahol felépült az alsófokú gazdasági tanintézet, amely hazánkban az első volt (1779–1795 és 1799–1806 között működött).

1769: Mária Terézia rendelkezése szerint a nagyszombati egyetemet királyi egyetemmé nyilvánította, így a magyar iskolaügy az állami jogrendszer keretei közé került.

1770: királyi rendelet Selmecbányát Bányászati Akadémiává minősíti (1838-ban összevonták az Erdészeti Tanintézettel – Bányászati és Erdészeti Akadémia –, 1919-ben Sopronba települt át).

1773: felállították a Helytartótanács tanügyi hivatalát, amely átveszi a magyar Tanügyi Bizottság jogkörét.

1777: királyi rendelettel Budára telepítik a nagyszombati egyetemet.

1777: Az udvar jóváhagyta a Ratio educatuionis-t, a tanügyi reformtervezetet, amelyben szerepel a mezőgazdasági szakoktatás ügye is.

1781: II. József kiadta Erdély tanügyét szabályzó dokumentumot.

1782: II. József a budai egyetemen megalapította a Mérnökképző intézetet, ahol földmérőket, vízügyi szakembereket képeztek.

1782: megnyílt a budai egyetem orvoskara mellett az állatgyógyászati intézet (Institutum Veterinarium).

1783: az uralkodói rendelet előírta az egyetem Pestre történő áttelepítését, és felállítják a mezőgazdaságtani tanszéket.

1787: a pesti egyetem orvoskarán létrehozzák az állatgyógyászati tanszéket (Ars veterinaria).

1797: megnyílt Keszthelyen a Georgikon, amely 1818-ban vált nyilvános tanintézeté. 1848-ban bezárta kapuit.

1799: megindult az oktatás Nagyszentmiklóson a „kis mezőgazdasági iskolában”.

1801: Liptóújíváron alsófokú erdészképző iskola nyílt.

1803: helytartótanácsi rendelet a selyemhernyó-tenyésztés kérdésében, a népiskolai tanítók köteleességévé téve a tanulók között terjesztését.

1806: a II. Ratio educationis életbe lépett.

1818: Magyaróvárott megnyitotta kapuit a főúri alapítású mezőgazdasági tanintézet, amely 1849-ben állami intézmény lett, és 1874-től az ország első mezőgazdasági akadémiájaként működött.

1839: Rohoncon (Vas megye) gazdatisztképzés indult, Klauzál Imre vezetésével. 1841-ig folytatta tevékenységét.

1840–1850: A Nagykőrösi Református Tanítóképző Intézetben mezőgazdasági tanszék működött néptanítók részére.

1830–40-es években több földműves iskola alakult, ahol alsófokú szakoktatás folyt.

1846: megnyílt a József nádorról elnevezett pesti ipartanoda, ahol mezőgazdasági képzést is kaptak a hallgatók.

1848: az Eötvös József által beterjesztett népoktatási törvényjavaslatól csak 1867-ben lett törvény.

1850: a pesti egyetem keretében működő Mérnökképző Intézet összevonták a József Ipartanodával, az intézmény német nyelvűvé válva, önállósult.

1851: a pesti egyetem orvosi karáról levált állatgyógyászati intézetből Állatgyógyintézet lett, amely 1875-től Állatorvosi Tanintézetként működött tovább.

1850–1869: nevében is német intézetként működött, mint az osztrák birodalom egyetlen felsőgazdasági tanintézete Magyaróvárott.

1853: megalapította Entz Ferenc a Haszonkertészeket Képző Gyakorlati Tanintézetet, a hazai kertészeti szakképzés egyik jogelődjét.

1860: OMGE határozat életre hívott egy bizottságot a szakoktatás ügyének rendezésére.

1865: állami tanintézetként újra indult Keszthelyen a mezőgazdasági szakoktatás, amely Országos Gazdasági és Erdészeti Tanintézet néven kezdte meg a magyar nyelvű képzést.

1868: **Debrecenben** megnyílt a gazdasági tanintézet (1867 nyarán a földművesiskola), amelynek Papi Balogh Péter után 1869 elején **Tormay Béla** lett az igazgatója.

1869: Megnyitja kapuit a Kolozsmonostori Gazdasági Tanintézet.

1874: döntés született a hármas szintű agrároktatás bevezetéséről. Az átszervezés id. Sporzon Pál: Emlékirat a hazai gazdasági tanügy tárgyában című vitairata nyomán született meg. Előzménye volt Török János és Csapó Dániel által 1837-ben kidolgozott, majd az 1843/44. évi országgyűlés elé terjesztett tervezet, amely már akkor a hazai mezőgazdasági szakoktatást – alsó-, közép-, felső- – keretbe kívánta szervezni.

1879: a XXXI. tc. (erdőtörvény) ösztönözte a hazai erdészeti szakképzés megindítását, főleg az alsófokú oktatás terén.

1874: megkezdődött az agrároktatás a Kassai Gazdasági Tanintézetben.

1884: a XVII. tc. lerakta a szervezett szakképzés alapjait, csekély módosítással érvényben volt közel négy évtizedig. A törvény felszámolta a céhrendszert. A kertészeti szakképzés is hatálya alá tartozott.

1880–1890-es évektől az első világháborúig bővült az agrároktatás intézményi hálózata, főleg az állattenyésztéssel kapcsolatos alsófokú oktatásban. Hasonló volt a helyzet a kertészet, a szőlő- és gyümölcstermesztés, borgazdaság terén is.

1889: a XVIII. tc. életre hívta az önálló Földművelésügyi Minisztériumot.

1889: az FM egységes tanulmányi szabályzat adott ki (22.924/1889. FM) a gazdasági tanintézetek részére.

1894: 3 évfolyamossá vált a középszintű Kertészeti Tanintézet (1939-ben Kertészeti Akadémia)

1898–1899: megindult a felnőttek iskolán kívüli képzését biztosító téli gazdasági tanfolyamok rendszeres szervezése (78.516/1898. FM., 24.381/1899. FM sz.).

1902: rendelet jelent meg a mezőgazdasági irányultságú továbbképző iskolákról, ami nem volt más, mint az 1868. évi XXXVIII. tc. által a 12–15 évesek számára létesített „ismétlő iskolák” továbbfejlesztése. Ez a típus 1945–1948 között megszűnt. A rendelet megjelenése után ország-szerte nyíltak meg a gazdasági ismétlő iskolák és a szaktanítós gazdasági ismétlőiskolák.

1906: Akadémiai rangot kap: Debrecen, Keszthely, Kolozsvár, Kassa. Magyaróvár már 1874 óta akadémiaként működött.

1910: megnyílt a Komáromi Gazdasági Szaktanítóképző Intézet, Kecskeméten pedig a Gazdasági Szaktanítónő-képző Intézet, amelyeknek végzett hallgatóit a VKM felügyelete alá tartozó gazdasági ismétlőiskolákban alkalmazták.

1920: létrehozták az önálló Közgazdaságtudományi Kart, mint fakultást, amely 1934-től a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem keretébe került.

1921: szeptembertől a budapesti tudományegyetem neve: Pázmány Péter Tudományegyetem (1950-ben vette fel Eötvös Loránd nevét. Ugyanebben az évben vette fel a debreceni egyetem Tisza István nevét, majd 1952-ben Kossuth Lajosét).

1921: a XXX. tc. rendelkezett a vándortanítói intézmény megszervezéséről. A tanyavidékeken működő oktatási forma érintette a közoktatás keretében a mezőgazdasági ismeretterjesztést is (1949-ig működött).

1923: megindult a tanítás Orosházán, az állami fenntartású középszintű mezőgazdasági iskolában. Ez volt az első hazai középszintű mezőgazdasági szakiskola.

1925: őszén kezdődött el a tanítás Gyöngyösön, a katolikus szellemiségű mezőgazdasági iskolában.

1926: fővárosi fenntartású középfokú mezőgazdasági iskola kezdte meg tevékenységét, egyúttal egy hasonló szintű kertészeti iskola is.

1927: megnyílt a középfokú Szarvasi Mezőgazdasági Iskola.

1928: az Országos Közoktatási Tanács törvényjavaslata, hogy a 7–8. osztályos tanulók tananyaga között szerepeljen az ipari vagy a mezőgazdasági ismeret.

1934: a X. tc. életre hívta a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemet (az első hazai integráció). Az új egyetem magába foglalta a korábbi Műegyetemet, a Közgazdaságtudományi Kart, az Állatorvosi Főiskolát és a Soproni Bánya- és Erdőmérnöki Főiskolát. Ennek az egyetemnek keretében működött a Mezőgazdasági és az Állatorvosi Karon a Mezőgazdasági és Állatorvosi Osztály. Ez a törvény rendelkezett a Gazdasági Szaktanárképző Intézet felállításáról is. Ez az intézmény a VKM felügyelete alá tartozott.

1938: a XIII. tc. újjászervezte a középfokú szakoktatást. Új elnevezése: „gyakorlati irányú középiskola”. Három típusa volt: ipari, kereskedelmi és mezőgazdasági középiskola. Ilyenkké alakultak át a 19. század végétől működő „felső ipari”, „felső kereskedelmi” és az 1920-as években szervezett „felső mezőgazdasági” iskolák. Középfokúak voltak, négy éves képzést nyújtottak a 14–18 éves fiatalok számára.

1938: a XIV. tc. a tanítóképzést korszerűsítette a 14–20 éves fiatalok részére. A négy éves líceumot a két éves tanítóképző akadémia követte. Az oktatás során szerepet kapott a mezőgazdasági ismeretek oktatása is. De a háború miatt az akadémia létesítése elmaradt.

1938: őszén új középfokú mezőgazdasági intézmények jelentek meg: Bácsalmás: mezőgazdasági középiskola, Kiskunfélegyháza: katolikus mezőgazdasági leány-középiskola, Székesfehérvár: állami középfokú mezőgazdasági középiskola.

1940: ősszel **Debrecenben** állami középfokú gazdasági tanintézet nyitotta meg kapuit.

1920-as évek végétől: jelentősen bővült a középfokú szakoktatási hálózat, valamint nagyszámú téli gazdasági iskola és mezőgazdasági szakiskola létesült, különösen 1940–1941-ben.

1942: a XVI. tc. keretében átszervezték az agrároktatást is. Különösen fontos lépés volt a gazdasági akadémiák mezőgazdasági főiskolákká történő átalakítása, továbbá bizonyos mezőgazdasághoz kapcsolódó állások betöltéséhez szükséges végzettségek és tudományos fokozatok meghatározása.

1945: szeptemberben az elődintézményekből életre hívták az Agrártudományi Egyetemet Budapesten. 1949-től székhelye Gödöllő lett.

1945: szeptembertől – elődintézményeiből – működött Sopronban a Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Főiskola.

1946: nyáron az FM miniszter elrendelte a gazdaképző iskola megszervezését (mezőgazdasági szakiskola). A rendelkezés kiterjedt a gazdasszonyképző iskola felállítására is.

1947: szeptemberben elkezdődött az oktatás Debrecenben az állami mezőgazdasági leányközpiskolában.

1948: a XXXIII. tc. rendelkezett az egyházi iskolák államosításáról.

1952: elődintézményeiből megalakult az Állatorvosi Főiskola és a Soproni Erdőmérnöki Főiskola.

1953: szeptembertől újraindult az oktatás a **Debreceni Mezőgazdasági Akadémián** (a Böszörményi úton) és létrejött a Kertészeti és Szőlészeti Főiskola.

1954: a XX. sz. t.e. rendelet Budapesten létrehozta a Mezőgazdasági Gépészmérnöki Főiskolát, az Agrártudományi Egyetem mezőgazdasági gépesítési karából kiválva.

1945: a XXI. sz. t.e. rendelet intézkedett Mosonmagyaróváron és Keszthelyen a Mezőgazdasági Akadémia újra indításáról.

1961: kormányrendelet intézkedett a felsőfokú mezőgazdasági technikum intézménytípusról, közte a felsőfokú élelmiszeripari technikum létesítéséről.

1961: szeptemberben elkezdődött az oktatás a Nyíregyházi és a Kaposvári Felsőfokú Mezőgazdasági Technikumokban.

1962: májusi kormányrendelet előírta a felsőfokú technikumok létesítését, megnevezve azok székhelyeit: mezőgazdasági: 19, élelmiszeripari: 2, vízgazdálkodási: 1, földmérési: 1.

1962: ősszel megnyíltak a mezőgazdasági jellegű továbbképző iskolák is, ahová a 16. életévük betöltését követő augusztus 31-ig voltak kötelesek járni a tanulók.

1962: visszakapta régi rangját és Soproni Erdészeti és Faipari Egyetem néven folytatta az intézmény működését és **főiskolaként** képezte a szakembereket **Debrecen**, Keszthely és Mosonmagyaróvár.

1962: **Debrecen-Pallag** felsőfokú mezőgazdasági technikumként folytatta a mezőgazdasági képzést.

1968: a Kertészei és Szőlészeti Főiskola egyetemi rangot kapott (Kertészeti Egyetem).

1970: a XX., XXI. sz. t. e. rendelet előírta, hogy **egyetemként** folytatja oktatói tevékenységét Keszthely (mezőgazdaságtudományi kara Keszthelyen és Mosonmagyaróváron, gépészeti kara

Körmenden, agronómiai kara Nagykanizsán), a **Debreceni Agrártudományi Egyetem** (mezőgazdaságtudományi kara Debrecenben, öntözéses-meliorációs kara Szarvason, mezőgazdasági gépészeti főiskolai kara Mezőtúron). További létesítések: Szegeden élelmiszeripari főiskola (élelmiszeripari kara Szegeden, állattenyésztési kara Hódmezővásárhelyen) 1970–1971-ben azonban számos felsőfokú szakiskola és technikum megszűnt.

1989: Keszthely, Mosonmagyaróvár, Kaposvár felsőfokú intézményei Pannon Agrártudományi Egyetem néven lépett be a rendszerváltás utáni korszakba. Az átmeneti időszakban számos átszervezés zajlott le a mezőgazdasági oktatás terén. Így pl. a Gödöllői Agrártudományi Egyetemhez kapcsolódott a Nyíregyházi Mezőgazdasági Főiskola, mint egyetemi kar, 1990-ben.

2000: január elsejével létrejött a **Debreceni Egyetem** és a korábbi Agrártudományi Egyetem **Agrártudományi Centrumként** társult az integráció révén megszületett intézményhez. (A további változások már túlmutatnak az összeállítás mondanivalóján!) (Forrás: *Mészáros I., 1996.*)

A magyar mezőgazdasági szakoktatás kiemelkedő személyiségei

A több, mint két évszázados hazai agrároktatás történetében számos olyan kiváló tanár-tudós tevékenykedett, akik az oktatás és a tudomány terén is meghatározó szerepet tölthettek be, noha jegyzetünkben talán nem kaptak elég méltatást vagy nem is lettek említve, de bővítik azok táborát, akiknek a munkássága is nagyban hozzájárult a hazai mezőgazdasági szakoktatás kibontakozásához és nemzetközi szinten is elismert színvonalához.

Angyalffy Mátyás (1776–1839): a keszthelyi Georgikon tanára volt, aki írásaiban hitet tett a hazai mezőgazdaság korszerűsítés mellett.

Balás Árpád (1840–1905): óvári vezetőként és tanárként kiállt a magyar nyelvű szakoktatásért. Szakmája mellett a magyar agrárügy kiváló ismerője volt, amit igazgatói posztján is hathatósan képviselt. Nevéhez fűződik az első átfogó növénytermesztési munka megjelentetése.

Cselkó István (1847–1930): az óvári akadémia tanára, a takarmányozástannak, mint tudományterületnek hazai korszerűsítője. Elsőként foglalkozott a keményítőértékkal. De széles körű érdeklődése kiterjedt az állattenyésztés más területeire is.

Cserháti Sándor (1852–1909): szintén az óvári akadémia nagy tanári karának tagja, aki szakmunkássága mellett sokat tett a hazai mezőgazdasági oktatás korszerűsítéséért a 19. század utolsó évtizedében. Foglalkoztatta a felsőfokú oktatás megreformálása, a képzés jövője és iránya, a hallgatók előképzettségének a színvonala.

Csiszár Vilmos (1907–1972): állatorvosként került Debrecenbe, ahol az állattenyésztési tanszéken Csukás Zoltán mellett tanársegédkezett. 1949-ben a fővárosba került az Állatorvosi Egyetemre. Az állatorvosi higiénia hazai megteremtőjeként vált ismertté. Munkássága során indult útjára hazánkban a tejgazdasági és tejipari szakmérnökképzés 1962-ben.

Darányi Ignác (1849–1927): mint fővárosi ügyvéd került az FM élére, ahol két ciklust töltött ki (1895–1903 és 1906–1910). Minisztersége alatt születtek meg a mezőgazdasági akadémiák, továbbá 17 földművesiskolát hívott életre. 11 kutatóintézetet alapított, amelyek nem szenvedtek hiányt anyagi forrásokban. A magyar agrároktatási rendszer, a kutatás mellett megalapozta a modern földművelésügyi közigazgatást is Magyarországon. A hazai agrárkultúra nagy egyéniségét tisztelhetjük személyében.

Deininger Imre (1844–1918): Óvár egyik meghatározó tanáregyénisége. Előzőleg a debreceni földművesiskola tanára volt, majd átkerült Óvárra, ahol kultúrnövények régészeti leleteinek feltárásával is foglalkozott, megteremtve ezzel a hazai archeobotanika tudományát.

Entz Ferenc (1805–1877): eredetileg orvos volt, de 1848/49-ben felhagyott az orvoslással és a pomológia, valamint az ampelológia felé fordult érdeklődése, mindamelllett a magyar kertészeti szakoktatás megalapozójaként vonult be a hazai agrártörténetbe.

Faber Sándor (1873–1933): akadémiai tanár. Oktatói pályáját Debrecenben kezdte. Nevéhez fűződik a szója hazai meghonosítása. Több mint három évtizeden át oktatott Keszthelyen. Groffits Gáborral közösen tanulmányt írt az FM számára a magyar mezőgazdasági szakoktatás fejlesztéséről.

Gratz Ottó (1879–1956): 1904–1908 között Debrecenben az állattenyésztési tanszék oktatója. Ez idő alatt indult meg a tanszéken az általa fontosnak tartott tejgazdaságtan oktatása. 1909-től már Óvárton oktatott és a Tejgazdasági Kísérleti Állomásnak volt a vezetője. Személyében a

20. század első felének meghatározó tejjgazdasági szakemberét tisztelhetjük, akinek munkássága nemzetközi elismerést váltott ki. 1925-ben megjelent kötete hosszú időn keresztül meghatározó irodalmi forrásként élt szakmai berkekben.

Groffits Gábor (1880–1957): a mezőgazdasági építészet jeles képviselője. Nevéhez fűződik az 1942. évi törvény alapján az óvári főiskola szervezése, amely után ő volt az első igazgatója. Kiváló oktatóként tartották számon. A Köztelek hetilap mezőgazdasági építészeti rovatát vezette.

Guba Sándor (1927–1984): Fiatal éveiben már Horn Artúr mellett volt gyakornok. 1961-ben megbízták a Kaposvári Felsőfokú Mezőgazdasági Technikum megszervezésével, s ekkor vált igazi pedagógussá. Az intézmény rövid idő alatt ismertté vált a szakképzésben és 1971-től már Mezőgazdasági Főiskolaként működött. A képzés színvonalának emelkedésével országhatáron túl is rangot vívott ki magának, mint a 20. század második felének egyik fontos állattenyésztési profillal bíró központja.

Gyárfás József (1875–1965): a hazai dry-farming képviselője, kiváló növénytermesztő, a talaj-erőgazdálkodás és talajjavítás szaktekintélye. Sokat tett a hazai szántóföldi takarmánytermesztés fejlesztéséért. Szorosan kötődött Magyaróvárhoz.

Hensch Árpád (1847–1913): a hazai üzemtan, üzemszervezés egyik jelentős megteremtője. Óvár tanára, igazgatója. id. Sporzon Pál utódja volt Óvárrott, mint az üzemtan és közgazdasági tanszék tanára. Jogosan tekinthető a mezőgazdasági üzemtan hazai megalapítójának. A Köztelek rovatvezetőjeként kiterjedt ismeretterjesztést végzett a gazdálkodók körében.

Hutjra Ferenc (1860–1934): állatorvos, a főiskola tanára. Az Állatorvosi Főiskolát korszerű tudományos intézménnyé fejlesztette és újjászervezése után annak vezetője lett. 1890-ben jelentette meg: Állatorvosi szakoktatásunk reformja c. tanulmányát.

Kerpely Kálmán (1864–1940): a Debreceni agrároktatás is sokat köszönhet Kerpely Kálmánnak, aki tanárként és vezetőként jelentős szerepet játszott az intézmény életében. A növénytermesztési tanszék vezetőjeként nevéhez fűződik a Pallagon létesített Dohánykísérleti Állomás létrehozása, amely Európában az első helyet foglalta el. A műtrágyázás, a dry-farming is érdeklődési körébe tartozott. Tevékenyen vett részt az FM kebelében a gazdasági tanintézetek akadémiákká történő átszervezésében.

Korizmic László (1816–1886): széles látókörű mezőgazdasági szakember, az OMGE elnöke 1850–1857 között, 1886-ig pedig alelnöke. A Gazdasági Lapok alapítója és szerkesztője. Szakoktatásunk fejlesztésének jelentős képviselője.

Kodolányi Antal (1835–1910): a Kolozsmonostori Gazdasági Tanintézet megszervezője és vezetője. Nevéből kimaradt, a debreceni és keszthelyi intézettől eltérően, a „felsőbb” megjelölés, viszont a képzés tartama 3 év volt. A természettudományok eredményeinek a mezőgazdaságban történő hasznosításának egyik legjelentősebb korai úttörője volt.

Konkoly-Thege Sándor (1888–1969): oklevelét Óváron szerezte, egyúttal jogot is végzett. Debrecenben tanszéki gyakornokként dolgozott, de rövidesen az OMGE segédtitkára lett és az egyesület ranglétráján tovább lépett a főtítkári posztig, majd az állattenyésztési szakosztály vezetője lett. Állattenyésztési, tejjgazdasági és állategészségügyi kérdések tartoztak hozzá. A szakoktatás terén abban van nagy érdeme, hogy elfogadottá tette az állattenyésztési politika című tárgykör oktatását már 1920-tól kezdődően, és ez akkoriban újdonságnak számított. Rövid idő alatt a felsőfokú szakoktatás egyik fontos területévé nőtte ki magát. Számos önálló szakkönyv

kötődik hozzá, kiegészülve társszerzői tevékenységgel. A tenyésztési munka mellett ugyanakora szerepet tulajdonított a takarmányozásnak is.

Kosutány Tamás (1848–1915): Keszthelyen végzett, az óvári akadémián indult el a tanári pályán és később a kémiai tanszéket vezette. 1903-ban az Országos Kémiai Intézet élére nevezték ki, sőt oktatott a Műegyetemen is, tartott előadásokat kémiai technológiából. Számos szakfolyóirat szerkesztője, rovatvezetője, jószerevével cikkírója volt. Munkásságával elsősorban a magyar búza és liszt szakértőjeként vonult be az agrártörténetbe Liebermann Leóval (1852–1926) együtt.

Linhart Görgy (1844–1925): botanikusként a hazai növénykórtan megalapítója. Korszerűsítette a vetőmagvizsgálat módszereit. Az óvári akadémia tanára volt. 1897-ben a Növényélet- és Kórtani Állomás vezetőjévé nevezték ki. A hazai kísérletügy egyik nagy alakja. Egységesítette a gazdasági akadémiák tanmenetét.

Máday Izidor (1839–1925): gazdaságpolitikus és szakíró. A Fölművelésügyi Minisztérium alkalmazottja volt. Felemelte szavát a mezőgazdasági szakoktatás fejlesztése érdekében. Felvevte a Mezőgazdasági Múzeum létesítésének gondolatát, az első között.

Mitterpacher Lajos (1734–1814): a nagyszombati egyetem Budára, majd Pestre történő áthelyezése után rábízták a mezőgazdaságtan oktatását. Ez volt az első agronómiai tanszék és ennek oktatásával személyében ő volt az első professzor. Ezt a „rangot” haláláig viselte. A három kötetes munkája: *Elementa rei rusticae* címmel a korszak mezőgazdaságának összefoglalója volt. Felkészültsége révén a „magyar Columella” megtisztelő rangot érdemelte ki a kortársak részéről. Eredetileg piarista szerzetes volt.

Penyigey Dénes (1909–1974): Debrecenben szerezte meg diplomáját, de nem hiányzott belőle a „bölcész” érdeklődés sem, amit bizonyít 1934-ben megszerzett egyetemi oklevele, amelyet később jogászvégzettséggel egészített ki 1947-ben. 1945 után az agráregyetem debreceni osztályán főiskolai tanár és tanszékvezető. A szakoktatásban is letette névjegyét, az öntözéses növénytermesztési szak vezetője volt. Sokoldalú munkásságát jelzi agrártörténeti jártassága is.

Porpáczy Aladár (1903–1965): kertész szakember, kiváló nemesítő volt. Munkássága Fertőd-höz kötődött, ahol 1960-ban megszervezte a Fertődi Felsőfokú Gyümölcstermesztési Technikumot, egy új típusú iskolát teremtett, ahonnan kiváló szakemberek kerültek ki a mindennapok gyakorlatába.

Rudinai Molnár István (1850–1920): kertészeti szakember. Számos vezető posztot töltött be, miután 1893-ban a budapesti Kertészeti Tanintézet igazgató tanára lett. Gazdag szakirodalmi munkássága átfogja a hazai kert-, gyümölcs- és szőlőkultúra egészét. A 19/20. század fordulójának meghatározó személyisége.

Ruffy-Varga Kálmán (1871–1942): A Debreceni Gazdasági Akadémián 1921–1935 között (nyugdíjazásáig) töltötte be az igazgatói posztot. 1926-ban az agrár-felsőoktatás képviselőjeként az országgyűlés felsőházának tagjává választották. A város közéletének tevékeny szereplője volt. De az országos közéletben is részt vett. „... nem annyira tudósként, hanem az agrár-felsőoktatás és az agrárérdek közéleti képviselőjeként végzett tevékenységével vívta ki az utókor megkülönböztetett figyelmét” (*Fehér Gy., 1989*). Az akadémia igazgatójaként hallatta hangját a szakoktatással kapcsolatos kérdésekben. Nemcsak tanártársai, hanem a távolabbi szakmai berkek is becsülték a mezőgazdasági szakoktatásért kifejtett fáradozását.

Rodiczky Jenő (1844–1915): a magyaróvári „nagy tanári kar” tagja, aki tevékenyen kivette a részét az OMGE alapító munkájából is. A Gyapjúminősítő Intézet létrehozásában, vezetésében

oroszlánrészt vállalt. Élete utolsó évtizedeiben mindent megtett a hazai juhtenyésztés rangjának visszaállításáért.

id. Sporzon Pál (1831–1912): a magyar agrárkultúra egyik legsokoldalúbb egyénisége. Keszthely, majd 1874-től Óvár akadémiai tanára. Széleskörű az irodalmi munkássága. A mezőgazdasági szakoktatás minőségi javításának meghatározó szereplője. 1874-ben megjelent tanulmánya indította el hazánkban a hármasszintű mezőgazdasági szakoktatást (Emlékirat a hazai gazdasági tanügy tárgyában). Mindamellet a gazdasági üzemtan is sokat köszönhet ezen a téren kifejtett szakirodalmi munkásságának.

Thallmayer Viktor (1847–1921): a mezőgazdasági gépészet első hazai képviselője. Közel négy évtizedig volt Óvár akadémiai tanára, hosszú ideig a gépkísérleti állomás vezetője. Munkássága nagyban hozzájárult a magyar mezőgazdaság műszaki színvonalának emeléséhez.

Tormay Béla (1838–1906): a 19. század bővelkedő mezőgazdasági szakemberei közül is kiemelkedik személyisége, aki a reneszánsz korának polihisztoraihoz hasonlított. Hiszen otthonosan mozgott az állatorvoslásban, a mezőgazdaság különböző ágazataiban, ugyanakkor a mezőgazdasági szakoktatás szerteágazó kérdéseiben is. A debreceni tanintézet nagyon sokat köszönhet az itt eltöltött éveinek, mivel lerakta az alapjait a napjainkban 150 éves szakoktatásnak. De letette névjegyét az állatorvoslás oktatásában is. 1886-tól már az FM alkalmazottja, aki a hazai szakoktatást és az állattenyésztést irányította. A magyar állattenyésztésben meghonosította Darwin elméletét és papírra vetette elsőként az általános állattenyésztés irányelveit (Általános állattenyésztéstan. Debrecen, 1871).

Török János (1809–1874): „a magyar mezőgazdasági iskoláztatás, az intézményes iskolán kívüli szakismeret terjesztés modern gyakorlati és elméleti megalapozója” (Heckenast J.–Zsinka J., 1983). Szaklap alapító, a Rohonci Gazdasági Tanintézet tanára, a Központi Gazdaképző Intézet tervének kidolgozója, s a Cegléd melletti Szőkehalmon földművesiskola létrehozója. Szellemi mentora Széchenyi István volt.

Ujhelyi Imre (1866–1923): óvári tanár és intézetvezető. Fő érdeklődési területe a szarvasmarhatenyésztés és a tejgazdaság volt. A tejelésellenőrzés és a tejszövetkezetek hazai alapításának egyik fő szereplője volt. Munkássága nagyban hozzájárult a magyar tarka marha megszületéséhez. Nevéhez fűződik az 1903-ban létesített Tejkísérleti Állomás, amely a magyar tejkultúra fontos tudományos központjaként működött.

Vecsey Tibor (1913–1977): négy évtizeden át a debreceni agrárfelsőoktatás jeles képviselője. Az 1953-ban újra induló Mezőgazdasági Akadémia Kémia-Talajtan Tanszékén kapott megbízást a kémiai oktatás megszervezésére és 1964-től az önálló Kémiai Tanszék vezetésére, amelyet 1977-ig betöltött. A szakoktatás szempontjából fontos volt, hogy lerakta a korszerű biokémiai képzés alapjait Debrecenben, amelyről jegyzetei tanúskodnak.

Vörös Sándor (1847–1918): végzése után rövid idő múlva kinevezték tanárnak Kolozsmonostorra, ahol – tanárkodása után – 1875–1897 között az igazgatói posztot töltötte be. Foglalkozott intézménytörténettel is, szakirodalmi tevékenység mellett. Nemcsak a tanintézet szerepét erősítette – a tanintézetet főiskolává szeretne volna fejleszteni, ami jóval később valósult meg –, hanem az iskolán kívüli ismeretterjesztésnek is nagy szerepet szánt. Külföldi útjai után 1898-ban az óvári akadémia igazgatója lett. Vezetői stílusa ellenérzést váltott ki, ezért nyugdíjazták, majd az FM-ben dolgozott haláláig.

Felhasznált és ajánlott irodalom

- Az agrároktatás szerepe a mezőgazdaság modernizációjában (1997): Konferencia. Keszthely
- Balás Árpád (szerk.) (1897): Magyarország mezőgazdasági szakoktatási intézményei 1896. Magyaróvár
- Balogh László (szerk.) (1996): Iskola a magyar társadalom történetében. Budapest
- Barta János ifj. (1982): A felvilágosult abszolutizmus agrárpolitikája a Habsburg- és a Hohenzollern- monarchiában. Budapest
- Barta János ifj. (1997): Mezőgazdasági irodalom a koraujkori Európában és hatása a magyarországi agrárirodalom alakulására a XVI–XVIII. században (MTA dokt. ért.) Kézirat. Debrecen
- Berlász Jenő (1981): Az Országos Széchényi könyvtár története (1802–1867). Budapest
- Bernal, J. D. (1963): Tudomány és történelem. Budapest
- Bosznay László (összeáll.) (1989): Térképvezérlések a magyar agrároktatás intézményhálózatáról (1800–1989). Budapest
- Chadwick, Owen (1998): A reformáció. Budapest
- Czvetkovits Ferenc (összeáll.) (1930): Magyarország mezőgazdasági szakoktatása. Budapest
- Csiki László (1943): Mezőgazdasági szakoktatásunk kialakulása, fejlődése és mai helyzete. 2. kiad. Budapest
- Csiki László (1993): A keszthelyi agrárfelsőoktatás története. Jegyzet. Keszthely
- Csorba László (1991): Széchényi István. Budapest
- Diamond, Jared (2000): Háborúk, járványok, technikák. Budapest
- Diós István (főszerk.) (2005): Magyar katolikus lexikon X. Budapest
- Dudits Dénes (1993): Szemelvények a magyaróvári mezőgazdasági felsősoktatás történetéből. Jegyzet. Mosonmagyaróvár
- Éber Ernő (1961): A magyar állattenyésztés fejlődése. Budapest
- Érdújhelyi Menyhért (1903): A kolostorok és káptalanok befolyása Magyarország mezőgazdasági fejlődésére a mohácsi vész előtt. Budapest
- Érdújhelyi Menyhért (1906): Szerzeteseink mezőgazdasági tevékenysége 1526 előtt. Budapest
- Fehér György (1994): A mezőgazdasági kísérletügyi állomások szerepe a dualizmus kori agrárfejlődésben. Budapest
- Fehér György (szerk.) (1998): Jobbágyfelszabadítás 1848. Budapest

- Fehér Katalin (1999): A felvilágosodás pedagógiai eszméi Magyarországon. Budapest
- Fülöp Éva Mária (szerk.) (1996): Georgikon 200. In: Kurucz György: A Georgikon alapításától 1848-ig. Keszthely
- Für Lajos – Pintér János (szerk.) (1987–1989): Magyar agrártörténeti életrajzok I–III. Budapest
- Fürjné Rádi Katalin (szerk.) (2008): 140 éves a debreceni gazdasági és agrár-felsőoktatás. 1868–2008. Debrecen
- Galgóczy Károly (1879–1885): Az Országos Gazdasági Egyesület emlékkönyve I–V. füzet. Budapest
- Geday Gusztáv – Hornyák Márton (1978): Kertészeti Egyetem 1853–1978. Budapest
- Grigg, D. B. (1980): A világ mezőgazdasági rendszerei. Budapest
- Gunst Péter (szerk.) (1995): Európa története. Debrecen
- Gyimesi Sándor (1993): Utunk Európába. A magyar és az európai gazdaság viszonya a honfoglalástól a 20. század elejéig. Budapest
- Gyulai Ferenc (2001): Archeobotanika. Budapest
- Heckenast József (1992): A mezőgazdasági szakoktatástörténet alapjai az 1850-es és 1910-es évek között. Gödöllő
- Heckenast József – Zsinka Józsefné (1983): Szakoktatástörténet II. Jegyzet. Gödöllő
- Heckenast József – Zsinka Józsefné (1986): Szakoktatástörténet I. 2. kiad. Jegyzet. Gödöllő
- Heckenast József – Zsinka Józsefné (1988): Irodalmi szemelvények és magyarázatok a mezőgazdasági szakoktatás történetéhez I–II. Gödöllő.
- Holló Ferenc (szerk.) (1987): 200 éves a magyar állatorvosi felsőoktatás (1787–1987). Budapest
- Honvári János (szerk.) (1996): Magyarország gazdaságtörténete (1914–1989). Budapest
- Horváth Márton (főszerk.) (1988): A magyar nevelés története I. Budapest
- Huizinga, Johan (1970): A középkor alkonya. Budapest
- Jedin, Hubert (1998): A zsinatok története. Budapest
- Kardos József (szerk.) (2000): A magyar felsőoktatás évszázadai. Budapest
- Károly Rezső (összeáll.) (1922): A magyar mezőgazdasági kísérleti intézetek ismertetése. Budapest
- Komáromi Sándor – Pálfi György (2004): A magyar mezőgazdasági ismeretterjesztés 1100 éve. Kétegyháza
- Komlósi István (2018): A debreceni agrár-felsőoktatás első 150 éve. Gerundium 9. évf. 4. sz. Debrecen

- Komoróczy György (szerk.) (1968): A debreceni agrár-felsőoktatás 100 éve. Budapest
- Kosáry Domokos (1990): Újjáépítés és polgárosodás (1711–1867). Budapest
- Kotlán Sándor (1941): A magyar állatorvosképzés története (1787–1937). Budapest
- Kovács Bálint (1994): Protestáns népfőiskolai mozgalmak Magyarországon (1936–1948). Budapest
- Kovács Istvánné – Mocsáriné Fricz Julianna (szerk.) (2018): 150 éves a debreceni felsőfokú agrárképzés. Debrecen
- Kovács László (szerk.) (1994): Honfoglalás és régészet. Budapest
- Kovács Tibor – Oláh Katalin – Tóthné Schléger Mária (1999): Országos képzési jegyzék. 5. jav. kiad. Budapest
- Ladányi Andor (1999): A magyar felsőoktatás a 20. században. Budapest
- Lelkes György (1998): Magyar helységnév-azonosító szótár. Baja
- Linhart György (1900): A magyarországi felsőbb gazdasági tanügy újjászervezésének kérdése. Magyaróvár
- Lőkös László (1998): Egyetemes agrártörténet. Budapest
- Lőkös László (2000): A világ mezőgazdasága. Budapest
- Magyarország a XX. században (1999). IV. Szekszárd
- Magyary Zoltán (szerk.) (1927): A magyar tudománypolitika alapvetése. Budapest
- Mészáros István – Németh András – Pukánszky Béla (1999): Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe. Budapest
- Mészáros István (ford.) (1981): Ratio educationis (1771-i és 1806-i kiadás)
- Mészáros István (összeáll.) (1996): A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája (996–1996). Budapest
- Milhoffer Sándor (1902): A mezőgazdasági irodalom a Krisztus születése előtti évezredben. Budapest
- Milhoffer Sándor (1903): A mezőgazdasági irodalom a Krisztus utáni évezredben. Budapest
- Milhoffer Sándor (1903): A mezőgazdasági irodalom a Krisztus utáni második évezred első felében. Budapest
- Nyiri László (szerk.) (1993): Földműveléstan. Budapest
- Orosz István (1979): Magyarország mezőgazdasága a dualizmus első évtizedeiben. In: Magyarország története. Főszerk.: Kovács Endre. Budapest
- Pataky Ernő (szerk.) (1970): A földművelésügyi szakigazgatás története (1867–1948). Budapest

Pecze Ferenc (1977): A hazai agrárfelsőoktatás hálózatának kialakulása. Levéltári Szemle 1. sz. Budapest

Pecze Ferenc (1978): A hazai agrárfelsőoktatás hálózatának kialakulása. Levéltári Szemle 2–3 sz. Budapest

Penyigey Dénes (1980): Tessedik Sámuel. Budapest

Pukánszky Béla – Németh András (1997): Neveléstörténet. Budapest

Puskely Mária (1998): Kétezer év szerzetessége I–II. Budapest

Rakaczkiné Tóth Katalin (1996): Neveléstan. Gödöllő

Rapaics Raymund (1953): A magyar biológia története. Budapest

Rondo Cameron (1998): A világgazdaság rövid története. Budapest

Ropolyi László – Szegedi Péter (szerk.) (2000): A tudományos gondolkodás története. Budapest

Sági Károly (szerk.) (1972): Georgikon 175. Budapest

Schmitz, Philibert (1998): A bencések civilizációs tevékenysége a XII. századtól a XX. századig. Pannonhalma

Sipos Gábor (1958): Földműveléstan. Budapest

Surányi Béla (2005): Debrecen és a magyar mezőgazdasági szakoktatás a 20. század első felében. Déri Múzeum évkönyve 2004. Debrecen

Surányi Béla (2018): A magyar mezőgazdasági szakoktatás története 1945-ig, különös tekintettel a debreceni agrár-felsőoktatásra. Gerundium, 9. évf. 1. sz. Debrecen

Surányi Dezső (1982): A szenvedelmes kertész rácsudálkozásai. Budapest

Süle Sándor (1964): Kisszántói Pethe Ferenc. Budapest

Süle Sándor (1967): A keszthelyi Georgikon (1797–1848). Budapest

Szántó Konrád (1985): A katolikus egyház története II. Budapest

Szász Gábor – Székelyné Sipos Klára – Jávor András (szerk.) (2003): 135 éves a debreceni agrár-felsőoktatás. Debrecen

Szász Gábor (főszerk.) (1992–1994): A Debreceni Agrártudományi Egyetem 125 éve. I–III. Debrecen

Szávai Ferenc (1996): Gazdaképzési rendszerek. A mezőgazdasági szakképzés története a XIX–XX. századi Európában. Pécs

Szentkirályi Ákos (1912): Mezőgazdasági felsőszakoktatásunk. Kolozsvár

Szilassy Zoltán (1897): Amerikai mezőgazdaság. Budapest

Szinnyei József (1903): Magyar írók élete és munkái IX. Budapest (reprint)

Takács Imre (1989): Magyarország földművelésügyi közigazgatása az Osztrák-Magyar Monarchia korában (1867–1918). Budapest

Tenk Antal (2017–2018): Dicső múltunk (A magyaróvári agrárfelsőoktatás 200 éve) I–II. Mosonmagyaróvár–Győr

Tessedik Sámuel (1938): Szarvasi nevezetességek, azaz Szarvas mezőváros gazdasági krónikája. Budapest

Tóth Lajos (1980): Tessedik Sámuel pedagógiai reformtevékenysége. Budapest

Turányi Kornél (szerk.) (1958): Mezőgazdasági szakfolyóirataink bibliográfiája I. Budapest

Veliky János (szerk.) (1999): Polgárosodás és szabadság (Magyarország a 20. században). Budapest

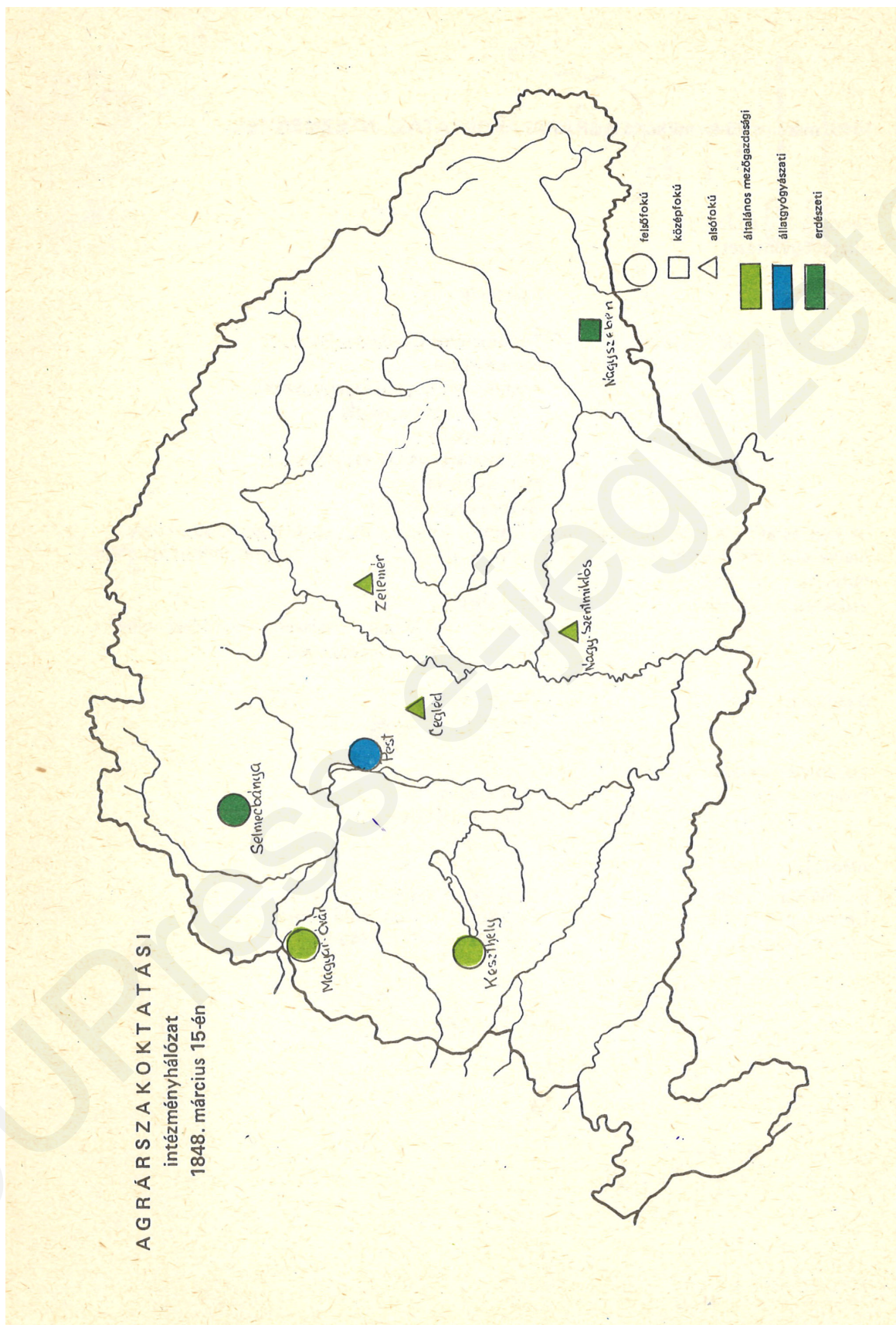
Vörös Sándor (szerk.) (é.n.): A kolozsmonostori m. kir. gazdasági tanintézet értesítője 1877/78-ik tanévről. Kolozsvár

Walleshausen Gyula (1993): A magyaróvári agrárfelsőoktatás 175 éve (1818–1993) I–II. Mosonmagyaróvár

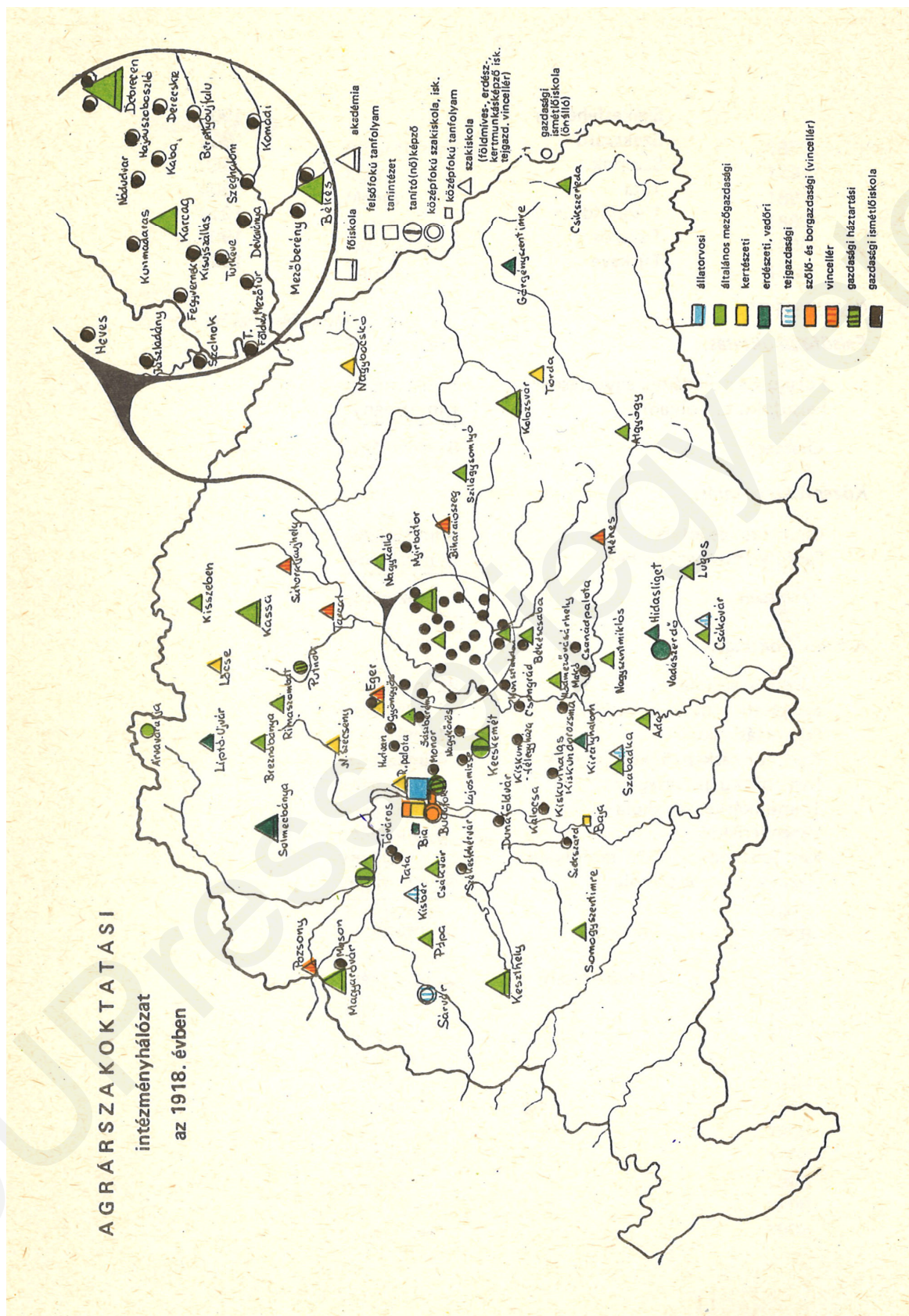
Walleshausen Gyula (főszerk.) (1995): A Gödöllői Agrártudományi Egyetem jubileumi emlékkönyve (1920–1995). Gödöllő

Térképek
(Forrás: Bosznay L., 1989)

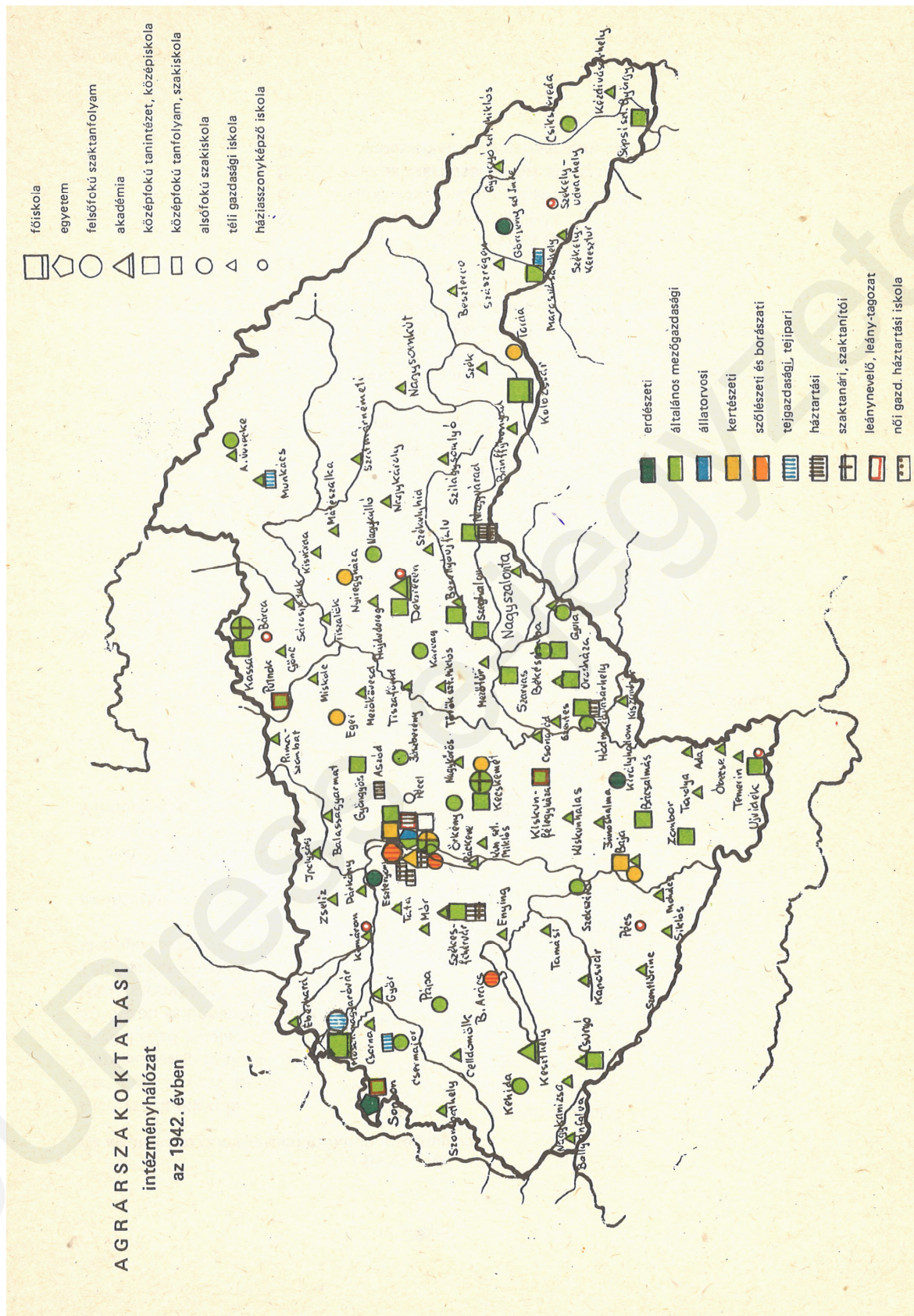
Agrárszakoktatási intézményhálózat 1848. március 15-én

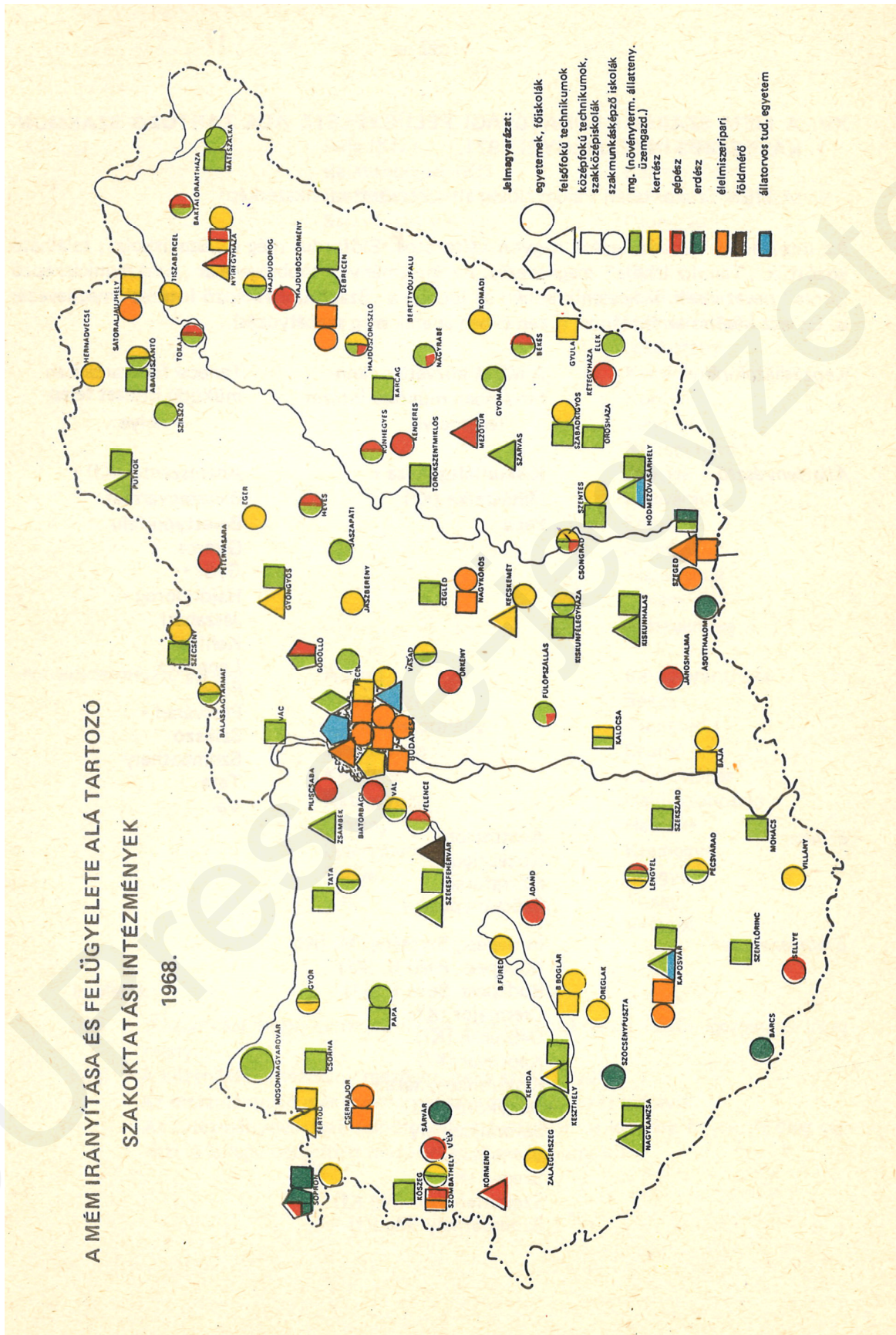
Agrárszakoktatási intézményhálózat az 1918. évben

Agrárszakoktatási intézményhálózat az 1942. évben

A MÉM irányítása és felügyelete alá tartozó szakoktatási intézmények 1968.

Agrárszakoktatási intézményhálózat az 1989. évben

